

EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIES

EDUSKUNNAN
OIKEUSASIAMIEHEN
KERTOMUS VUODELTA
2019

Kidutuksen vastainen
kansallinen valvontaelin

Sisällysluettelo

3.5	Kidutuksen vastainen kansallinen valvontaelin	77
3.5.1	Oikeusasiamiehen tehtävä kansallisena valvontaelimenä	77
3.5.2	Toimintamalli	78
3.5.3	Toiminnasta tiedottaminen	79
3.5.4	Perus- ja ihmisoikeuskasvatus	79
3.5.5	Koulutus	79
3.5.6	Pohjoismainen ja kansainvälinen yhteistyö	80
3.5.7	Tarkastustoiminta	80
3.5.8	Tarkastustoiminnan vaikuttavuus	81
3.5.9	Poliisi	83
	Tarkastuskäyntien vaikuttavuus	84
	Poliisin säilytystilojen hyväksyminen	85
	Senaatti-kiinteistöjen rooli säilytystilojen vuokranantajana	86
	Haukiputaan säilytystiloissa vakavia puutteita	87
	Poliisin säilytystoiminnan ja tutkinnan pitäminen erillään	88
	Poliisin säilytystilojen ruokahuolto	88
	Putkakuolemien ennalta ehkäiseminen	89
	Positiivisia havaintoja	89
3.5.10	Puolustusvoimat, Rajavartiolaitos ja Tulli	90
3.5.11	Käräjäoikeuden säilytystilat	90
3.5.12	Rikosseuraamusala	91
	Sellin ulkopuolinen aika ja mielekäs toiminta edelleen vähäistä	93
	Vankien toisiinsa kohdistama painostus	94
	Ulkomaalaisten vankien asema ja kohtelu	96
	Vankien kuljetus junalla	98
	Positiivisia havaintoja ja hyviä käytänteitä	98

3.5.13 Ulkomaalaisasiat	99
Oikeuksista ja velvollisuuksista tiedottaminen	100
Terveystietojen resurssit ja tulotarkastus	100
Suostumus terveystietojen luovuttamiseen	100
Tilat	101
Kaltoinkohtelusta ilmoittaminen	101
Positiivisia huomioita	101
3.5.14 Sosiaalihuollon lasten ja nuorten yksiköt	102
Yksikön säännöt ja kasvatuskulttuuri	104
Rajoituspäätösten tekeminen, kirjaaminen ja tiedoksianto	105
Yhteydenpidon rajoittaminen	106
Sosiaalisten suhteiden estäminen	106
Lapsen itsemääräämisoikeutta ja yksityisyyttä loukkaavat käytännöt	107
Liikkumisvapauden rajoittaminen	108
Aineiden ja esineiden haltuunotto	108
Henkilöntarkastus ja -katsastus	109
Eristäminen	110
Lastensuojelun kuljetuspalvelua koskeva ratkaisu	111
3.5.15 Sosiaalihuollon vanhusten yksiköt	111
3.5.16 Kehitysvammaisten ja vammaisten henkilöiden asumisyksiköt	114
Henkilöresurssit	115
Itsemääräämisoikeuden edistäminen	116
Rajoitustoimien tunnistaminen	116
Rajoituspäätökset	117
Rajoitustoimia	117
Rajoitustoimen jälkiselvittely	118
Asukkaiden yksityisyys	118
Positiivisia havaintoja ja hyviä käytänteitä	118
3.5.17 Terveystietojen huolto	119
Päivystysyksiköihin tehdyt tarkastukset	121
Vankiterveydenhuollon valvonta	122
Erilleen sijoitetun vangin terveydentilan seuranta	127

3.5

Kidutuksen vastainen kansallinen valvontaelin

3.5.1 OIKEUSASIAMIEHEN TEHTÄVÄ KANSALLISENA VALVONTAELIMENÄ

Eduskunnan oikeusasiamiehestä tuli 7.11.2014 Yhdistyneiden kansakuntien (YK) kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan (OPCAT, Optional Protocol to the Convention against Torture) mukainen kansallinen valvontaelin (NPM, National Preventive Mechanism). Oikeusasiamiehen kanslian yhteyteen perustettu Ihmisoikeuskeskus (IOK) ja sen ihmisoikeusvaltuuskunta täyttävät osaltaan valinnaisessa pöytäkirjassa kansalliselle valvontaelimelle asetettuja vaatimuksia, joissa viitataan ns. Pariisin periaatteisiin.

Valvontaelimen tehtävänä on tehdä tarkastuskäynntejä paikkoihin, joissa pidetään tai voidaan pitää vapautensa menettäneitä henkilöitä. Valinnaisen pöytäkirjan soveltamisala on pyritty luomaan mahdollisimman laajaksi. Soveltamisalaan kuuluvat esimerkiksi ulkomaalaisten säilöönottoyksiköt, psykiatriset sairaalat, koulukodit, lastensuojelulaitokset sekä tietyin edellytyksin vanhusten ja kehitysvammaisten hoitopaikat ja asumisyksiköt. Soveltamisalaan kuuluvia toimipaikkoja on kaikkiaan tuhansia. Käytännössä kysymys voi olla esimerkiksi muistisairaiden vanhusten hoitopaikkoihin tehtävistä käynneistä, joilla pyritään ennaltaehkäisemään heidän huonoa kohteluaan tai itsemääräämisoikeuden loukkauksia.

Valinnaisessa pöytäkirjassa korostuu kansallisen valvontaelimen tehtävä ennalta ehkäistä kidutusta ja muuta kiellettyä kohtelua tekemällä säännöllisiä tarkastuskäynntejä. Kansallisella valvontaelimellä on toimivalta antaa viranomaisille suosituksia, joiden tarkoituksena on parantaa vapautensa menettäneiden henkilöiden kohtelua ja oloja sekä ehkäistä kidutuksen vastaisessa yleissopimuksessa kiellettyä toimintaa. Sen tulee myös voida antaa ehdotuksia ja lausuntoja olemassa olevasta tai suunnitellusta lainsäädännöstä.

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain mukaan oikeusasiamiehen erityistehtävänä on jo aikaisemmin ollut tarkastusten toimittaminen suljetuissa laitoksissa ja niihin sijoitettujen henkilöiden kohtelun valvonta. Valinnainen pöytäkirja tuo kuitenkin useita uusia piirteitä ja vaatimuksia tarkastustoimintaan.

Kansallisena valvontaelimenä oikeusasiamiehen toimivalta on jonkin verran laajempi kuin muussa laillisuusvalvonnassa. Perustuslain mukaan oikeusasiamiehen toimivalta ulottuu yksityisiin tahoihin vain siinä tapauksessa, että ne hoitavat julkista tehtävää. Kansallisen valvontaelimen toimivalta puolestaan ulottuu myös muihin yksityisiin, jotka ylläpitävät toimipaikkoja, joissa pidetään tai voidaan pitää vapautensa menettäneitä henkilöitä viranomaisen määräyksestä, kehotuksesta, suostumuksella tai myötävaikutuksella. Tämän määritelmän piiriin voivat kuulua esimerkiksi vapautensa menettäneiden henkilöiden säilytystilat laivoilla tai eräiden yleisötilaisuuksien yhteydessä sekä yksityisten hallinnassa tai omistuksessa olevat lentokoneet tai muut liikennevälineet, joilla kuljetetaan vapautensa menettäneitä henkilöitä.

Oikeusasiamiehen kansliassa on pidetty tarkoituksenmukaisena integroida valvontaelimen tehtävät koko kanslian toimintaan. Valinnaisen pöytäkirjan soveltamisalaan kuuluvia toimipaikkoja on useilla hallinnonaloilla. Paikat ja niissä sovellettava lainsäädäntö sekä vapautensa menettäneet henkilöryhmät ovat erilaisia. Näistä syistä myös tarvittava asiantuntemus on erilaista eri paikkoihin tehtävissä tarkastuskäynneissä. Kun oikeusasiamiehen kansliassa mahdollinen erillinen yksikkö jäisi joka tapauksessa hyvin pieneksi, siihen ei olisi käytännössä mahdollista koota kaikkea tarvittavaa asiantuntemusta. Myös tarkastuskäyntien määrä jäisi huomattavasti pienemmäksi. Tarkastustoimintaan osallistuminen ja muut oikeusasiamiehen tehtävät, erityisesti kanteluiden käsitteleminen, tukevat toinen toisiaan. Tarkastustoiminnassa saatavaa tie-

toa ja kokemusta voidaan hyödyntää kanteluiden käsittelyssä ja päinvastoin. Tämänkin vuoksi on tärkeää, että kanslian henkilökunnasta kaikki ne, joiden tehtäväalueeseen kuuluu valinnaisen pöytäkirjan soveltamisalaan kuuluvia paikkoja, osallistuvat myös kansallisen valvontaelimen tehtäviin. Käytännössä tämä tarkoittaa valtaosaa kanslian esittelijöistä, mikä tarkoittaa lähes 30 henkilöä.

Yleissopimuksen valinnaisessa pöytäkirjassa edellytetään, että sopimusvaltio antaa kansallisen valvontaelimen käyttöön tämän toiminnan kannalta tarvittavat resurssit. Yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan hyväksymistä koskevassa hallituksen esityksessä (HE 182/2012 vp) on todettu, että pöytäkirjan velvoitteiden tehokas hoitaminen puoltaa eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian henkilöstövoimavarojen lisäämistä.

YK:n kidutuksen vastainen komitea (CAT, The Committee against Torture) on Suomen 7. määräaikaisraportin johdosta antamissaan suosituksissa ollut huolissaan siitä, että oikeusasiamiehelle ei ole osoitettu riittävästi taloudellisia tai henkilöresursseja kansallisen valvontaelimen tehtävään. Komitea suositteli, että valtion tulee vahvistaa kansallista valvontaelintä riittäväillä resursseilla, jotta se kykenisi toimimaan tehtävässään itsenäisesti ja tehokkaasti. Samalla komitea suositteli harkitsemaan mahdollisuutta perustaa oikeusasiamiehen yhteyteen tätä tehtävää varten erillinen yksikkö. Oikeusasiamies antoi ulkoasiainministeriölle asiaa koskevan oman lausuntonsa. Siinä todettiin muun muassa, että oikeusasiamies ei ollut saanut lisää henkilöresursseja kansallisen valvontaelimen tehtävään, vaikka sitä oli esitetty.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian toiminta- ja taloussuunnitelmassa vuosille 2019–2022 todetaan, että suunnittelukaudella tulee varautua henkilöstöresurssien lisäämiseen kansallisen valvontaelimen tehtäväalueella. Oikeusasiamies ei kuitenkaan ole esittänyt vuoden 2018 tai 2019 talousarvioesityksissä määrärahoja uusia virkoja varten. Tämä on johtunut pääasiassa kansliatoimikunnan asettamista säästötavoitteista.

Vuonna 2019 ilmeni paljon laiminlyöntejä vanhusten palveluyksiköissä. Eduskunta antoi oikeusasiamiehen kanslialle vuodeksi 2019 lisärahoitusta vanhusten oikeuksien valvonnan tehostamiseksi.

Vuonna 2019 ilmeni uusia laiminlyöntejä ja palveluyksiköiden sulkemisia. Oikeusasiamiehen kanslialle myönnettiin lisärahoitus vuodelle 2020 uusien virkojen perustamiseen. Näistä kolme ohjattiin vanhusten oikeuksien valvontaan, mikä lisäi myös kansallisen valvontaelimen resursseja, koska suuri osa vanhusten yksiköihin tehtävistä tarkastuksista tehdään kansallisen valvontaelimen mandaatilla.

3.5.2 TOIMINTAMALLI

Oikeusasiamies on organisoinut kansallisen valvontaelimen siten, että kansliassa ei ole tätä valvontatehtävää varten omaa erillistä yksikköä. Kansallisen valvontaelimen koordinoinnin tehostamiseksi oikeusasiamies päätti keskittää siihen yhden esittelijän koko työpanoksen. Tämä jouduttiin tekemään työtehtävien uudelleen organisoinnilla, koska uusia henkilöresursseja ei ole saatu. Vuoden 2018 alusta kansallisen valvontaelimen koordinoitavien pääesittelijänä ja päätoimisena koordinaattorina on toiminut esittelijäneuvos *Iisa Suhonen*. Hänen lisäksi oikeusasiamies on nimennyt esittelijäneuvos *Jari Pirjolan* ja neuvontalakimies *Pia Wirran* hoitamaan kansallisen valvontaelimen koordinaattorin tehtäviä muiden virkatehtäviensä ohella 1.1.2018 lukien toistaiseksi.

Oikeusasiamies on lisäksi nimennyt kanslian sisäisen Opcat-tiimin, johon kuuluvat pääesittelijät niiltä tehtäväalueilta, joissa tehdään tarkastuskäyntejä valinnaisessa pöytäkirjassa tarkoitettuihin toimipaikkoihin. Tiimiin kuuluu 10 jäsentä ja sitä johtaa valvontaelimen pääkoordinaattori.

Kansallisen valvontaelimen tarkastustoimintaa varten on perehdytetty ulkopuolisia asiantuntijoita. Kansallisella valvontaelimellä on käytävissä tällä hetkellä 12 ulkopuolista terveydenhuollon alan asiantuntijaa psykiatrian, nuorisopsykiatrian, vanhuspsykiatrian, oikeuspsykiatrian, geriatrian ja kehitysvammalääketieteen alalta. Lisäksi 3 ulkopuolista asiantuntijaa tulee Ihmisoikeuskeskuksen ihmisoikeusvaltuuskunnan alaisuudessa toimivasta vammaisten ihmisoikeuskomiteasta (VIOK, vammaisjaosto). Heidän asiantuntemustaan käytetään tarkastuksilla, jotka kohdistuvat

yksiköihin, joissa vammaisten henkilöiden oikeuksia rajoitetaan. Lisäksi on perehdytetty 5 kokemusasiantuntijaa. Kolmella heistä on kokemusta sosiaalihuollon lasten ja nuorten suljetuista laitoksista. Kahden asiantuntemusta käytetään terveydenhuollon tarkastuksilla.

3.5.3 TOIMINNASTA TIEDOTTAMINEN

Kansallisella valvontaelimellä on oma esite. Sitä on saatavilla toistaiseksi suomeksi, ruotsiksi, englanniksi, viroksi ja venäjäksi.

Kansallisen valvontaelimen tarkastuskäynneistä laaditut pöytäkirjat on julkaistu vuoden 2018 alusta lukien oikeusasiamiehen ulkoisilla verkkosivuilla. Tarkastuskäynneistä ja niihin liittyvistä asioista tiedotetaan entistä aktiivisemmin eri sosiaalisen median kanavissa.

3.5.4 PERUS- JA IHMISOIKEUSKASVATUS

Oikeusasiamies on yhdessä Ihmisoikeuskeskuksen (IOK) kanssa aloittanut vuonna 2018 hankkeen perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseksi kehitysvammaisten henkilöiden asumispalveluissa. Tätä on valmisteltu muun muassa siten, että IOK:n asiantuntijoita on ollut mukana vammaisten henkilöiden yksiköihin tehdyillä tarkastuksilla. Tavoitteena on kehittää omavalvontasuunnitelman osaksi arviointikehikko, joka ohjaa asumisyksikön työntekijöitä arvioimaan, miten vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet toteutuvat omassa yksikössä. Hanketta esitellään jaksossa 3.4.

3.5.5 KOULUTUS

Oikeusasiamiehen kanslian työntekijöitä osallistui kertomusvuonna kansallisen valvontaelimen tehtävään liittyviin tilaisuuksiin tai koulutuksiin seuraavasti:

- Suomen muistiasiantuntijoiden seminaari 17.5.2019. Aiheena muun muassa Aalto-yliopis-

ton professori, arkkitehti Laura Arpiaisen esitys muistisairaana asuinympäristön elementteistä.

- Seminaari vanhustenhuollosta 10.6.2019. Aiheina muun muassa Vanhustyön olosuhteet (Jyväskylän yliopiston professori Teppo Kröger) ja Eliniän piteneminen sekä hoivan tarpeen ja saatavuuden muutos (Tampereen professori Marja Jylhä). Järjestäjänä Eduskunnan oikeusasiamies.
- Oikeusasiamiehen kanslian sisäinen koulutus vammaisen lapsen näkemyksen selvittämistä 12.6.2019. Koulutuksessa käytiin läpi asiantuntijoiden kanssa metodeja ja apuvälineitä, jotka soveltuvat osittain myös muistisairaiden ja aikuisten kehitysvammaisten näkemysten selvittämiseen.
- Oikeusasiamiehen kanslian sisäinen koulutus, jossa aiheena haastattelut kansallisen valvontaelimen tarkastuskäynneillä 13.9.2019.
- Naisiin kohdistuva väkivalta ja lähisuhdeväkivalta 25.9.2019. Teemoina Istanbulin sopimuksen ensimmäisen monitorointikierroksen suositukset Suomelle. Tilaisuudessa oli keskustelemassa muun muassa Euroopan neuvoston alaisen nauttavan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmän (GREVIO) jäsen Iris Luarasi. Järjestäjänä Ihmisoikeuskeskus.
- Pakon käyttö sosiaali- ja terveydenhuollossa – missä raja kulkee? -seminaari 2.10.2019. Teemoina 1) Rajoittaminen sosiaali- ja terveydenhuollossa, 2) Rajoitustoimenpiteet laitoksissa ja 3) Saadaanko laatua valvontaa lisäämällä. Puheenvuoroja rajoitustoimenpiteistä eri toimialoilta. Näkökulmina lastensuojelun sijaishuolto, kehitysvammanhuolto, vanhustenhuolto ja psykiatria. Järjestäjänä FCG Koulutus Oy.
- Vanhusten oikeudet -seminaari 10.10.2019. Teemoina vanhuspalvelut sekä osallisuus ja itsemääräämisoikeus. Järjestäjänä Ihmisoikeuskeskus.
- Kalle Könkkölä symposium 22.10.2019. Teemana vammaisten ihmisten oikeuksien toteuttaminen – tilannekuva tällä hetkellä? Järjestäjinä Eduskunnan oikeusasiamies ja Ihmisoikeuskeskus.

- Kanslian sisäinen koulutus aiheesta Vammaisyleissopimus lainkäytössä 30.10.2019. Luennoitsijana Helsingin yliopiston professori Tuomas Ojanen.
- Kanslian sisäinen koulutus aiheesta radikalisoitumisen tunnistaminen ja ehkäisy suomalaisissa vankiloissa 3.12.2019. Esityksen pitäjänä oikeusasiamiehen kansliassa tarkastajan määräaikaisena sijaisena toiminut Annika Finnberg.
- Kanslian sisäinen koulutus vanhusten suun ja hampaiden terveydestä 17.12.2019. Kouluttajana erikoishammaslääkäri Pauli Varpavaara.

3.5.6 POHJOISMAINEN JA KANSAINVÄLINEN YHTEISTYÖ

Pohjoismaiden kansalliset valvontaelimet tapaavat säännöllisesti kahdesti vuodessa. Suomen kansallinen valvontaelin järjesti Helsingissä tammikuussa 2019 yhteistyökokouksen. Pääteemana oli vanhusten yksiköihin tehtävät tarkastuskäynnit. Esittelijäneuvos ja Euroopan neuvoston kidutuksen vastaisen komitean (CPT) jäsen Jari Pirjola johdatti aiheeseen alustuksellaan "Are elderly people in social care homes deprived of their liberty? Lisäksi Suomen kansallinen valvontaelin esitteli vammaisten henkilöiden yksiköihin tehtyjä tarkastuksia ja Ruotsin kansallinen valvontaelin esitteli vapautensa menettäneiden kuljetuksia koskevaan erityisteemaan liittyviä havaintoja.

Islanti ratifioi kidutuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan (OPCAT) 20.2.2019. Islannin kansallinen valvontaelin isännöi elokuussa 2019 ensimmäistä kertaa yhteistyötapaamista Reykjavikissa. Aiheena oli "Ethical issues regarding therapeutic treatment, a person's rights to privacy and security measures in secure settings – where do we draw the line?". Tilaisuudessa esittelijäneuvos Håkan Stoor piti esityksen aiheesta "Ethical issues in NPM visits in Finland". Esittelijäneuvos Jari Pirjola puolestaan kertoi samasta aiheesta CPT:n näkökulmasta. Kokoukseen sisältyi vierailu psykiatriseen sairaalaan (Kleppur).

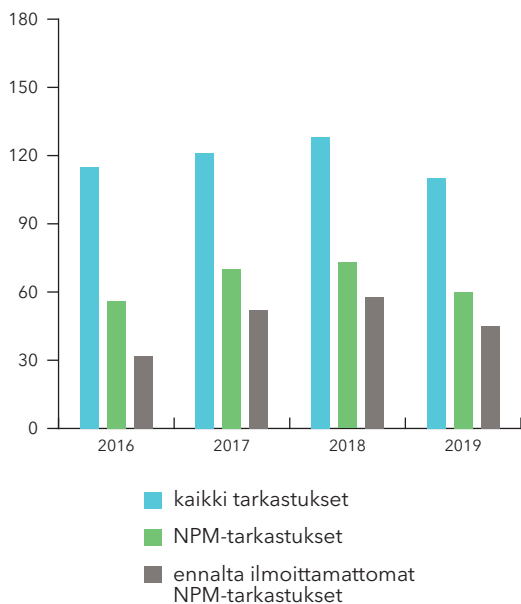
YK:n kidutuksen vastaisen yleissopimuksen täytäntöönpanoa valvoo kidutuksen vastainen komi-

tea (CAT). Sopimuspuolilla on velvollisuus antaa määräajoin raportti yleissopimuksen täytäntöönpanosta. Suomen hyväksymässä raportointinnettelyssä komitea esittää valtiolle kysymyslistan (List of Issues Prior to Reporting, LOIPR), johon annetut vastaukset muodostavat määräaikaisraportin. Suomen 8. määräaikaisraporttia varten oikeusasiamies ja kansallinen valvontaelin toimitti kesäkuussa 2019 YK:n kidutuksen vastaiselle komitealle (CAT) listauksen aiheista, jotka se haluaa saattaa komitean tietoon ja joita se piti tärkeänä ottaa esille komitean Suomen valtiolle toimittamassa kysymyslistassa. Aihealueita oli kaikkiaan kahdeksan. Ne koskivat muun muassa vanhusten kaltoinkohtelun ehkäisemistä, vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden turvaamista ja vahvistamista, lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen lasten oikeuksien toteutumista ja päihtyneiden säilyttämistä poliisin säilytystiloissa. Yleisenä, kaikkia vapautensa menettäneitä koskevana aiheena nostettiin esille perus- ja ihmisoikeuskoulutuksen tarve niiden toimijoiden keskuudessa, jotka työssään joutuvat puuttumaan henkilön itsemääräämisoikeuteen ja integriteettiin (3513/2019).

3.5.7 TARKASTUSTOIMINTA

Kansallisena valvontaelimenä toimiminen edellyttää säännöllisiä tarkastuskäyntejä. Joillakin hallinnonaloilla – kuten poliisi ja rikosseuraamusala – tähän on mahdollista päästäkin. Sen sijaan sosiaalihuollossa ja terveydenhuollossa kohteiden määrä on niin suuri, että niissä joudutaan tekemään priorisointia tarkastuskohteiden valinnassa. Myös 2019 tehtiin joitakin jatkokäyntejä sen selvittämiseksi, miten kansallisen valvontaelimen suosituksia on huomioitu toiminnassa. Suositusten noudattamista seurataan myös siten, että tarkastuskäynnin kohdetta ja joskus myös valvonnasta vastuussa olevia viranomaisia pyydetään ilmoittamaan oikeusasiamiehelle toiminnassa tehdyistä muutoksista ja parannuksista.

Kertomusvuonna 2019 kansallinen valvontaelin teki 60 tarkastuskäyntiä (edellisenä vuonna 73). Koko kansliassa tehtiin tarkastuksia 110 (120). Enemmistö (45) kansallisen valvontaelimen tarkastuksista oli ennalta ilmoittamattomia.

Tarkastukset vuosina 2016–2019.

Yksi tai useampi ulkopuolinen asiantuntija oli mukana kaikkiaan 25 tarkastuksella (edellisenä vuonna 19 tarkastuksella). Viidellä vammaisten henkilöiden palveluasumiseen kohdistuneella tarkastuskäynnillä oli mukana lääketieteellisen asiantuntijan lisäksi kaksi vammaisten ihmisoikeuskomitean (VIOK) asiantuntijaa. Kahdella terveydenhuollon yksikön tarkastuskäynnillä oli mukana kokemusasiantuntija. Ulkopuolisten asiantuntijoiden mukaan ottaminen on jo vakiintunut tietyillä hallinnonaloilla. Vuoden aikana kaikkiaan 10 eri ulkopuolista asiantuntijaa (15 käytettävissä olevasta) oli mukana tarkastuskäynneillä.

Muista oikeusasiamiehen tarkastuksista viisi oli sellaisia, jotka liittyvät kansallisen valvontaelimen tehtävään. Näistä esimerkkeinä Poliisihallitukseen, Rajavartiolaitoksen esikuntaan ja Puolustusvoimien Pääesikuntaan tehdyt tarkastukset.

Kansallisen valvontaelimen tehtävän myötä tarkastuskäynneillä on kiinnitetty entistä enemmän huomiota vapautensa menettäneiden kuulemiseen. Tavoitteena on kuulla kaikkein haavoittu-

vimmassa asemassa olevia, kuten alaikäisiä ja ulkomaalaisia henkilöitä. Tämä on käytännössä tarkoittanut muun muassa sitä, että tulkkien käyttöä on lisätty. Lastensuojelulaitoksen tarkastuskäynneillä sijaishuollossa olevien lasten kanssa käydyt luottamukselliset keskustelut ovat olleet avainasemassa tarkastustoiminnan tuloksellisuudelle (ks. kohta 3.5.14).

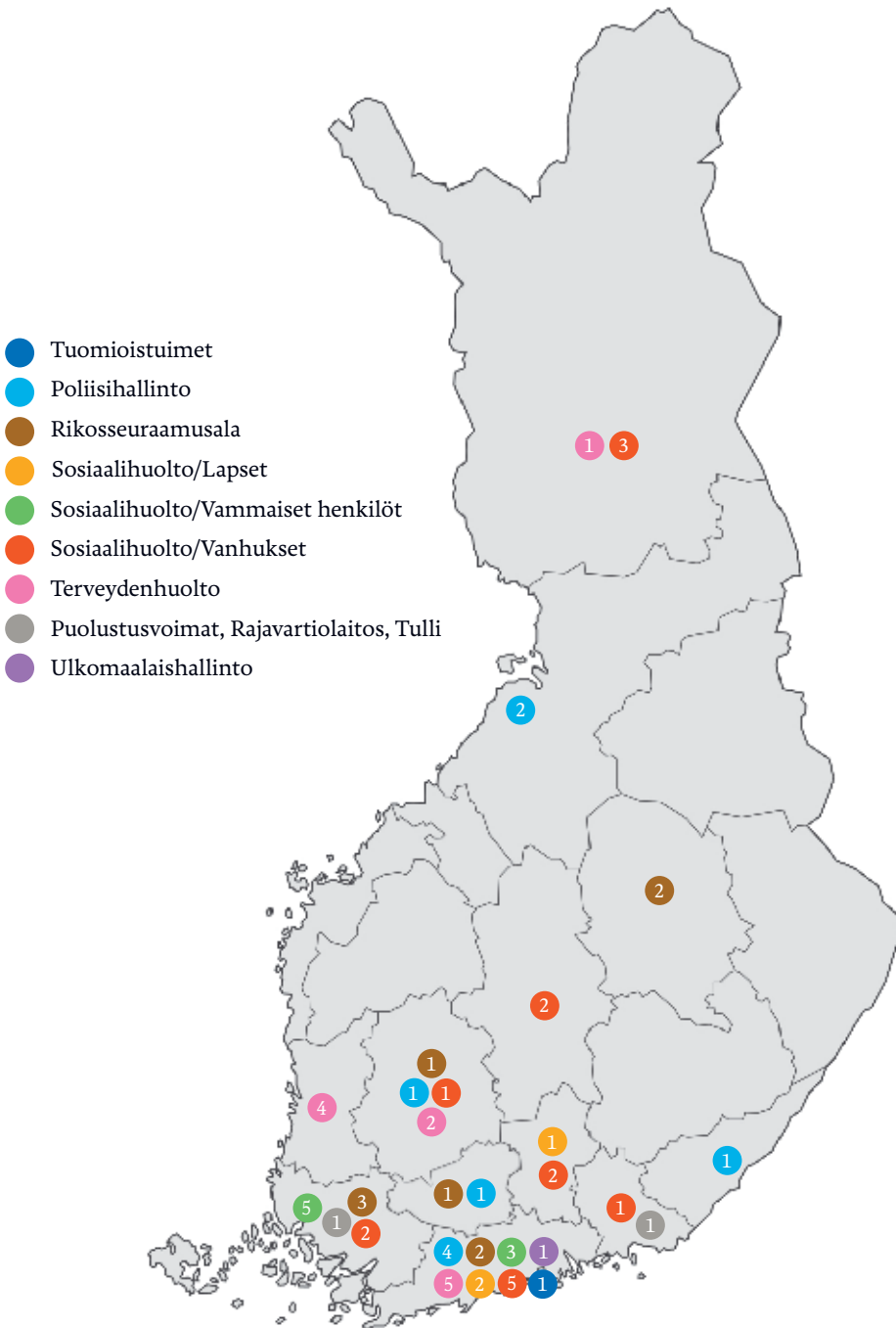
Oikeusasiamiehen kanslian erityisenä perus- ja ihmisoikeusteemana vuonna 2019 oli oikeus yksityisyyteen. Lisää tietoa kanslian perus- ja ihmisoikeusteemasta on luettavissa jaksossa 3.8. Erityisteeman lisäksi tarkastuskäynneillä otetaan aina huomioon oikeusasiamiehen erityistehtävät eli lapsen oikeudet, vanhusten oikeudet ja vammaisten henkilöiden oikeudet. Tarkastuksilla kiinnitetään huomiota myös ns. valvonnan valvontaan eli muiden valvontaviranomaisten valvontavastuun toteutumiseen. Tästä hyvänä esimerkkinä ovat tarkastuspöytäkirjoissa esitetyt toimenpiteet, joita edellytetään lastensuojelulaitoksia ja vanhusten yksiköitä valvovilta viranomaisilta.

3.5.8 TARKASTUSTOIMINNAN VAIKUTTAVUUS

Tarkastustoiminnan säännöllisyydellä ja määrällä ei ole merkitystä, jos tarkastuskäyntien johdosta annetut suositukset eivät johda tarkastuskohteessa mihinkään toimenpiteisiin vapautensa menettäneiden kohtelussa ja olosuhteissa. Tarkastustoiminta menettää uskottavuutensa, jos sillä ei ole konkreettista vaikutusta epäkohtiin. Oikeusasiamiehen kannanottoihin ja suosituksiin suhtaudutaan läpi hallinnonalojen myönteisesti. Usein jo tarkastuskäynnin aikana käydyssä vuoropuhelussa löydetään yhteisymmärrys siitä, miten asioita voidaan kehittää tai puuttua ongelmakohtiin. Tarkastuksen jälkeen tarkastuspöytäkirjan luonnos lähetetään tarkastuskohteelle, jolla on mahdollisuus kommentoida oikeusasiamiehen alustavia kannanottoja ja suosituksia. Hyvin usein tarkastuskohde kertoo jo tässä vaiheessa toimenpiteistä, joihin se on ryhtynyt alustavien suositusten johdosta.

Joskus myös pelkkä selvityspyyntö viranomaiselle voi johtaa toimenpiteisiin. Tästä on hyvänä esimerkkinä poliisihallinnossa aloitettu suunnitelma, joka johti säilytystilojen soveltuvuuden sel-

NPM-tarkastukset maakunnittain vuonna 2019. Luettelo kaikista tarkastuskohteista on liitteenä 5.

vittämiseen ja hyväksymisprosessiin. Joskus suositusten läpivienti ja toteuttaminen vievät aikaa – kuten poliisin säilytystiloissa työskentelevien vartijoiden lääkkeenjako- ja koulutuksen järjestäminen.

Kansallisen valvontaelimen tarkastustoiminta voi johtaa myös lainsäädännön muuttamiseen. Tästä esimerkkinä lastensuojelulain kiireellinen uudistaminen (ks. kohta 3.5.14). Myös muilla hallinnonaloilla ovat tarkastuskäynneillä havaitut ja esille nostetut puutteellisuudet lainsäädännössä johtaneet lainsäädännön uudistuksiin.

3.5.9 POLIISI

Poliisi huolehtii vapautensa menettäneiden säilytyksestä paitsi omista myös Tullin ja Rajavartiolaitoksen asioissa. Eniten kiinniottoja tehdään päihityksen vuoksi, runsaat 50 000 vuosittain. Toiseksi suurin ryhmä ovat rikoksesta epäillyt, noin 22 000. Lisäksi poliisivankiloissa säilytetään jonkin verran ulkomaalaislain nojalla säilöön otettuja.

Tarkastuskäynneistä laaditut pöytäkirjat lähetetään aina sekä Poliisihallitukselle että tarkastuksen kohteena olleelle poliisilaitokselle. Poliisin omaa laillisuusvalvontaa poliisilaitoksilla hoitavat oikeusyksiköt. Oikeusasiamiehelle toimitetaan vuosittain Poliisihallituksen laillisuusvalvontakertomus.

Poliisihallitukselta saadun tiedon mukaan sen tarkoituksena on vuonna 2020 keskittyä poliisin säilytys- ja vartioimistoiminnan kehittämiseen. Tämän taustalla on poliisin omassa sekä oikeusasiamiehen tarkastustoiminnassa tehdyt havainnot. Kehittämistoimien suunnittelun pohjaksi otetaan myös oikeusasiamiehen putkakuolemien johdosta tekemät havainnot. Vapautensa menettäneiden oikeusturva on myös poliisin sisäisen laillisuusvalvonnan painopistealue vuonna 2020.

Poliisilla on käytössä 45 poliisivankilaa. Kansallisen valvontaelimen tarkastukset poliisin säilytystiloihin ovat yleensä ennalta ilmoittamattomia. Tämän vuoksi on tärkeää, että oikeusasiamiehellä on luotettavaa ja ajantasaista tietoa muun muassa siitä, onko säilytystila käytössä. Poliisihallitukselta saadut tiedot olivat osin vanhentuneita. Tästä johtuen OA pyysi maaliskuussa 2019 Poliisihalli-

tusta toimittamaan ajantasaisen luettelon poliisin käytössä olevista säilytystiloista ja ilmoittamaan aina viipymättä, mikäli luetteloon tulee muutoksia. Myös kertomusvuonna ilmeni, että oikeusasiamies ei ollut saanut kaikilta osin ajantasaista tietoa säilytystilojen todellisesta käytöstä (6000/2019* Imatra).

Vuonna 2019 poliisivankiloihin tehtiin 9 tarkastuskäyntiä (edellisenä vuonna 13). Lisäksi Espoon poliisivankilan tarkastukseen liittyen tehtiin tarkastus Espoon kaupungin selviämishoitoasemalle. Kaikki tarkastukset olivat ennalta ilmoittamattomia. Tarkastuskohteet seuraavalla sivulla.

Kertomusvuonna tehtiin myös tarkastuskäynti Poliisiammattikorkeakouluun (2924/2019), jossa esillä olivat vartijakoulutus ja putkakuolemat. Poliisihallitukseen (7050/2019) tehdyllä tarkastuskäynnillä keskustelunaiheena olivat muun muassa poliisivankilat ja niiden remontit sekä niihin tehdyt oikeusasiamiehen tarkastukset. Oulun poliisilaitoksen tarkastuksella keskusteltiin edellisenä päivänä Raahan ja Haukiputaan poliisivankiloihin tehtyjen tarkastusten havainnoista (1951/2019*).

Poliisin säilytystiloissa ilmenee toistuvina puutteina seuraavia asioita:

- vartija joutuu työskentelemään yksin
- vartijoille on sälytetty muitakin tehtäviä, esimerkiksi henkilötuntemerkkien ottaminen, mikä voi häiritä vartiointitehtävää
- poliisimiehiä käytetään vartijoina ilman riittävää perehdytystä vartiointitehtävään
- vartijat ovat tietoisia oikaisuvaatimusmenettelystä, mutta eivät tunnista, mistä asioista tulee tehdä kirjallinen päätös
- vapautensa menettäneelle ei ilmoiteta hänen oikeuksistaan
- ulkoilutilat eivät sovellu ulkoiluun
- säilytystilat eivät sovellu ylipäänsä pitempikestoiseen asumiseen
- päihytyneiden sellien yksityisyydensuoja puuttuu wc:tä käytettäessä
- vapautensa menettäneellä ei ole mahdollisuutta päivittäiseen peseytymiseen
- tilojen siisteytasossa on toivomisen varaa

tarkastus-päivämäärä	kohde	paikka-määrä	asianumero	muuta / edellinen tarkastuskäynti
27.2.2019	Espoon poliisivankila#	30 selliä	1201/2019*	OA mukana, tarkastettu viimeksi 2017 (1382/2017)
27.2.2019	Espoon kaupungin selviämishoitoasema#	15 paikkaa	1202/2019*	OA mukana, tarkastettu viimeksi 2017 (1606/2017*)
10.4.2019	Raahen poliisivankila#	15 selliä	1950/2019*	tarkastettu viimeksi 2016 (1940/2016)
10.4.2019	Haukiputaan poliisivankila#	18 selliä	1954/2019*	tarkastettu viimeksi 2005
27.5.2019	Tampereen pääpoliisiaseman poliisivankila#	64 selliä	2982/2019*	tarkastettu viimeksi 2018 (4394/2018*)
1.7.2019	Hämeenlinnan poliisivankila#	59 selliä	3621/2019*	tarkastettu viimeksi 2011
1.7.2019	Hyvinkään poliisivankila#	18 selliä	3622/2019)	tarkastettu viimeksi 2016 (212/3/16)
1.7.2019	Järvenpään poliisivankila#	14 selliä	3623/2019*	tarkastettu viimeksi 2016 (211/3/16)
6.11.2019	Lappeenrannan poliisivankila#	24 selliä	5999/2019*	tarkastettu viimeksi 2009
6.11.2019	Imatran poliisivankila#	1 selli	6000/2019*	tarkastettu viimeksi 2015 (4620/3/15)

#= ennalta ilmoittamaton tarkastus

* = tarkastuspöytäkirja verkossa

TARKASTUSKÄYNTIEN VAIKUTTAVUUS

Tarkastusten kannanotot ja suositukset toimitetaan poliisilaitoksille kommentoitavaksi osana lopullisen pöytäkirjan valmistumista. Poliisilaitokset suhtautuvat oikeusasiamiehen kannanottoihin ja suosituksiin rakentavasti. Esimerkiksi kertomusvuonna yli puolet tarkastetuista poliisilaitoksista ilmoitti jo kommentointivaiheessa toimenpiteistään, joilla he muuttavat käytäntöjään tai parantavat vapautensa menettäneiden olosuhteita. Mutta kuten edellä olevasta luettelosta ilmenee, jotkut puutteet pysyvät, vaikka samoja asioita on jo aiemmin saatettu nostaa esille, joskus jopa samojen poliisivankiloiden tarkastuksilla.

Tarkastustoiminnan vaikuttavuuden kannalta onkin tärkeää, että poliisin säilytystiloihin tehdään säännöllisiä tarkastuskäyntejä – myös poliisin omana laillisuusvalvontana. Poliisihallitus on

lähettänyt marraskuussa 2017 ohjauskirjeen poliisilaitoksille huomioitavista asioista poliisin säilytystiloissa. Ohjauskirjeessä on esimerkiksi edellytetty, että vapautensa menettäneelle on viipymättä tulovaiheessa tiedotettava säilytystilan oloista. Tämä tapahtuu antamalla hänelle vapautensa menettäneen oikeuksista ja velvollisuuksista kertova lomake ja järjestyssääntö (kuten myös Poliisihallituksen ohje edellyttää). Aineiston antaminen tulee myös kirjata. Tästä huolimatta vielä 2019 tarkastetuissa poliisin säilytystiloissa todettiin parantamisen varaa tiedottamisessa (1201/2019* Espoo, 3621/2019* Hämeenlinna, 3622/2019* Hyvinkää, 1950/2019* Raahe, 1954/2019* Haukipudas, 5999/2019* Lappeenranta). Poliisihallitus on myös pitänyt perusteltuna, että jokaisessa poliisin säilytystilassa on toimintaa valvovista viranomaisista kirjallinen luettelo, joka voidaan antaa vapautensa menettäneelle. Vaikka luettelo on ollut Poliisihal-

lituksen ohjaukskirjeen liitteenä, ei sitä ole ollut saatavilla osassa tarkastetuista kohteista (1950/2019* Raahe, 3621/2019* Hämeenlinna, 3622/2019* Hyvinkää).

Poliisilaitokset ovat tietojen antamiseen liittyvien puutteiden johdosta ja omavalvonnasta ilmoittaneet seuraavasti:

- Säilytystilan esimiehiä on muistutettu siitä, että kaikille vapautensa menettäneille annetaan aina heille tarkoitettu kirjallinen aineisto ja että asiat kerrotaan myös suullisesti. Esimiehet ja oikeusyksikkö tarkastavat säännöllisesti kiinniottolomakkeita ja muistuttavat henkilöstöä, jos merkinnöissä on puutteita (1950/2019* Raahe, 1954/2019* Haukipudas)
- Poliisilaitos tulee ohjeistamaan säilytystilan vartijoita siten, että he kertovat saapumisen yhteydessä oleellisia perusasioita kaikille säilytystilan olosuhteista ja toiminnasta. Näitä ovat esimerkiksi sellihälytys, ruokailu, ulkoilu, suihkuun pääsy ja puhelut. Valvontaviranomaisten tiedoista ohjeistetaan kertomaan myös poliisilain perusteella säilöön otetuille eli päihtyneille. Kirjalliset ohjeet laaditaan myös ruotsiksi ja ne ovat saatavilla säilötilaan tullessa saapumistilan tiskiltä (3621/2019* Hämeenlinna)
- Poliisilaitos ilmoitti, että vapautensa menettäneille tehtäviin ilmoituksiin ja niiden kirjaamiin sekä säilytystilan oloista tiedottamiseen on kiinnitetty huomiota myös poliisilaitoksen omassa laillisuusvalvonnassa. Tämän vuoksi on laadittu muun muassa muistilistoja. OA:n tarkastuskäynnin jälkeen kirjaamista on seurattu reaaliaikaisesti. Lisäksi valmisteilla oli uusi ohje, jossa huomioidaan myös säilytystilan oloista tiedottaminen suullisesti ja poliisin säilytystiloja koskevien säännösten saaminen (5999/2019* Lappeenranta)

Vaikuttaisi siltä, että käytäntöjen muuttaminen vaatii jatkuvaa säilytystilojen nykyisen henkilökunnan kouluttamista. Tämä puolestaan edellyttää sitä, että säilytystilojen esimiehet ovat kiinnostuneita kehittämään säilytystilojen käytänteitä ja vaikuttamaan siihen, miten säilytystiloissa toimitaan. Myös tulevien vartijoiden ja heidän esimiehinnään toimivien ylivartijoiden koulutuksen sisäl-

löllä on merkitystä, jotta suhtautuminen vapautensa menettäneiden kohteluun ja säilytystilojen olosuhteisiin muuttuisi perus- ja ihmisoikeusmyönteisemmäksi.

Toisaalta on myös esimerkkejä siitä, että käytänteitä voidaan muuttaa nopeastikin. Oikeusasiamies puuttui 2017 Espoon pääpoliisiaseman säilytystiloista löytyneen rauhoittamisvuoteen käyttöön. Tätä on selostettu oikeusasiamiehen vuosikertomuksessa 2017 kohdassa 3.4.8. Espoon pääpoliisiaseman säilytystiloihin tehdyn tarkastuksen yhteydessä 2019 todettiin, että rauhoittamisvuode oli hävitetty ja tila oli otettu normaaliin sellikäyttöön. Henkilökunnan mukaan ongelmatilanteet on pystytty hoitamaan muilla keinoilla kuten tarkkailuun sijoittamisella (1201/2019* Espoo).

POLIISIN SÄILYTSTILOJEN HYVÄKSYMINEN

Poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annettu laki edellyttää, että Poliisihallitus hyväksyy poliisin säilytystilan. Erillisiä hyväksymispäätöksiä ei ole kuitenkaan tehty.

OA pyysi sisäministeriöltä selvitystä poliisin säilytystilojen hyväksymisestä (4609/2018). Poliisihallitus laati helmikuussa 2019 suunnitelman, jonka mukaisesti aloitettiin saman vuoden aikana selvittää säilytystilojen nykytasoa ja soveltuvuutta vapautensa menettäneiden säilyttämiseen. Tavoitteena on, että kaikista säilytystiloista tehdään päätös niiden hyväksymisestä käytettäväksi tarkoitukseensa vuoden 2020 loppuun mennessä.

Poliisihallitus on lisäksi marraskuussa 2019 antanut poliisin säilyttämien henkilöiden säilytystilojen hyväksymistä koskevan ohjeen, joka on tullut voimaan 1.1.2020. Ohjeessa on viitattu oikeusasiamiehen ja Euroopan kidutuksen vastaisen komitean (CPT) kannanottoihin säilytettävien henkilöiden kohtelemisessa, jotka tulee ottaa huomioon tilojen hyväksymisessä. Hyväksymisen edellytyksenä on, että tila täyttää lainsäädännössä vapautensa menettäneiden säilytystilalle asetetut vaatimukset ja tiloissa on mahdollista noudattaa vapautensa menettäneiden säilyttämistä koskevaa lainsäädäntöä. Tilan tulee olla turvallinen ja taata säilytettävälle intimitteettisuoja. Tila tulee olla varusteltu siten, että vapautensa menettäneellä on

Poliisivankiloiden ulkoilutiloja: ylhäällä vasemmalla Raahen, oikealla Espoon ja alhaalla Tampereen.

mahdollisuus päästä kaikkiin niihin oikeuksiinsa, joita häneltä ei ole evätty laissa mainituilla perusteilla muun muassa tapaamisten ja tiedostusvälineiden seuraamisen osalta. Tilan tulee tarjota hänelle normaalisuusperiaatteen mukaiset olosuhteet. Tila on järjestettävä siten, että eri sukupuolet, ikäryhmät ja eri säilytysperusteella vapautensa menettäneet voidaan pitää erillään.

Poliisilaitokset ovat ryhtyneet suunnitelman mukaisesti tarkastamaan poliisiasemien säilytystiloja Poliisihallituksen ohjeiden mukaisesti. Näissä tarkastuksissa on tehty havaintoja ongelmista ja puutteista, jotka koskevat muun muassa vapautensa menettäneiden intimitteettisuoja, sellin valaistusta ja puheyhteyden puuttumista. Myös pelastusturvallisuuteen on kiinnitetty huomiota. Tämän jälkeen Poliisihallituksen edustaja on tehnyt tiloihin katselmuksen. Samassa yhteydessä on todettu tarvetta päivittää poliisilaitosten järjestyssääntöjä. Poliisihallitus on alkanut hyväksyä säilytystiloja. Ehtona on, että päätöksessä edellytetyt toimenpiteet tehdään annetussa määräajassa. Asia on vielä tätä kirjoittaessa vireillä oikeusasiamiehellä. Jo tehdyt hyväksymispäätökset on toimitettu oikeusasiamiehelle.

SENAATTI-KIINTEISTÖJEN ROOLI SÄILYTYSTILOJEN VUOKRANANTAJANA

Senaatti-kiinteistöt toimii valtion virastojen – myös poliisin säilytystilojen – vuokranantajana. Oikeusasiamiehen suorittamilla tarkastuksilla tuodaan toistuvasti esiin se, että vuokratilojen puutteiden korjaaminen ei ole mahdollista ilman Senaatti-kiinteistöjen myötävaikutusta. AOA on ottanut omana aloitteena selvitettäväksi Senaatti-kiinteistöjen aseman valtion monopolivuokranantajana. Vastuunjakoa koskevia kysymyksiä

liittyy muun muassa vapautensa menettäneiden henkilöiden säilytystilojen kuntoon ja terveellisyteen (6870/2019).

HAUKIPUTAAN SÄILYTYSILOISSA VAKAVIA PUUTTEITA

Oulun poliisilaitoksen Haukiputaan poliisiaseman säilytystiloina käytetään poliisiaseman vanhoja – alun perin vuonna 2009 käytöstä poistettuja – sellitiloja, sekä moduuliratkaisua, jossa konteista muodostetut sellitilat on sijoitettu poliisiaseman pihamaalle. Alun perin muutaman kuukauden käyttöön tarkoitetut tilat olivat jääneet pysyväen käyttöön. Tarkastusajankohtana ei ollut tiedossa, milloin tilojen käytöstä luovutaan. OA piti kuitenkin selvänä, että väliaikaistenkin tilojen tulee täyttää lainsäädännössä asetetut vaatimukset vapautensa menettäneiden kohtelulle.

Tilojen lainmukaisuuden kannalta OA piti huolestuttavana, että moduulitilasta joudutaan ajoittain poistamaan osia käytöstä muun muassa paloturvallisuuteen, sellien lämpötiloihin ja viemärien toimintaan liittyvistä syistä. Seuraavassa myös muita OA:n kannanottoja tarkastuksella havaituista asioista tai puutteista, jotka liittyvät olennaisella tavalla vapautensa menettäneiden ihmisarvoiseen kohteluun ja säilytysturvallisuuteen:

- Vapautensa menettäneen mahdollisuus saada välittömästi yhteys henkilökuntaan vaarantui, koska sellikutsut tulivat vain säilytystilan valvomoon, jossa ei välttämättä ollut koko ajan henkilökuntaa.
- Säilytysturvallisuuden kannalta oli riskialtista, että valvomosta ei ollut lainkaan ääniyhteyttä vanhan poliisiaseman selleihin. Moduulin selleihin sai ääniyhteyden vain, jos vapautensa menettänyt painoi ensin kutsunappia.
- Vapautensa menettänyt vastaanotettiin ja tarkastettiin kapeassa käytävässä, mikä ei soveltunut tähän tarkoitukseen ja saattoi muodostaa myös työturvallisuusriskin (ks. kuva).
- Omaisuuden säilytys moduulissa oli sekavaa, koska siihen tarkoitukseen soveltuva tila puuttui.
- Säilytystilan ulkoilutila ei vastannut sitä, mitä laissa tarkoitettiin ulkoilulla. Vähimmäisvaa-

timuksena ulkoilutilassa pitää saada kunnolla raitista ilmaa ja sieltä pitää nähdä ulos.

- Ulkoilutila oli ollut ajoittain pois käytöstä, jolloin vapautensa menettäneiden oikeus ulkoiluun ei ollut toteutunut lainkaan.
- Tapaamistilan puuttuessa sekä asianajajien että omaisten tapaamiset oli järjestetty peseytymistilan pukuhuoneessa, jossa oli kameravalvonta. Pukuhuone ei soveltunut tapaamistilaksi. Erityisesti asiamiehen tapaamiset tuli voida järjestää ilman kameravalvontaa.
- Kameravalvontaa ei ylipäänsä tule käyttää peseytymistiloissa tai niiden pukuhuoneessa, joissa vapautensa menettäneet ovat alasti.
- Yhdessä selleistä voitiin säilyttää enimmillään kuutta päihtynyttä, jotka joutuivat käyttämään wc:tä toisten sellissä olevien nähden kameravalvonnassa. Järjestely loukkasi vapautensa menettäneen yksityisyydensuojaa.

OA piti hyvin ongelmallisena, että vapautensa menettäneiden säilytys Oulun poliisilaitoksen Haukiputaan poliisiaseman säilytystiloissa oli järjestetty monelta osin epätyytyttävien ja jopa lainvastaisen väliaikaisratkaisujen varaan. Tilanne oli jatkunut vuosikausia. OA piti välttämättömänä, että puutteet säilytystilan tilaratkaisuissa korjataan pikaisesti, jos säilytystilaa on edelleen tarkoitus käyttää vapautensa menettäneiden säilyttämiseen. OA pyysi poliisilaitoksen lisäksi sisäministeriötä ja Poliisihallitusta ilmoittamaan toimenpiteistään. Poliisihallitus ilmoitti, että puutteet on korjattu tai

korjataan viimeistään kevään 2020 aikana. Sisäministeriön ilmoituksen mukaan Haukipudas säilytoiminnassa, kunnes uusi poliisitalo valmistuu. Tätä kirjoittaessa Poliisihallitus ei ollut vielä tehnyt hyväksymispäätöstä Haukiputaan poliisiaseman säilytystiloista.

POLIISIN SÄILYTYSOIMINNAN JA TUTKINNAN PITÄMINEN ERILLÄÄN

Lähes kaikilla poliisin säilytystiloihin tehdyillä tarkastuksilla havaittiin, että rikosasian tutkijat osallistuvat edelleen monin tavoin vapautensa menettäneen henkilön säilyttämiseen liittyviin tehtäviin. Tutkijat saattavat päättää vapautensa menettäneiden siviiliasioiden hoidosta ja ostoksesta, ja joskus myös vapautensa menettäneiden tapaamisista ja puheluista (3622/2019* Hyvinkää, 3623/2019* Järvenpää). Tutkinnanjohtaja voi myös päättää omaisuuden hallussapidosta, kuten television saamisesta selliin. Joissakin yksiköissä on jopa järjestyssäännössä määritelty vastuu tutkijalle tietyissä säilyttämiseen liittyvissä asioissa.

Laillisuusvalvonnassa on pidetty sinällään mahdollisena, että asianmukaisen koulutuksen saanut poliisimies osallistuu vapautensa menettäneiden valvontaan. Selvää myös on, että tutkinnasta vastaava poliisimies esimerkiksi päättää yhteydenpidon rajoituksista laissa säädetyn tavoin. Sen sijaan ongelmallisena on pidetty sitä, että vapautensa menettäneen rikosasiaa tutkiva poliisimies osallistuu vapautensa menettäneen säilyttämistehtäviin tai häntä koskeviin päätöksiin poliisivankilassa. Oikeusasiamies on edellyttänyt, että rikosasian tutkinta ja vapautensa menettäneen säilyttämiseen liittyvät tehtävät selkeästi erotetaan toisistaan.

Oikeusasiamiehen kannanottojen jälkeen poliisilaitoksilla on ryhdytty muun muassa seuraaviin toimenpiteisiin:

- Järjestyssääntöön on lisätty maininta, että yhteisen rikosasian tutkija tai tutkinnanjohtaja ei saa hoitaa vapautensa menettäneiden perushuoltoa, tapaamisia, puheluita, siviiliasioiden hoitamisia tai kauppaostoksia. Rikostorjuntasektorin johtaja on ohjeistanut alaisensa tutkinnanjohtajat huolehtimaan kaikissa tilan-

teissa, että tutkinta- ja säilyttämisvastuun eriyttäminen toteutuu (1950/2019* Raahe, 1954/2019* Haukipudas).

- Poliisilaitos on ilmoittanut, että se tarkentaa ja selventää säilytystilan vartijoiden ja rikosta tutkivan poliisin menettelyä vapautensa menettäneen henkilön säilyttämässä ja olosuhteista päättämässä (3621/2019* Hämeenlinna).
- Poliisilaitos ilmoitti, että sen omien havaintojen mukaan tutkijat eivät päästä vapautensa menettäneiden asioista tarkastuspöytäkirjassa kuvatulla tavalla. Säilytystilojen tulevassa järjestyssäännössä tullaan kuitenkin käsittelemään poliisivankilan ja tutkinnan erillään pitämistä. Poliisilaitos huomioi myös OA:n havainnot toiminnassa ja ohjeistuksessa (3622/2019* Hyvinkää).
- Poliisin säilytystilojen uudessa järjestyssäännössä tullaan huomioimaan menettely poliisivankilassa ja tutkinnassa (3623/2019* Järvenpää).
- Poliisin säilytystiloissa pyritään erottamaan nämä toimenkuvat mahdollisimman selkeästi. Poliisivankilassa vartiointitehtävissä työskentelevät ovat eri työjohdon alaisuudessa kuin tutkintaa suorittavat poliisimiehet. Vain vartiointitehtävissä olevilla virkamiehillä on pääsy poliisivankilassa kiinniotettuina olevien henkilöiden selleihin (1201/2019* Espoo).

Poliisihallituksen tarkastuskäynnillä saadun tiedon mukaan tutkinnan ja säilyttämisen erottaminen on yksi poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain uudistuksen tavoitteista.

POLIISIN SÄILYTSTILOJEN RUOKAHUOLTO

Poliisivankiloiden ruokahuoltoa on käsitelty oikeusasiamiehen vuosikertomuksessa 2018 kohdassa 3.5.8. OA on kertomusvuonna saanut päätökseen nämä omina aloitteina tutkitut asiat. Hän on muun muassa todennut, että poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain kokonaisuudistuksen yhteydessä tulisi nykyistä yksityiskohteisemmin säädellä vapautensa menettäneiden ruokahuollosta. Ruokavälit eivät saisi muodostua liian pitkiksi (59/2018) ja elintarviketurvallisuudeltaan huolehdittava (39/2018).

PUTKAKUOLEMIEN ENNALTÄ EHKÄISEMINEN

OA on selvittänyt omana aloitteena putkakuolemiin liittyviä kysymyksiä (4103/2016*). Hän kehotti heinäkuussa 2019 päätöksessään muun muassa Poliisihallitusta parantamaan tapausten ehkäisemistä ja seurantaa. Päätöstä käsitellään enemmän jaksossa 4.3.

Viranomaisten selvityksissä yhdyttiin OA:n näkemyksiin. Poliisihallitus ilmoitti muun muassa päivittävänsä putkakuolemia koskevan ohjeituksensa, jotta tiedonsaanti putkakuolemista varmistetaan. Lisäksi se ilmoitti selvittävänsä uusia teknologisia ratkaisuja, joilla parannetaan säilytysturvallisuutta. Ylipäätään vuonna 2020 on tarkoitus keskittyä säilytystoiminnan kehittämiseen. Myös valtakunnansyyttäjä on tarkistanut ohjeistustaan syyttäjän roolista putkakuolemien tutkimuksessa. Oikeusministeriön mukaan esitutkintaa ja pakkokeinoja koskevien lakien uudistamishankkeet käynnistyvät vuonna 2020. Samassa yhteydessä arvioidaan syyttäjän roolia putkakuolemien tutkimuksessa ja myös tapauksissa, joissa joku kuolee tai loukkaantuu vakavasti poliisin voimankäytön seurauksena. OA:n kannanotot otetaan huomioon myös poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain ja kuolemansyyn selvittämisestä annetun lain käynnissä olevissa uudistuksissa.

POSITIIVISIA HAVAINTOJA

Säilytystilojen terveydenhuolto

Poliisin säilytystiloissa on tarkastushavaintojen perusteella kiinnitetty entistä enemmän huomiota terveydenhuollon saatavuuteen. Lähtökohtaisesti kaikissa tarkastetuissa kohteissa oli lääkkeiden säilyttäminen ja niiden antamisen kirjaaminen hoidettu asianmukaisesti. Kaikki poliisin säilytystilojen vartijat ovat suorittaneet lääkkeenjakkokoulutuksen.

OA on suosittanut, että myös poliisin säilytystiloissa pyrittäisiin järjestämään kaikille yli vuorokauden säilytystiloissa oleville vapautensa menettäneille tulovaiheen terveystarkastus. Tämä ei ole toteutunut edes niissä paikoissa, joissa käynnöllisesti terveydenhuollon ammattihenkilö pitämässä vastaanottoa. Myöskään Poliisihallitus ei

ole ohjaukskirjeessään suosittanut terveystarkastusten järjestämistä. Länsi-Uudenmaan poliisilaitos on kuitenkin ilmoittanut OA:lle, että Espoon pääpoliisiaseman yhteydessä toimivan Espoon kaupungin selviämishoitoaseman esimiehen kanssa on aloitettu keskustelut mahdollisuudesta järjestää kaikille yli vuorokauden säilössä oleville mahdollisuus tavata terveydenhuollon ammattihenkilö (1201/2019* Espoo).

Koulutus

Poliisiammattikorkeakoulun tarkastuskäynnillä keskusteltiin poliisin säilytystilojen vartijoiden ja ylivartijoiden koulutuksesta. Poliisihallinnon uudistettu vartijakoulutus on alkanut syksyllä 2018 ja uudistettu ylivartijakoulutus keväällä 2019. Vartijakoulutus antaa valmiudet toimia itsenäisesti vartijana poliisilaitoksen säilytystiloissa ja soveltaa toimintaan liittyvää lainsäädäntöä perus- ja ihmisoikeusmyönteisellä tavalla. Ylivartijakoulutus antaa valmiudet toimia itsenäisesti esimiestehtävissä.

Tutkintavankien säilyttäminen

Tutkintavankia ei ole saanut enää 1.1.2019 alkaen pitää poliisin säilytystilassa seitsemää vuorokautta pidempää aikaa, ellei siihen ole poikkeuksellisen painavaa syytä, jonka arvioi tuomioistuimien. Tarkastushavaintojen perusteella lainmuutos on lyhentänyt vapautensa menettäneiden säilytysaikoja poliisivankilassa (1201/2019* Espoo, 1950/2019* Raahen, 3621/2019* Hämeenlinna, 3622/2019* Hyvinkää, 3623/2019* Järvenpää, 5999/2019* Lappeenranta).

Oikeusasiamies on jo pitkään arvostellut tutkintavankien säilyttämistä poliisin tiloissa, jotka eivät sovellu pitempiäaikaiseen asumiseen. Oikeusministeriön mukaan tutkintavankien vankiloihin sijoittamista koskevaa lainsäädäntöä tullaan uudistamaan. Tavoitteena on, ettei tutkintavankia vuonna 2025 enää säilytetä vangitsemisoikeudenkäynnin jälkeen poliisin säilytystiloissa, vaan vankiloissa. Säilytysaika lyhenisi neljään vuorokautteen.

Putkalain kokonaisuudistus

Hallituksen lainsäädäntösuunnitelman mukaan tammikuussa 2021 uudistetaan poliisin säilyttämien vapautensa menettäneiden henkilöiden kohtelua koskeva lainsäädäntö.

3.5.10 PUOLUSTUSVOIMAT, RAJAVARTIOLAITOS JA TULLI

Vapautensa menettäneen kohteluun Puolustusvoimien säilytystiloissa sovelletaan poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annettua lakia. Tarkastuskäynneillä kiinnitetään huomiota vapautensa menettäneiden olosuhteisiin ja kohteluun sekä oikeuksista tiedottamiseen ja turvallisuuteen. Utin jääkäriyrykmentin säilytystilaan tehtiin 17.4.2019 ennalta ilmoitettu tarkastuskäynti (2420/2019). Säilytystilassa oli ollut edellisen kerran vapautensa menettänyt vuonna 2013. Tästä huolimatta tarkastajat saivat tilaa esitelleeltä henkilöstöltä tarvitsemansa tiedot säilytystilan henkilökunnasta, järjestyssäännöstä, valvonnan järjestämisestä, tulotarkastuksesta ja terveydenhuollon järjestämisestä. Lisäksi saatavilla oli vapautensa menettäneille tarkoitettu moniste oikeuksista ja velvollisuuksista sekä kansio säännöksistä. Säilytystila oli erittäin siisti. Tilassa oli kutsunappi sekä palohälytysjärjestelmä. Ulkoiluun tarkoitettu alue ei ollut suojattu sivullisilta, mutta se sijaitsi tarkoin vartioidulla ja aidatulla varuskunta-alueella. Tarkastus ei antanut aihetta toimenpiteisiin.

Rajavartiolaitoksen vapautensa menettäneiden henkilöiden säilytykseen käytettäviä säilytystiloja on noin 15. Usein säilytystilat ovat Rajavartiolaitoksen ja Tullin yhteiskäytössä. Tullilla on myös ainoastaan sen käytössä olevia tiloja. Säilytystiloja käytetään henkilöiden lyhytaikaiseen säilytykseen, ennen kuin heidät siirretään poliisivankilaan, ulkomaalaisten säilöönottoyksikköön tai vastaanottokeskukseen. Vapautensa menettäneen kohteluun sovelletaan poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annettua lakia. Säilytysajat näissä tiloissa vaihtelevat noin yhdestä tunnista muutamaan tuntiin, enimmäisajan ollessa kaikissa tapauksissa 12 tuntia. Tilojen sijainti, taso ja varustus vaihtelevat. Rajavartiolaitoksen esikunta on hyväksynyt

Rajavartiolaitoksen käyttämät tilat ja antanut säilytystiloja koskevat järjestyssäännöt. Kertomusvuonna ei tehty tarkastuksia rajavartiolaitoksen säilytystiloihin. Tulli on omalta osaltaan hyväksynyt sen käyttämät säilytystilat ja antanut omia säilytystiloja koskevia järjestyssääntöjä.

Tullin valvontaosaston rikostorjunnalla on Turun tullissa säilytystila, jonne tehtiin 17.12.2019 ennalta ilmoittamaton tarkastus (7048/2019). Uutta tilaa ei ollut vielä otettu käyttöön. Vapautensa menettäneiden säilytystiloille oli ilmennyt tarvetta, koska Turun poliisivankila oli pois käytöstä. Vapautensa menettäneitä oli tarkoitus säilyttää tilassa vain muutamia tunteja, ei esimerkiksi koko yön yli. AOA esitti huomioita tilalle laadittavan järjestyssäännön sisällöstä ja valvonnan järjestämisestä.

3.5.11 KÄRÄJÄOIKEUDEN SÄILYTISTILAT

Helsingin käräjäoikeuden vapautensa menettäneiden säilytystiloihin tehtiin 11.9.2019 ennalta ilmoittamaton tarkastuskäynti (5072/2019*). Kyseessä oli jatkokäynti vuonna 2017 tehdyille tarkastukselle (5560/2017*). Tarkastuskäynnillä kiinnitettiin erityisesti huomiota niihin seikkoihin, joista edellisellä kerralla annettiin suosituksia.

AOA oli edellisellä kerralla kiinnittänyt huomiota eri kerroksissa olevien yksittäisten, varalla olevien sellien kokoon, valaistukseen ja siihen, ettei niissä ollut hälytyslaitteita. Näitä sellejä ei enää käytetty. AOA oli myös suosittelut harkitsemaan ainakin yhden tupakoimattomille tarkoitettujen sellien järjestämistä. Nyt todettiin, että tupakoimattomille varatut sellit olivat siistejä ja raikkaita ja seinät olivat puhtaan valkoisia.

Sen sijaan puutteita oli edelleen muiden käytössä olevien sellien siisteydessä sekä säilytettävien ja heidän avustajiensa tapaamistiloissa. Sellien seinillä oli muun muassa kirjoituksia, jotka AOA:n mielestä voivat vaarantaa yhteydenpidon rajoituksen tarkoituksen. AOA:n mukaan sellien seinät ja ovet tulisi tarkastaa säännöllisin väliajoin ja tarkastuksella havaitun kaltaiset kirjoitukset tulisi poistaa välittömästi. AOA kiinnitti uudestaan Helsingin käräjäoikeuden huomiota siihen, että kaikille säilytettävälle ja heidän avustajilleen tulee tarvittaessa kyetä tarjoamaan tila, jossa luottamuksel-

liset keskustelut ovat mahdollisia. AOA piti myös ongelmallisena, että tapaamistiloja oli vain yksi.

Käräjäoikeus ilmoitti, että sellien seinissä oleviin maalauksiin ja kirjoituksiin kiinnitetään entistä enemmän huomiota. Seinien säännöllistä maalausväliä lyhennetään niin, että ne maalataan jatkossa useammin kuin kerran vuodessa. Mikäli seinissä ilmenee selkeää viestittelyä säilytettävien välineillä tai joidenkin henkilöiden nimeämistä ja leimaamista tai muuta vastaavaa kirjoittelua, kirjoitukset pyritään poistamaan ennen kuin selliin sijoitetaan seuraava säilytettävä.

Lisäksi käräjäoikeus ilmoitti, että kiinteistön omistajan kanssa oli jo neuvoteltu tapaamistilaa koskevista pöytäkirjassa tarkoitetuista muutoksista ja uuden tapaamistilan rakentamisesta. Tiloja koskevia suunnittelu- ja muutoksia oltiin aloittamassa. Muutoksissa otetaan huomioon tutkintavankeuslain 14 luvun 4 §:n vaatimukset.”

Sisällä oleva tupakointipaikka.

3.5.12 RIKOSSEURAAMUSALA

Oikeusministeriön alainen Rikosseuraamuslaitos huolehtii vankeusrangaistusten ja yhdyskunta-seuraamusten täytäntöönpanosta. Rikosseuraamuslaitoksella on 26 vankilaa. Vanki suorittaa tuomionsa joko suljetussa vankilassa tai avolaitoksessa. Suomen vankiloista suljettuja laitoksia on 15

Kuvituskuva.

ja avovankiloita 11. Lisäksi eräiden suljettujen vankiloiden yhteydessä toimii avovankilaosasto. Tarkastuskäyntien painopiste on suljetuissa vankiloissa. Keskimääräinen vankiluku on pysynyt useita vuosia samana eli noin 3 000.

AOA antoi kertomusvuonna eduskunnan lakivaliokunnalle yhden vankeihin liittyvän lausunnon hallituksen esityksestä. Lisäksi tehtiin 11 esitystä, joista suurin osa liittyi lainsäädäntöön tai hallinnonalan sisäisen ohjauksen laatimiseen. Eniten julkista keskustelua aiheutti vankien tupakoinnin kieltäminen. AOA piti tupakointikieltoa koskevaa sääntelyä epäselvänä ja esitti sen pikaista korjaamista. AOA myös esitti, että vankila kustantaisi vangille nikotiinikorvaustuotteet ajalla, jolloin tälle aiheutuu tupakointikiellosta vieroitusoireita (5349/2019*).

AOA esitti hyvitystä vangille asiassa, jossa oli kyse vangin epäasiallisesta ja ihmisarvoa loukanneesta kohtelusta tarkkailusellissä (5960/2018*). Asiaa on käsitelty jaksossa 3.7.

Kertomusvuonna annettiin ratkaisu omasta pyynnöstään erilleen sijoitetun vangin terveydentilan seurannasta (247/2016*). Ratkaisua on selostettu terveydenhuollon osiossa 3.5.17.

Vankien ja vankien omaisten valtakunnallisen tukijärjestön VAO ry:n edustajat vierailivat kertomusvuonna oikeusasiamiehen kansliassa.

Rikosseuraamusalan tarkastuspöytäkirjat lähetetään tiedoksi tarkastuskohteena olleelle vankilalle, Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikölle ja rikosseuraamusalueen johdolle sekä oikeusministeriön kriminaalipolitiikka- ja rikos-oikeusosastolle. Usein vankilaa, keskushallintoa ja aluehallintoa pyydetään myös ilmoittamaan, mihin toimenpiteisiin tarkastushavainnot ovat antaneet aihetta. Oikeusasiamies saa puolestaan käyttöönsä rikosseuraamusalan sisäisen laillisuusvalvonnan tekemistä tarkastuksista laaditut pöytäkirjat.

Rikosseuraamuslaitos toimittaa joka kuukausi oikeusasiamiehelle vankilukua ja poistumislupia koskevat tilastot. Vankilukutilastoista ilmenee

muun muassa tutkintavankien määrä vankiloissa, mies- ja naisvankien osuus sekä alle 21-vuotiaiden vankien osuus. Poistumislupatilastoista voi seurata poistumislupa-anomusten käsittelyä kussakin vankilassa eli miten paljon vangit ovat anoneet lupia ja paljonko lupia on myönnetty. Myös tarkastuskäynneillä kiinnitetään huomiota poistumislupa-anomusten käsittelyyn ja erityisesti siihen, että päätökset tehdään yksilöllisesti lakiin perustuen ja perustellaan asianmukaisesti.

Vankiloihin on tehty aiempina vuosina erikseen tarkastuskäyntejä, joissa teemana on ollut esteettömyys. Kertomusvuonna esteettömyys on ollut mukana tarkastuskäynneillä yhtenä tarkastettavana asiana. Tähän liittyviä havaintoja esitellään vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevassa jaksossa 3.4.

Vankiloihin tai vankien kuljetukseen tehtiin kertomusvuonna 6 tarkastuskäyntiä (edellisenä vuonna 13). Tarkastukset olivat ennalta ilmoitettu- ja lukuun ottamatta vankikuljetukseen tehtyä tarkastusta, joka oli jatkokäynti 2018 tehdyille tarkastukselle. Tarkastetut kohteet olivat:

tarkastuspäivämäärä	kohde	paikkamäärä	asianumero	muuta / edellinen tarkastuskäynti
8.4.2019	Vilppulan vankila	73 paikkaa	1592/2019*	tarkastettu viimeksi 2006
7.-8.5.2019	Jokelan vankila	65 paikkaa	1936/2019	AOA mukana, tarkastettu viimeksi 2016
28.-29.5.2019	Turun vankila	255 paikkaa	2449/2019*	AOA ja ulkopuolinen asiantuntija mukana, tarkastettu viimeksi 2016
25.6.2019	Vanajan vankila, Ojoisten osasto	50 paikkaa	3420/2019*	tarkastettu viimeksi 2012
20.8.2019	Vankien junakuljetuksen vankivaunu#		4575/2019*	tarkastettu viimeksi 2018
5.-7.11.2019	Sukevan vankila	181 paikkaa	5291/2019*	AOA mukana, tarkastettu viimeksi 2015

#= ennalta ilmoittamaton tarkastus

* = tarkastuspöytäkirja verkossa

Turun vankilan kuljetusauton sisäkuva.

Lisäksi vankiterveydenhuoltoon tehtiin 3 tarkastuskäyntiä (edellisenä vuonna 3). Näitä tarkastuksia selostetaan terveydenhuollon osiossa 3.5.17.

Vankiloihin tehtyjen tarkastuskäyntien johdosta esitettiin kannanottoja ja suosituksia, jotka liittyivät muun muassa seuraaviin asioihin:

- rangaistusajan suunnitelman päivittäminen
- vankien tiedottaminen vankilan oloista / vankien perehdyttäminen
- säädösten ja muun informaation saatavuus
- eristyssellien olosuhteet
- tutkintavankien sijoittaminen
- romanivankien asema
- tapaamismenettelyt, erityisesti lapsen tapaaminen ja skype-tapaaminen
- ulkoiluolosuhteet
- kirjastopalvelut
- matkasellissä vietettävä aika

Oikeusasiamiehen kanslian erityisenä teemana kaikilla tarkastuksilla oli ”Oikeus yksityisyyteen” Yksityisyyteen liittyviä havaintoja ja kannanottoja esitellään jaksossa 3.8. Vankien osalta nämä liittyivät muun muassa wc-asiointiin, päihdekontrolliin liittyviin näytteenottotilanteisiin ja puheluiden yksityisyyteen.

SELLIN ULKOPUOLINEN AIKA JA MIELEKÄS TOIMINTA EDELLEEN VÄHÄISTÄ

Kansainvälisissä suosituksissa ja oikeusasiamiehen kannanotoissa on jo pitkään lähdetty siitä, että vankien ja tutkintavankien tulisi saada viettää sellin ulkopuolella kohtuullinen aika. Tällä tarkoitetaan vähintään kahdeksaa tuntia vuorokaudessa. Heille tulisi tuona aikana järjestää mielekästä ja kehittävää toimintaa, esimerkiksi työtä, koulutusta ja liikuntaa. Tämän on katsottu olevan olennaisen tärkeää vankien psyykkisen ja fyysisen hyvinvoinnin kannalta. Tarkastuskäynneillä on havaittu, että useimmissa suljetuissa vankiloissa ilmenee edelleen ongelmia tässä suhteessa (2449/2019* Turku, 5291/2019* Sukeva).

Sellin ulkopuolisen ajan vaatimuksessa ei ole kyse vain siitä, että vanki ei olisi suljettuna yksin selliinsä. Kyse on nimenomaan siitä, että sellin ulkopuolinen aika on mahdollista käyttää mielekkäällä, vankia ja hänen yhteiskuntaan sopeutumistaan tukevalla tavalla. Mahdollisuus päästä mielekkääseen sellin ulkopuoliseen toimintaan koskee myös tutkintavankeja.

Edellä olevasta johtuen AOA on pitänyt tarpeellisenä, että vankien ajankäyttöä selvitetään tarkemmin. Tämä on kuitenkin osoittautunut haastavaksi ja työlääksi – erityisesti sellaisten vankien kohdalla, jotka eivät ole sijoitettuna työtoimintaosastolle. Tämä ei ole selvinnyt osastojen päiväjärjestyksiä tai vankitietojärjestelmän tilastoja tutkimalla. Päiväjärjestyksen perusteella tarjolla oleva vapaa-ajantoiminta vaikuttaa painottuvan liikuntaan, mikä tekee vapaa-ajanviettomahdollisuuksista yksipuolisia. AOA onkin joutunut pyytämään aluekeskusta selvittämään yhdessä vankilan kanssa vankien toimintaan sijoittamista ja toiminnan laatua sekä siihen käytettyä tuntimäärää (2449/2019* Turku).

Vangeilla on tarjolla erilaisia aktiviteetteja.

VANKIEN TOISIINSA KOHDISTAMA PAINOSTUS

Vangin tulee saada suorittaa tuomionsa rauhassa ilman muiden vankien heihin kohdistamaa painostusta ja uhkaa. Vankien osastosijoittelu on oleellisen tärkeässä asemassa vankilan järjestyksen sekä vankien ja henkilökunnan turvallisuuden kannalta. Lainsäädäntö antaa mahdollisuuden puuttua vankien väliseen painostukseen. Viranomaisella on laaja harkintavaltasiinä, mihin vankilaan sekä minkälaiselle osastolle ja mihin toimintaan vanki vankilassa sijoitetaan. Oikea sijoittelu edellyttää kuitenkin sitä, että virkamiehellä, joka päättää osastosijoittelusta, on käytettävissä tarpeelliset tiedot. Tällainen on esimerkiksi tieto vangin kuumisesta järjestäytyneeseen rikollisryhmään.

Kertomusvuonna tarkastettiin kaksi suljettua vankilaa, joissa molemmissa oli paljon vankeja, joilla oli yhteyksiä järjestäytyneisiin rikollisryhmiin (ns. jr-vangit). Vankilat kuitenkin poikkesivat toisistaan selvästi siinä, että toisen vankilan rakenne mahdollisti turvallisuuden ylläpitämisen, koska vankila oli jaettu pienehköihin osastoihin (2449/2019* Turku). Toisessa vankilassa ei ollut mahdollisuutta osastointiin, mikä yhdessä sellin ulkopuolisen ajan lisäämisen kanssa loi vankilan johdon mukaan otollisen tilaisuuden vankien väliselle painostukselle ja väkivallalle (5291/2019* Sukeva). Vankilassa oli tapahtunut runsaasti vankien välisiä väkivaltatapauksia, joista muutamat olivat erittäin vakavia.

Molemmissa vankiloissa oli sijoitettu avoimem-
mille osastoille vankeja, jotka kohdistivat painos-
tusta ja uhkailua muihin vankeihin. Turussa tämä
näkyi siten, että osa vangeista ei halunnut siirtyä
näille osastoille, vaikka he muutoin olisivat sinne
soveltuneet. Jr-vangit vaikuttivat myös määritte-
levän, kuka sai osallistua millekin kurssille. Suke-
valla valvontahenkilökunta koki ongelmaksi, että
jr-vangit ohjasivat vankilassa tapahtuvaa huume-
kauppaa ja pystyivät vahvasti vaikuttamaan mui-
den vankien toimintaan.

Sukevan vankilan tarkastuksella kiinnitettiin
huomiota siihen, että vankila oli koko toiminta-
kulttuuriltaan erittäin avoin. Eri osastoilla olevat
vangit saattoivat olla toisiinsa yhteydessä työpis-
teissä, ulkoilussa, ruokailussa ja liikuntatiloissa.
Jr-vankeja oli noin 18 % kaikista vangeista ja yh-
tään heistä ei ollut sijoitettuna osastolle, joka oli
tarkoitettu vangeille, joiden toimet uhkaavat van-
kilan järjestystä ja turvallisuutta. Vankilassa oli
paljon omasta pyynnöstään erillään asuvia vanke-
ja (noin 20 % vangeista). Myös Turun vankilassa
jotkut vangeista kertoivat haluavansa asua tuo-
mionsa suljetulla osastolla, koska pelkäsivät tule-
vansa uhkailluksi ja painostetuksi. Vankien per-

heitä oli uhkailtu eikä valvomattomia tapaamisia
ja poistumislupia haluttu hakea painostuksen
pelossa.

Turun vankilan haasteena painostukseen puuttu-
miseksi vaikutti olevan se, että henkilökunta oli
hyvin varovainen käyttämään päätöksenteossa
vankien välisistä ongelmista saamia tietoja.
Henkilökunta koki, että vanki oli antanut tiedot
luottamuksellisesti ja että tälle voi syntyä vakava
turvallisuusuhka, jos hänen antamia tietoja käy-
tetään päätösten perusteena. AOA ymmärsi, että
tämä voi olla aiheellinen pelko. Vankien keskinäi-
seen painostukseen tulee kuitenkin puuttua. Lain-
säädäntö mahdollistaa sen, että asianosaiselle ei
anneta kaikkia häntä koskevia tietoja. Jotta voi-
daan saada riittävät perusteet asianmukaiselle
osastosijoittelulle, tulee olla käytettävissä kaikki
mahdolliset tiedot muihin vankeihin turvallisuus-
uhkaa kohdistavista vangeista. Siten tilanne, jossa
eräät vangit voivat osastosijoittelunsa ansiosta
vaikuttaa muiden turvallisuuteen, on mahdollista
korjata.

Sukevan vankilan osalta AOA piti tilannetta vaka-
vana. Vankilassa ei ollut pystytty järjestämään ran-
gaistusten täytäntöönpanoa siten, että vangit voi-
sivat suorittaa rangaistuksen rauhassa ilman mui-
den vankien painostusta tai uhkaa. AOA suositteli,

Kuvia Sukevan vankilasta.

että vankila ja rikosseuraamusalueen aluekeskus selvittävät, mihin korjaaviin toimenpiteisiin tulee ja voidaan ryhtyä. AOA piti tarpeellisena, että aluekeskus, vankila ja arviointikeskus selvittävät yhdessä vankien sijoittelun. AOA piti myös perusteltuna, että vankilassa käydään perusteellisesti läpi vankien eri osastoille sijoittamisen perusteet. Vankilan tuli varmistaa, että osastosijoituksesta päätettäessä saatavilla oli tarvittavat tiedot.

Sukevan vankila ilmoitti aloittaneensa toimenpiteet, joilla vankilan turvallisuustasoa saadaan nostettua ja joilla voidaan puuttua tehokkaammin vankien väliseen painostamiseen. Toimenpiteillä oli tarkoitus parantaa myös henkilökunnan turvallisuutta. Vankilan ilmoituksen mukaan osastosijoituksista päättävät rikosseuraamusesimiehet saavat tiedon vangin kuulumisesta järjestäytyneeseen rikollisryhmään.

Kuva Sukevan vankilasta.

ULKOMAALAISTEN VANKIEN ASEMA JA KOHTELU

Ulkomaalaisten vankien osuus kaikista vangeista on vaihdellut 15–20 %:n välillä, mikä on eurooppalaista keskitasoa. Suomelle on ominaista, että ulkomaalaisista vangeista poikkeuksellisen suuri osa on tutkintavankeja. Ulkomaalaisten vankien keskeisinä ongelmina on kansainvälisesti pidetty muun muassa puutteet kielitaidossa ja tietoisuudessa omista oikeuksista, vankiloiden henkilökunnan koulutuksen puutteet ja vaikeudet yhteydenpidossa läheisten kanssa (ks. lähemmin Jussi Pajujoja: Rikosseuraamuslaitoksen toiminta- ja asiakasprosessien tulevaisuus, Oikeusministeriön julkaisuja 2019:15).

Edellä mainitut ongelma-alueet toistuvat myös oikeusasiamiehen tarkastushavainnoissa. Vaikuttaa siltä, että vaikka vankilassa olisikin jossain määrin sekä kirjallisen aineiston että tulkkauspalvelun saatavuuden osalta varauduttu kansakäymiseen ulkomaalaisten vankien kanssa, näitä mahdollisuuksia ei tosiasiaassa käytetä riittävästi. Tarkastuskäynneillä on todettu, että ulkomaalaiset vangit eivät vaikuta saaneen tarvittavia tietoja tai tietojensaanti on ollut hyvin sattumanvaraista. AOA onkin suosittanut, että vankilassa käydään läpi sen toimintamalli ulkomaalaisten vankien suhteen. On oltava selvää, kenen tehtävänä

on hoitaa vankien tulovaiheen perehdytys ja miten se toteutetaan. Lisäksi tulisi olla selvillä, miten heidän kanssaan menetellään päivittäisessä asiainnissa (2449/2019* Turku).

Ulkomaalaisten vankien joukossa on paljon sellaisia, joiden kanssa asiointi ei onnistu riittävästi vankilan henkilökunnan osaamilla kielillä. Kuitenkin lainsäädäntö edellyttää, että tulovaiheessa vangille tiedotetaan viipymättä vankilan oloista sekä heidän oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Tietoja on oltava saatavana yleisimmin käytetyillä kielillä vankilassa olevien tarpeiden mukaan. Tulkitsemisapua on annettava mahdollisuuksien mukaan. Vankiloissa on nykyisin käytössä ns. tabletitulkkkaus, jossa tulkkiin ollaan yhteydessä mobiililaitteen välityksellä. Tarkastuksilla on pyritty selvittämään tulkkkauspalvelun käytön yleisyyttä pyytämällä vankilaa ilmoittamaan palvelun vuositteiset käyttökulut sekä haastattelemalla tulkkkauspalvelun käytöstä henkilökuntaa ja ulkomaalaisia vankeja.

Myönteisenä kehityksenä voidaan todeta, että vankiloiden tulo-oppaita ja järjestyssääntöjä on

alettu kääntää muillekin kielille kuin englanniksi. Tästä huolimatta tarkastuskäynneillä tavataan edelleen ulkomaalaisia vankeja, jotka eivät kertomansa mukaan ole saaneet lainkaan tai ainakaan riittävästi tietoja vankilan toiminnasta tai vankien oikeuksista ja velvollisuuksista. Tiedon puute on voinut koskea vangin mahdollisuutta pitää yhteyttä läheisiin videoyhteyden välityksellä tai sitä, miten vangin tulee toimia, jotta hän saisi omia tavaroita haltuun. Epäselvyyttä on voinut olla myös siitä, mikä on kiellettyä ja mikä sallittua vankilassa, mitä sääntöjen rikkomisesta voi seurata tai kuinka saa yhteyden terveydenhuoltoon. Tarkastajille on voitu kertoa, että valvontahenkilökunta ei ole turvautunut kertaakaan tulkkaukseen. Asiakirjoista on voinut ilmetä, että tulkkausta ei ole aina käytetty edes järjestysrikkomuksen selvittämisessä (2449/2019* Turku).

Oikeusministeriö on käännättänyt keväällä 2019 vankeus- ja tutkintavankeuslain englanniksi ja käännökset on toimitettu Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön. Käännösten valmistumisesta on tiedotettu vankiloita keskushallintoyksikön sisäisillä verkkosivuilla, josta ne ovat olleet tulostettavissa. Kaikissa vankiloissa tätä ei ole joko huomattu tai ei ole ymmärretty tulostaa käännöksiä. Joillakin tarkastuksilla ilmeni, että vankien saatavilla ei ollut käännöksiä (1936/2019* Jokela, 5291/2019* Sukeva).

Videoyhteyden välityksellä (skype) tapahtuva tapaaminen voi olla joskus ulkomaalaiselle vangille ainoa mahdollisuus tavata läheisiä. Aina tästä mahdollisuudesta ei kuitenkaan tiedoteta vankilassa aktiivisesti tai tätä koskeva ohje voi olla vain suomeksi. Tällöin henkilökunnalla voi olla väärä käsitys skype-tapaamisten tarpeellisuudesta. Kun tämä on tiedostettu, on vankilassa käännetty skype-tapaamisia koskeva ohje englannin kielelle. AOA on pitänyt tärkeänä, että sekä suomenkielisille että muun kielisille vangeille tiedotetaan riittävästi tästä mahdollisuudesta (1592/2019* Vilppula).

Mahdollisuus seurata tiedotusvälineitä ymmärtämällä kielellä vaihtelee vankiloittain. Vankiloiden televisiokanavien valikoimat eivät ole useinkaan tarpeeksi laajat, jotta ne palvelisivat suurimpia ulkomaalaisryhmiä. Jopa sellaisessa vankilassa,

jossa ulkomaalaisten osuus on voinut olla yli 30 prosenttia, on näkynyt ainoastaan suomalaiset televisiokanavat. AOA pyysi Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköä selvittämään, miten ulkomaalaisvangeilla on mahdollisuus seurata ulkomaalaisia televisiolähetyksiä eri vankiloissa. Lisäksi hän pyysi selvittämään erityisesti sellaisia ratkaisuja, joilla saataisiin mahdollisimman nopealla aikataululla näkyviin ulkomaalaisia televisiokanavia. Selvityksessä ilmeni, että osassa vankiloista vangeilla oli jo laaja mahdollisuus ulkomaalaisten televisiokanavien katsomiseen. Vaikutti myös siltä, että maksuttomia ulkomaalaisia televisiokanavia oli saatavilla pelkästään satelliittipaketin asentamisella eli varsinkin kohtuullisilla kustannuksilla. Keskushallintoyksikkö kehotti vankiloita kartoittamaan ulkomaalaisvankien tosiasiallisen tilanteen ja ryhtymään sellaisiin toimenpiteisiin, joilla voidaan tarjota riittävä mahdollisuus seurata televisio-ohjelmia useimmilla kussakin vankilassa puhuttavilla kielillä. AOA pyysi keskushallintoyksikköä toimittamaan selvityksen siitä, mihin toimenpiteisiin vankiloissa on asian johdosta ryhdytty. AOA myös ilmoitti, että hän tulee vankilatarastuksilla kiinnittämään huomiota ulkomaalaisvankien mahdollisuuteen televisiolähetysten seuraamiseen (757/2019*).

Vankiloiden kirjastoissa on vaihtelevasti tarjolla kirjoja eri kielialueilta. Myönteisenä havaintona tältä osin todettakoon vankilan toimintasuunni-

Vankilan kirjastossa oli esillä oikeusasiamiehen vuosikertomuksia vankien käyttöön.

telmaan tehty kirjaus, jonka mukaan ulkomaalaisille vangeille tullaan tarjoamaan mahdollisuutta kaukolainata kirjallisuutta Monikielisestä kirjastosta (5291/2019* Sukeva).

VANKIEN KULJETUS JUNALLA

Vankien junakuljetukseen tehtiin toukokuussa 2018 tarkastus, jossa havaittiin vakavia puutteita vankien olosuhteissa kuljetuksen aikana (2648/2018*). AOA esitti kannanottoja ja suosituksia juomakelpoisen veden saatavuudesta, mahdollisuudesta käyttää wc:tä ilman muiden tarkastusaloa, hälytyslaitteiden toimintakunnon tarkastamisesta, vankivaunun lämpötilasta, ruokahuollosta, siisteystasosta ja tupakoimattomien vankien huomioimisesta. Lisäksi AOA teki havaintoja terveydenhuoltoon liittyvistä asioista. Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö ilmoitti lokakuussa 2018 AOA:lle toimenpiteistään.

Elokuussa 2019 kansallinen valvontaeliin teki jatkokäynnin vankien junakuljetukseen (4575/2019*). AOA oli pääsääntöisesti tyytyväinen toimenpiteisiin, joihin Rikosseuraamuslaitos ja VR olivat ryhtyneet edellisen tarkastuksen jälkeen. Tarkastajat

havaitsivat, että vangeilla oli nyt saatavilla pullovetä. Vankeja myös informoitiin mahdollisuudesta päästä erilliseen wc-tilaan ja savuttomaan tilaan. Tarkastuksella haastatellut vangit vahvistivat olevansa tietoisia näistä asioista. Sen sijaan kaikki haastatellut vangit eivät olleet tietoisia painikkeista, jotka toimivat vartijakutsuna ja wc:n huuhtelupyynnönä. Sellien siisteystaso ei ollut parantunut. Ongelmana todettiin myös tiedonkulku siivouksesta vastaavalle yritykselle. Myönteistä oli sellihin hankitut uudet patjat. Lisäksi vankivaunun ikkunoihin oli asennettu lämpöä ja auringonvaloa heijastavat ikkunakalvot. Henkilökunnan mukaan ne alensivat vankivaunun lämpötilaa. Ruokahuollossa oli tapahtunut merkittävä muutos. Vangit saivat päivälliseksi lämmintä ruokaa silloin, jos ruoka jäi saamatta junamatkan vuoksi.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö ilmoitti, että VR lisää vesihanojen yhteyteen veden juomakelvottomuudesta kertovan piktogrammin (piirroskuvan). Myös vartijakutsupainikkeen ja wc:n huuhtelupainikkeen viereen lisätään niiden käyttötarkoituksesta kertovat piktogrammit. Keskushallintoyksikkö piti erittäin tärkeänä, että siivouksen tasoa sekä sen valvontaa tehostetaan ja havaitut puutteet korjataan välittömästi. VR ilmoitti, että se tehostaa vankivaunun siivouksen laadun valvontaa ja toimittaa vankivaunun vartijoille yhteystiedot, jotta he voivat ilmoittaa siivouksen puutteista välittömästi siivouksesta vastaavalle taholle.

POSITIIVISIA HAVAINTOJA JA HYVIÄ KÄYTÄNTEITÄ

Vankien mahdollisuus internetin ja videoyhteyden (skype) käyttöön oli Sukevan vankilassa järjestetty siten, että näitä varten oli ohjaaja, joka hoiti pelkästään sähköistä asiointia. Vankilan varsin syrjäinen sijainti ja monien tapaajien pitkä tapaa- matka huomioiden oli erittäin tärkeää, että vangeille oli järjestetty hyvät mahdollisuudet tapaa- misiin videoyhteyden välityksellä. AOA totesi, että vankilan toiminta Skype-tapaamisten ja internetin käytön osalta oli järjestetty poikkeuksellisen

Näkymä vankivaunuun.

Tarkastustiimiin kuulunut virkamies kokeilee, miten vangin käyttämältä päätteeltä pääsee tekemään kantelun oikeusasiamiehelle sähköisesti.

hyvin ja joustavasti. Hän piti vankilan toimintamallia hyvänä esimerkkinä myös muille vankiloille niiden kehittäessä vastaavaa toimintaa.

Sukevan vankilasta saadun tiedon mukaan vankilaan on nimitetty 1.2.2020 alkaen ohjaaja, joka toimii internetin ja Skypen käyttöä hoitavan ohjaajan sijaisena.

3.5.13 ULKOMAALAISASIAIT

Suomessa oli vuoden 2019 lopussa toiminnassa 38 aikuisille ja perheille tarkoitettua vastaanottokeskusta. Lisäksi oli kuusi yksikköä, jotka oli tarkoitettu yksin tulleille alaikäisille. Keskusten lisäksi turvapaikanhakijoita asuu yksityismajoituksessa. Turvapaikanhakija voidaan ulkomaalaislain 121 §:n nojalla ottaa säilöön esimerkiksi henkilöllisyyden selvittämiseksi tai maasta poistamispäätöksen täytäntöpanon turvaamiseksi. Suomessa toimii kaksi ulkomaalaisten säilöönottoyksikköä, yksi Helsingin Metsälässä (40 paikkaa) ja toinen Konnunsuolla Joutsenon vastaanottokeskuksen yhteydessä (68 paikkaa). Molemmat ovat Maahanmuuttoviraston alaisia yksiköitä.

Vastaanottokeskuksissa ja säilöönottoyksiköissä voi olla henkilöitä, jotka ovat joutuneet ihmiskaupan uhreiksi. Heidän tunnistamisensa on haastavaa. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä

toimii Joutsenon vastaanottokeskuksen yhteydessä. Maahanmuuttoviraston tiedotteen mukaan vuonna 2019 auttamisjärjestelmään otettiin ennätysmäärä uusia asiakkaita eli 229. Heistä 70 on sellaisia, joiden on arvioitu joutuneen ihmiskaupaan viittaavan hyväksikäytön kohteeksi Suomessa. Yleisimmin Suomessa hyväksikäytettyjen henkilöiden arvioitiin joutuneen pakkotyöhön. Kaikkiaan auttamisjärjestelmän palveluiden piirissä oli vuoden 2019 lopussa 676 henkilöä (edellisenä vuonna 455).

Oikeusasiamies ei valvo kansallisena valvontaelimenä ulkomaalaisten palautuslentoja, vaikka siihen olisikin toimivalta. Tämä johtuu siitä, että yhdenvertaisuusvaltuutetulle on annettu erityistehtäväksi toimia maasta poistamisen valvojana. Sen sijaan oikeusasiamiehelle on tehty kanteluja, joissa on arvosteltu turvapaikanhakijoiden palautuslentoihin liittyviä asioita, kuten poliisin menettelyä.

Vastaanottokeskuksiin tehdyt tarkastukset on tehty tähän saakka oikeusasiamiehen mandaatilla. Turvapaikanhakijoihin liittyviä asioita selostetaan tarkemmin jaksossa 4.9.

Tavoitteena on, että molemmissa säilöönottoyksiköissä käydään säännöllisesti. Joutsenon vastaanottokeskuksen säilöönottoyksikköön tehtiin viimeksi tarkastus marraskuussa 2018 (5145/2018*) ja Helsingin säilöönottoyksikköön joulukuussa 2019 (6841/2019).

Joutsenon säilöönottoyksikön tarkastuksella saatiin tietää miespuolisesta turvapaikanhakijasta, joka oli tuotu säilöönottoyksikköön Helsingin poliisilaitoksen Pasilan poliisivankilasta. Tätä ennen turvapaikanhakijalla oli ollut muun muassa hoitajakso psykiatrisessa sairaalassa, jossa hänestä oli tehty hoitoonmääräämispäätös ja hän oli ollut eristyksessä. Tulovaiheessa säilöönottoyksikköön vapautensa menettänyt jouduttiin sijoittamaan suoraan eristykseen. Samana päivänä hänet siirrettiin Lappeenrannan poliisivankilaan, josta häntä käytettiin useasti Eksoten päivystyspoliiklinikalla ja psykiatrian osastolla arvioissa. Aggressiivisen käytöksen takia häntä ei otettu tarkkailuun sairaalaan vaan hän pysyi poliisin säilytystiloissa. Hänelle määrättiin sairaalasta psykoosilääkitys, joka jäi poliisivankilassa annettavaksi. Lopulta hänet

siirrettiin Niuvanniemen sairaalaan. OA otti asian omana aloitteena selvitettäväksi (5675/2018). Alustavan selvityksen perusteella vaikutti siltä, että poliisin tai säilöönottoyksikön menettelyssä ei ollut aihetta epäillä sellaista, joka antaisi aihetta oikeusasiamiehen toimenpiteille. Sen sijaan oli aihetta epäillä, että henkilö oli jäänyt vaille tarvitsemaansa hoitoa. OA:n pyynnöstä Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (Valvira) otti asian tutkittavaksi ja ratkaistavaksi hoidon osalta. Tätä kirjoittaessa asian käsittely Valvirassa on edelleen kesken.

Seuraavat kannanotot ja suositukset tarkastuskäynniltä koskevat Helsingin säilöönottoyksiköä. Tarkastus tehtiin ennalta ilmoittamatta. Säilöönottoyksikössä oli tarkastusajankohtana 29 asiakasta. Säilöön otetut kertoivat kansalliselle valvontaelimelle, että heitä oli kohdeltu hyvin säilöönottoyksikössä.

OIKEUKSISTA JA VELVOLLISUUKSISTA TIEDOTTAMINEN

Edellisen, joulukuussa 2017 tehdyn tarkastuskäynnin jälkeen OA kiinnitti säilöönottoyksikön huomiota muun muassa siihen, että säilöön otetulle on viipymättä tiedotettava hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Nyt kansalliselle valvontaelimelle kerrottiin, että säilöön otetulle annetaan heti tulovaiheessa tiedot hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Säilöön otettu kuittaa allekirjoituksellaan, että hän on saanut tiedon asiakirjoista.

TERVEYDENHUOLLON RESURSSIT JA TULOTARKASTUS

Edellisen tarkastuskäynnin jälkeen OA toisti aiemman suosituksensa siitä, että tulotarkastus tehtäisiin kaikille säilöön otetuille 24 tunnin sisällä saapumisesta. Tämä kuitenkin edellytti, että terveydenhuolto on riittävästi resursoitu. Tarkastusajankohtana säilöönottoyksikön terveydenhuollosta vastasi yksi sairaanhoitaja. Joulukuussa 2019 tehdyllä tarkastuskäynnillä ilmeni, että säilöönottoyksikön terveydenhuollossa työskenteli kaksi

sairaanhoitajaa, joista toinen oli määräaikainen. Johtajan mukaan myös vuonna 2020 yksikössä saadaan pitää määräaikainen hoitaja virassa olevan lisäksi. Tätä pidettiin erittäin tarpeellisena. Hoitaja on paikalla maanantaista lauantaihin.

Kansalliselle valvontaelimelle kerrottiin, että terveydenhuollon alkutarkastus pyritään tekemään 24 tunnin kuluessa ja että tämä toteutuu 83 %:ssa tapauksista. Tarkastus pyritään tekemään kaikille tulijoille. Tästä poikkeuksena ovat asiakkaat, jotka ovat säilössä alle 24 tuntia, saapuvat viikonloppuna tai kieltäytyvät tarkastuksesta. Alkutarkastuksessa käydään läpi säilöön otetun psyykinen ja fyysinen terveydentila, lääkitys, hampaiden kunto, näkökyky ja kuulo. Lisäksi henkilöltä kysytään tartuntataudeista, vammoista ja siitä, miten kuljetus säilöönottoyksikköön oli sujunut. Myös toisesta säilöönottoyksiköstä siirretyille tehdään alkutarkastus. Sähköiseen potilastietojärjestelmään oli tulossa nykyistä laajempi tulohaastattelulomake.

Tulovaiheessa ja epäonnistuneen käännytyksen yhteydessä terveydenhuolto kiinnittää huomiota säilöön otetun mahdollisiin väkivallan merkkeihin. Havainnot kirjataan potilastietoihin ja asiakas ohjataan tarvittaessa lääkärille.

SUOSTUMUS TERVEYSTIETOJEN LUOVUTTAMISEEN

OA piti hyvänä käytänteenä, että säilöönottoyksikössä oli otettu käyttöön erillinen suostumuslomake, johon säilöön otettu merkitsee suostumuksensa terveystietojen luovuttamiseen tai tietojen hankkimiseen muista terveydenhuoltoyksiköistä. OA oli myös tyytyväinen siihen, että lomakkeesta oli olemassa eri kieliversioita. Hän kuitenkin korosti, että tietoja saa luovuttaa ainoastaan siltä osin, kuin mihin lupa on annettu. Suostumuksen antajan tulisi olla tietoinen siitä, mitä tietoja luovutetaan ja missä käyttötarkoituksessa. Viime kädessä tietojen luovuttajan tulee huolehtia siitä, että suostumuksen antajalla on ollut näistä asioista tieto ennen luovuttamista.

TILAT

Säilöönottoyksikön ulkoilupihalla ei ollut katosta, joka suojaisi sateelta. Johtajan mukaan säilöön otetuille voidaan pyydettyä antaa sadetakkeja ulkoilua varten.

Yksiköstä puuttui mahdollisuus osastointiin, jolla voitaisiin mahdollisesti vähentää erilleen sijoittamista.

Terveys- ja huollon käytävissä ei myöskään ollut erillistä lääkejakuhuonetta. Lääkkeiden jakaminen tapahtui vastaanottohuoneessa ja esimerkiksi lääkärin vastaanottoaikana hoitaja ei päässyt lääkekaapille.

Medication times eli ajat, jolloin sairaanhoitaja jakaa lääkkeitä.

KALTOINKOHELUSTA ILMOITTAMINEN

Säilöönottoyksikössä ei ollut asiakkaille tai henkilökunnalle erikseen ohjeistettua ja toimivaa menettelyä siitä, miten ja kenelle voi ilmoittaa yksikössä havaitusta kaltoinkoittelusta. Yksikössä olevaa palautelaatikkoo käytettiin saadun tiedon mukaan vähän ja tarkastajille jäi epäselväksi, olivatko esimerkiksi säilöön otetut tietoisia palautelaatikkosta.

OA totesi, että säilöönottoyksikössä tulee olla asiakkaiden ja henkilökunnan tiedossa oleva toimiva kantelujärjestelmä, joka mahdollistaa kantelun sekä ulkoiselle kantelulle tutkivalle elimelle (esimerkiksi eduskunnan oikeusasiamies) että kantelun yksikön sisällä (esimerkiksi yksikön johtaja). Kantelujärjestelmän tulee kansainvälisten suositusten mukaan olla saavutettava, toimiva ja siitä tulee informoida riittävästi. Tämän lisäksi kantelut ja niiden aiheuttamat toimenpiteet tulee kirjata.

POSITIVISIA HUOMIOITA

Kaikki ohjaajat ovat saaneet vuoden 2018 aikana lääkejakokoulutuksen.

Terveys- ja huollosta käydään katsomassa erillään säilytettäviä vähintään kerran päivässä ja tarpeen mukaan useamminkin.

Kansalliselle valvontaelimelle kerrottiin säilöön otetusta, jonka taustatietoja ei ollut heti saatavilla ja hänet jouduttiin sijoittamaan erilleen väkivaltaisuuden vuoksi. Vasta myöhemmin selvisi, että säilöön otetulla oli autismitietäminen häiriö. Osa hänen käytöksestään johtui siitä, ettei hänen erityistarpeitaan heti ymmärretty. Tapahtuneen jälkeen yksikköön pyydettiin Autismitietäminen asian tuntija kertomaan, miten erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden kanssa tulee toimia ja miten voidaan estää tilanteiden eskaloituminen.

3.5.14 SOSIAALIHUOLLON LASTEN JA NUORTEN YKSIKÖT

Lastensuojelulain mukaan vain laitokseen tai vastaavaan sijoitettuun huostassa olevaan (mukaan lukien kiireellinen sijoitus) lapseen voidaan kohdistaa lain tarkoittamia rajoitustoimenpiteitä. Sijaishuoltoa antavat yksiköt voivat olla kuntien omia tai yksityisen palveluntuottajan ylläpitämiä yksiköitä, joista sijoituksesta vastuussa oleva kunta ostaa sijaishuoltoon liittyviä palveluita. Sijaishuoltoa antavia yksikköjä on Suomessa noin 1000. Koulukoteja on yhteensä seitsemän. Näistä viisi on valtion ylläpitämiä ja kaksi yksityisiä. Valtion koulukodit ovat Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) ja Opetushallituksen tulosohjaamia, taloudellista voittoa tavoittelemattomia lastensuojelun laitoshuollon yksiköitä.

Kansallisen valvontaelimen tarkastuskäynnit ovat kohdistuneet yksinomaan laitoksiin tai vastaaviin. Lastensuojelutarkastuksilla kuullaan mahdollisimman montaa lasta eli lähtökohtaisesti kaikkia, jotka haluavat keskustella tarkastajien kanssa. Lasten kanssa keskusteltaessa heille ilmoitetaan, että he voivat ottaa yhteyttä tarkastajiin, mikäli heihin kohdistetaan rangaistustoimia tai vastaavaa menettelyä tarkastuksen johdosta. Myös henkilökuntaa muistutetaan tarkastuksen kuluessa vastatoimien kiellosta. Tämä mainitaan myös jokaisessa tarkastuspöytäkirjassa.

Vastatoimien kiellon perusteen ja merkityksen korostaminen ei ole ollut ongelmatonta. Lastensuojelulaitoksen kanssa käydyssä vuoropuhelussa on ilmennyt, että yksikön työntekijät eivät ole aina ymmärtäneet YK:n kidutuksen vastaisen yleis-sopimuksen sisältöä. He ovat voineet pitää loukkaavana tarkastuspöytäkirjassa todettua tai tarkastuskäynnillä heille selvitettyä vastatoimien kieltä. Viime kädessä laitoksen johdon on huolehdittava siitä, että laitoksen työntekijät tuntevat toimintaansa liittyvän pakottavan lainsäädännön. Heidän on tiedettävä eri valvontaviranomaisten tehtävät ja toimivaltuudet. AOA on edellyttänyt, että laitos järjestää työntekijöilleen koulutusta näistä asioista (4099/2018* Lastensuojeluyksikkö Jussinkodit).

Kuten jäljempänä selostetuista kannanotoista ja suosituksista ilmenee, lastensuojelulaitosten

johdolla ja henkilökunnalla on selkeä tarve koulutukseen, jossa käydään läpi perusoikeuksia sekä lastensuojelulain sisältöä ja lain perusteluissa esitettyjä periaatteita. Lastensuojelulaitosten antamat kommentit tarkastuspöytäkirjoihin osoittavat, että laitoksissa ei aina ymmärretä, mikä on esimerkiksi laissa tarkoitettua lasten hyvää kohtelua ja hyväksyttävää kasvatusta, liikkumisvapauden rajoittamista, eristämistä tai riisuttamista. Tarkastuksilla joudutaan myös jatkuvasti kiinnittämään laitosten huomiota siihen, että rajoitustoimista tulee aina tehdä yksilöllinen, perusteltu päätös.

Lastensuojelulaitoksiin tehtävät tarkastuskäynnit ovat ennalta ilmoittamattomia ja kestoltaan 1–3 päivän mittaisia. Tarkastuksilla kiinnitetään erityisesti huomiota lasten kohteluun sekä lapsiin kohdistuneisiin rajoitustoimenpiteisiin ja sitä koskevaan päätöksentekoon. Tarkastuksilla on ilmennyt, että rajoitustoimenpiteiden ja hyväksyttävien kasvatuskeinojen eroa ei aina tunnisteta. Lasta pyritään rajoittamaan kasvatukseen vedoten, vaikka usein tilanne edellyttäisi rajoituspäätöstä.

AOA on pitänyt välttämättömänä, että sijaishuoltoa valvovat viranomaiset reagoivat havaitessaan sijaishuoltopaikan toiminnassa sellaisia epäkohtia tai puutteita, jotka voivat vaikuttaa sijoitettujen lasten hoitoon tai huolenpitoon. Viranomaisten tulee ilmoittaa havaitsemistaan epäkohdista viipymättä sijoituskunnalle ja aluehallintovirastolle sekä tiedossaan oleville muille lapsia samaan sijaishuoltopaikkaan sijoittaneille kunnille. Myös sosiaalihuollon alueellisesta ohjauksesta ja valvonnasta vastaavan aluehallintoviraston tulisi ilmoittaa erityisesti sijoittajakunnille havaitsemistaan epäkohdista.

Tarkastuspöytäkirjat lähetetään tarkastetulle kohteelle ja paikalliselle aluehallintovirastolle. Lastensuojelulain mukaan aluehallintovirastolle kuuluu erityisesti rajoitustoimenpiteiden valvonta ja seuranta. Lisäksi pöytäkirja toimitetaan kunnille, jotka ovat sijoittaneet lapsia tarkastettuun laitokseen. AOA on edellyttänyt, että lasten vastuusosiaalityöntekijät keskustelevat pöytäkirjan sisällöstä sijoitetun lapsen kanssa ja selvittävät lapselle sen merkityksen. AOA on voinut myös edellyttää, että sosiaalityöntekijä varmistaa, että lapsella on tieto

omista oikeuksistaan ja siitä, millä tavoin he voivat reagoida mahdollisissa epäasiallisen kohtelun tilanteissa tulevaisuudessa. AOA on tällaisessa tapauksessa pyytänyt ilmoittamaan, miten lasta on tässä tarkoituksessa tavattu (5377/2018* Loikala). Usein pöytäkirja lähetetään tiedoksi myös Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirastolle (Valvira), jolle kuuluu sosiaalihuollon valtakunnallinen ohjaus ja valvonta.

AOA:n kannanottoihin suhtaudutaan laitoksissa pääsääntöisesti rakentavasti ja suosituksia noudatetaan. Usein laitokset reagoivat niihin jo siinä vaiheessa, kun laitoksen kanssa käydään vuoropuhelua tarkastuksen aikana tai kun sille lähetetään tarkastuspöytäkirjan luonnos kommentoitavaksi. Viime vuosina on kuitenkin ollut havaittavissa, että laitosten suhtautuminen oikeusasiamiehen ja kansallisen valvontaelimen tarkastustoimintaan on muuttunut kriittisemmäksi. Myös julkisuudessa ovat jotkut laitokset arvostelleet tarkastuksia ja niistä tehtyjä havaintoja. On jopa esitetty, että oikeusasiamiehen tarkastuskäynnit vaikeuttavat kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten sijaishuollon järjestämistä. AOA on joutunut kiinnittämään vakavaa huomiota laitoksen velvollisuuteen noudattaa laillisuusvalvontaviranomaisen kannanottoja. AOA on myös joutunut korostamaan, että lastensuojelulaitoksella on velvollisuus myötävaikuttaa siihen, että oikeusasiamies tai muut laillisuusvalvojat saavat kaikki tarkastuksen suorittamiseksi tarpeelliset tiedot ja että lasten oikeus tulla kuuluksi tarkastuksen aikana toteutuu tehokkaasti (1353/2018* Koulukoti Pohjola).

Viime vuosina tehdyt tarkastuskäynnit lastensuojelulaitoksiin ovat olleet hyvin vaikuttavaa toimintaa. Tarkastushavainnot ovat johtaneet muun muassa lastensuojelulain kiireelliseen uudistamiseen. Jatkossa esimerkiksi rajoitustoimenpiteiden käyttöä tulee suunnitelmallisesti välttää. Lastensuojelulaitoksessa tulee jatkossa olla yleinen hyvä kohtelua koskeva suunnitelma, joka on osana omavalvontasuunnitelmaa. Sen laatimisessa ja tarkistamisessa on kuultava laitokseen sijoitettuja lapsia ja heille on annettava mahdollisuus osallistua suunnitelman tekemiseen. Rajoitustoimenpiteitä on käytävä lapsen kanssa läpi erityisessä jälkiselvittelyssä. Laitoksen laatimassa lasta koske-

vassa hoito- ja kasvatussuunnitelmassa on arvioitava yhdessä sosiaalityöntekijän ja lapsen kanssa etukäteen, miten rajoitustoimenpiteitä voitaisiin välttää. Muutokset tulivat voimaan 1.1.2020.

Tarkastushavainnot ovat johtaneet myös muihin lukuisiin lainsäädännön muutoshankkeisiin, joissa arvioidaan sijoitettujen lasten oikeudellista asemaa ja oikeutta sijaishuollon aikana välttämättömiin palveluihin. Arvioitavaksi tulee myös, millä tavoin rajoitustoimenpiteitä koskevaa lainsäädäntöä tulisi muuttaa.

Oikeusasiamiehen tarkastusten jälkeen useat lastensuojelulaitokset ovat muuttaneet käytäntöjään ja sääntöjään tarkastuspöytäkirjoissa edellytetyllä tavalla. Tarkastushavainnot ovat saaneet paljon huomiota julkisuudessa. Samalla laitoksiin sijoitettujen lasten tietoisuus oikeuksistaan on lisääntynyt. Tämä on näkynyt lasten tekemien kanteluiden merkittävänä kasvuna. Lastensuojelun tarkastusten vaikuttavuudesta kerrotaan sosiaalihuoltoon koskevassa osiossa (kohta 4.10.3). Ratkaisuja, jotka koskevat lasten tekemiä kanteluita sijaishuollosta, on selostettu lapsen oikeuksia koskevassa osiossa (kohta 4.12.2).

Yhä enemmän on myös kiinnitetty huomiota siihen, miten lastensuojelulaitosten valvonnasta vastuussa olevat viranomaiset ovat onnistuneet tehtävässään. Toiminta ei ole ollut läheskään aina riittävää. AOA on esimerkiksi antanut huomautuksen Valviralle sen laiminlyönneistä sijaishuollon ja erityisesti rajoitustoimenpiteiden valvonnassa (4168/2018*). Valvovien viranomaisten menettelystä kerrotaan enemmän sosiaalihuollon osiossa (kohta 4.10.4). Kansallisen valvontaelimen tarkastuskäyntien johdosta myös lainsäädäntöä on muutettu 1.1.2020 lukien siten, että aluehallintoviraston on oman tarkastuksensa yhteydessä varattava sijoitetuille lapsille mahdollisuus henkilökohtaiseen keskusteluun.

Tarkastuspöytäkirjoissa on voitu myös pyytää luvan myöntänyttä viranomaista, aluehallintovirastoa tarkistamaan, että laitoksen toiminta vastaa sille myönnettyä toimilupaa. Esimerkiksi onko laitoksella tosiasiallisesti sen toimiluvan mukainen henkilöstö ja edellyttääkö lasten suuri palvelujen tarve mahdollisesti toimiluvan tarkistamista tai lupaedellytysten uudelleen arvioimista (5377/2018* Loikala). Jossakin tapauksessa jatkoseuranta siitä,

miten tarkastuspöytäkirjassa esitetyt suositukset on käytännössä otettu huomioon, on voitu jättää aluehallintoviraston tehtäväksi. Laitokselta ei ole tällöin pyydetty sen tekemistä toimenpiteistä erillistä ilmoitusta. Näin esimerkiksi silloin, kun aluehallintovirasto on tehnyt oikeusasiamiehen kanssa samaan aikaan oman tarkastuksen laitokseen ja ilmoittanut, että se seuraa jatkossa laitoksen järjestämän sijaishuollon laatua ja sen käyttämiä rajoitustoimenpiteitä (5916/2018* Ojantakanen).

Vuonna 2018 tehtiin 10 tarkastusta lastensuojeluyksiköihin. Tarkastuksista laaditut pöytäkirjat olivat erittäin laajoja ja yksityiskohtaisia. Kertomusvuonna jouduttiin keskittymään jo tehtyjen tarkastuskäyntien loppuun vieniin uusiin tarkastusten sijasta. Tästä johtuen vuonna 2019 tehtiin ainoastaan yksi tarkastus. Kohteena oli Hollolassa sijaitseva nuorisokoti Jaloverso 28.-29.10.2019 (5930/2019). Tarkastuskäynti oli ennalta ilmoittamaton ja tehtiin samanaikaisesti Etelä-Suomen aluehallintoviraston tarkastuksen kanssa. Tarkastuskäynnillä käytiin läpi muun muassa sitä, millaisia muutoksia laitoksessa oli tehty oikeusasiamiehen kesällä 2019 antamien ratkaisujen jälkeen. Ratkaisut annettiin viiden laitokseen sijoitetun lapsen tekemiin kanteluihin. Nämä koskivat muun muassa lapsen eristämistä ja laitoksen työntekijöiden epäasiallista käytöstä (4566/2018*) ja kannustusrahan maksamista (3662/2019*). Tätä kirjoittaessa ei ole ollut käytettävissä lopullista pöytäkirjaa nuorisokoti Jaloverson tarkastuskäynniltä.

Seuraavassa esitellään joitakin keskeisiä kannanottoja ja suosituksia. Ne liittyvät vuonna 2018 tehtyihin tarkastuskäynteihin, joita koskevat kannanotot on annettu vuonna 2019. Tarkastetut kohteet olivat Lastenkoti Sutelakoti (1605/2018), Lastenkoti Rivakka (1606/2018), Loikalan kartano (5377/2018*) ja Ojantakasen perhekoti (5916/2018*).

AOA on määrännyt esitutkinnan toimitettavaksi kahden lastensuojelulaitoksen epäillyn lainvastaisen menettelyn johdosta. Esitutkinnat ovat tätä kirjoitettaessa vielä vireillä.

Kuva Loikalan kartanosta.

YKSIKÖN SÄÄNNÖT JA KASVATUSKULTTUURI

Lastensuojelulaitoksen on jatkuvasti arvioitava, miten lapsen kasvua tuetaan ja miten laitos edesauttaa lapsen itsenäistymistä ja arjessa pärjäämistä sen jälkeen, kun sijaishuolto päättyy. Yksikön sääntöjen ja käytäntöjen tulee tukea näiden tavoitteiden toteutumista. Säännöillä ei voida mennä pidemmälle kuin lastensuojelulaki oikeuttaa. Laitoksen säännöt eivät saa rajoittaa lapsen itsemääräämisoikeutta enempää, kuin on välttämätöntä. Asiaa on arvioitava jokaisen lapsen kohdalla erikseen. Kaikkiin lapsiin kohdistuva seuraamus joukkorangaistuksena ei ole hyväksyttävä kasvatukseen.

Tarkastushavaintojen perusteella laitoksessa valitsi lasten voimakkaaseen rajoittamiseen perustuva kasvatuskulttuuri. Laitoksen säännöillä rajoitettiin lainvastaisesti muun muassa lasten liikkumisvapautta, sosiaalista elämää ja itsemääräämisoikeutta. Kysymys oli laitoksen tietoisesta menet-

telystä, jonka laitoksen työntekijät olivat hyväksyneet. Laitoksen arjessa sivuutettiin se seikka, että tosiasiasa lapsen oikeuksien rajoittaminen on sallittua vain laissa säädetyn edellytyksin. AOA:n mukaan laitoksen säännöt ja käytännöt sekä se, miten sääntöjä toteutettiin, eivät tukeneet ja edistäneet sellaista laadultaan hyvää hoitoa, kasvatusta ja kuntoutusta, joka tähtää ja valmentaa sijoitettuja lapsia yhteiskunnassa normaalina pidettävään arkielämään. AOA edellytti, että laitoksen sääntöjä ja niiden toteuttamista tuli muuttaa siten, että ne ovat lastensuojelulain mukaisia (5377/2018* Loikala).

AOA on useille laitoksille suosittanut, että laitokset laatii yhteistyössä sijoitettujen lasten kanssa sellaiset ymmärrettävät ja oikeudenmukaiset säännöt, joihin sijoitettujen lasten on mahdollista sitoutua. Myös sääntöjen muuttamisesta tulisi sopia yhdessä (1606/2018 Rivakka, 5377/2018* Loikala, 5916/2018* Ojantakanen).

Laitos ilmoitti, että yksikköön on laadittu ohjeistuksen mukaisesti voimassa olevat säännöt, jotka ovat asiakkaiden nähtävillä ja joiden laadintaan asiakkaat ovat osallistuneet (5377/2018* Loikala).

Tarkastuskäynnillä havaittiin, että lapset joutuvat koputtamaan oman huoneensa oveen aina halutessaan poistua huoneestaan. Lupaa poistua ei välttämättä aina saanut. Kysymyksessä oli laitoksen laatima sääntö, jolla oli viety lapsilta oikeus poistua vapaasti omasta huoneesta. Sääntö oli koko ajan voimassa. Laitoksen koputuskäytännöllä rajoitettiin lakiin perustumattomasti lapsen oikeutta liikkua hänen kodikseen tarkoitettun laitoksen sisätiloissa. Tosiasiasa kysymys vaikutti olevan jatkuvasta huoneeseen sulkemisesta (huonearesti). AOA katsoi, että käytäntö ei perustunut lastensuojelulakiin, eikä sille ollut löydettävissä mitään hyväksyttäviä kasvatuksellisia perusteita. Kysymyksessä oli lapsia alistava ja käytäntö (5377/2018*, Loikala).

Laitos ilmoitti, että se oli luopunut koputuskäytännöstä.

RAJOITUSPÄÄTÖSTEN TEKEMINEN, KIRJAAMINEN JA TIEDOKSIANTO

Laitoksia on jatkuvasti jouduttu muistuttamaan lastensuojelulain säännösten noudattamisesta silloin kun ne tekevät rajoituspäätöksiä. AOA on kiinnittänyt laitosten vakavaa huomiota muun muassa siihen, että rajoitustoimenpiteestä tulee aina tehdä erillinen päätös, jossa laissa säädetty edellytykset arvioidaan yksilöllisesti. Laitoksen on varmistettava, että tämä toteutuu jokaisen käytetyn rajoitustoimenpiteen kohdalla. Vaatimus korostuu erityisesti nyt, kun lakiin on kirjattu tavoitteeksi välttää rajoitustoimenpiteiden käyttöä.

Laitos ilmoitti, että sen henkilökunta on saanut rajoitustoimenpiteiden yksilölliseen ja erilliseen arviointiin liittyvää koulutusta. Lisäksi asiakastietojärjestelmä Nappula on tuonut järjestelmällisyyttä rajoitustoimenpiteiden käyttöön (1605/2018* Sutelakoti).

Laitoksen mukaan rajoituspäätösten yksilöllisiin perusteisiin kiinnitetään jatkossa huomiota. Henkilökunnalle tullaan järjestämään rajoitustoimia koskevaa koulutusta (5377/2018*, Loikala).

Rajoitustoimenpiteet eivät voi olla rutiininomaisia, kaikkia lapsia tietyissä tilanteissa koskevia toimintatapoja. Lasten tavaroita ei ole sallittua tarkastaa säännönmukaisesti aina kun lapsi saapuu laitokseen. Lasten huoneisiin ei ole sallittua tehdä ”joukkoratsioita” eikä lasten liikkumisvapautta saa rajoittaa vain laitoksen sääntöjen perusteella (5916/2018* Ojantakanen).

Rajoitustoimenpiteiden ja kasvatustoimenpiteiden kirjaaminen tulee tehdä lain edellyttämällä tavalla (5377/2018* Loikala, 5916/2018* Ojantakanen).

Laitos ilmoitti, että rajoitustoimenpiteiden kirjaamiseen ja Nappula-järjestelmän asiakastietoihin on kiinnitetty huomiota. Myös asiakastietoihin pääsyyn oikeutettujen henkilöiden piiriä on rajattu (5377/2018*, Loikala).

Lapselle tulisi aina antaa rajoituspäätös alkuperäisenä tai kopiona. Päätöksen luovuttamisesta tulee tehdä merkitä lasta koskeviin asiakirjoihin. Jos lapsi ei halua säilyttää itse päätöstä, tulisi lapselle ilmoittaa, että päätöstä tai sen kopiota säilytetään paikassa, josta hän saa sen aina halutessaan. Ai-

nakin valitusaikana päätöstä tulee säilyttää siten, että se on nopeasti saatavilla, jos lapsi sitä pyytää (1606/2018 Rivakka).

Rajoituspäätökset tulee aina antaa lapselle asianmukaisesti tiedoksi. Lapselle tulee kertoa kaikissa tilanteissa riittävällä ja ymmärrettävällä tavalla häntä koskevan päätöksen sisällöstä. Myös lapsen oikeuksista ja laitoksen velvollisuuksista tulee kertoa. Tiedoksianto ja sen toteuttamistapa on kuvattava asiakirjoissa (5377/2018* Loikala).

YHTEYDENPIDON RAJOITTAMINEN

Lastensuojelulain mukaan lapselle on sijaishuollossa turvattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. Jos yhteydenpidosta ei päästä sopimukseen, lapsen ja hänelle läheisten yhteydenpitoa voidaan rajoittaa vain lastensuojelulaista ilmenevin perustein. Tämä on arvioitava yksilöllisesti. Päätösvalta asiassa on sosiaalityöntekijällä – ei sijaishuolto-paikalla. Yhteydenpidon rajoittamisesta tulee aina tehdä päätös, josta voi valittaa. Yhteydenpidon rajoittaminen ei voi missään tapauksessa perustua laitoksen laatimiin sääntöihin. AOA edellytti, että laitos kertoo lapsen sosiaalityöntekijälle etukäteen suunnitelmistaan rajoittaa lapsen yhteydenpitoa (esimerkiksi lomien peruuttamista koskevassa tilanteessa). Laitos ei voi ottaa itselleen sosiaalityöntekijälle kuuluvia toimivaltuuksia (5377/2018* Loikala).

Laitos ilmoitti, että asiakkaan yhteydenpidon rajoittamisella on tarkoitettu lähinnä oman puhelimen käytön rajaamista. Se ei ole poissulkenut yhteydenpidon mahdollisuutta vanhempiin, joihin asiakas on voinut käyttää siihen osoitettua puhelinta. Rajoituspäätöstä tehtäessä ei aina ole välittömästi voitu kuulla asiakkaan omaa sosiaalityöntekijää, mikäli rajoitukselle on ollut tarvetta esimerkiksi viikonloppuna tai ilta-aikaan.

Lomien peruuttamista koskevissa tilanteissa asiasta on laitoksen mukaan aina keskusteltu lapsen sosiaalityöntekijän kanssa. On myös ollut tilanteita, joissa lapsen lomailu on peruuntunut vanhemmista johtuvista syistä. Mikäli loma on jostain syystä peruuntunut esimerkiksi laitoksen järjestämän tapahtuman tai leirin takia, lapsi on saanut korvauvan loman sovittuna ajankohtana. Näitä tilanteita koskevissa kirjauksissa on voinut olla puutteita,

joihin laitos tulee jatkossa kiinnittämään huomiota. Laitoksen mukaan se ei ole ottanut, eikä pyrkinyt ottamaan itselleen sosiaalityöntekijälle kuuluvia toimivaltuuksia. Yhteydenpidon rajoittaminen ei myöskään ole ollut laitoksen sääntö.

Lähtökohtana lapsen oman puhelimen käytölle on se, että lapsi voi käyttää omistamaansa puhelinta ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti samalla tavoin, kuin lapset, jotka eivät ole sijoitettuna laitokseen. Mikäli puhelimen käytöstä ei aiheudu haittaa lapselle, ei silloin ole myöskään kasvatuksellista perustetta puuttua sen käyttöön ottamalla puhelin pois ”varmuuden vuoksi”, saati rangaistuksena. AOA esitti, että laitos laatii suunnitelman sellaisista vaihtoehtoisista menettelytavoista, joiden avulla rajoitustoimenpiteiden käyttöä voitaisiin vähentää tai niistä kokonaan luopua (5916/2018* Ojantakanen).

SOSIAALISTEN SUHTEIDEN ESTÄMINEN

Lapsella on oikeus luoda ja ylläpitää sosiaalisia suhteita niin laitoksen sisällä, kuin sen ulkopuolellakin. Lapsen on voitava keskustella muiden ihmisten kanssa. Sellainen menettely, jossa lasta estetään keskustelemasta toisen ihmisen kanssa pitkiäkin aikoja, on epäinhimillistä ja tuomittavaa. Tarkastuskäynnillä ilmeni, että laitoksessa rajoitettiin tai kokonaan estettiin lasten sosiaalisia suhteita muun muassa rajaamalla tai kieltämällä kokonaan lasten väliset keskustelut eri tilanteissa. Laitoksessa oli esimerkiksi käytössä ns. hiljaiset ruokailut. Kaikki lasten välinen sosiaalinen kontakti oli ruokailutilanteessa kielletty. Ruokailutilanne jatkui laitoksen sääntöjen mukaan siihen asti, kunnes kaikki olivat syöneet lautasen tyhjäksi. Lasten oli ollut pakko seuraamusten pelossa suostua ja alistua tähän menettelyyn. AOA katsoi, että laitos käytti asiassa lakiin perustumatonta laitosvaltaa. Hän edellytti, että laitos luopuu välittömästi tarkastuspöytäkirjassa kuvailuista lasten sosiaalisten suhteiden lainvastaisesta lasta alistavasta rajoittamisesta (5377/2018* Loikala).

Laitos ilmoitti, että käytäntöjä on muutettu siten, että asiakkaat saavat vapaasti olla vuorovaihtuudessa keskenään. Sosiaalisten suhteiden ylläpito on mahdollistettu siten, että heillä on oma puhelin

Lastensuojelulaitoksen ruokailutila.

käytössään ympäri vuorokauden. Tästä poikkeuksena ovat mahdolliset rajoituspäätöksillä tehdyt puhelinten haltuunotot. Sosiaalisia suhteita ei enää arjessa rajata tai valvota ilman rajoituspäätöksiä. Ruokailussa asiallinen keskustelu on sallittua eikä istumapaikkoja ruokailuissa määritellä. Kaikenlaisia ruokia rohkaistaan edelleen maistamaan. Asiakkaille todetaan, ettei ole pakko syödä ruokia, joista ei pidä.

Myöskään asiakkaiden liikkumista laitoksen alueella ja sen ulkopuolella ei enää rajoiteta ilman rajoituspäätöstä. Heidän keskinäisiin keskusteluihinsa ei myöskään puututa, ellei kyse ole toisen asiakkaan kiusaamisesta siten, että aikuinen on tilanteen kuulemassa. Asiakkaat saavat viettää aikaa toistensa huoneessa sovittujen aikarajojen puitteissa. Asiakkaille on myös järjestetty viikoittain mahdollisuus itsenäiseen asiointiin läheisen kaupungin kauppakeskuksessa.

LAPSEN ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUTTA JA YKSITYISYYTTÄ LOUKKAAVAT KÄYTÄNNÖT

Sijaishuoltoon sijoitetut lapset kertoivat kansalliselle valvontaelimelle, etteivät he saaneet meikata laitoksessa, värjätä hiuksiaan, ottaa lävistyksiä, käyttää toppeja tai muuta laitoksen mielestä epäasiallista vaatetusta. Lapset eivät ymmärtäneet näiden sääntöjen perustetta ja tarkoituksenmukaisuutta. Laitos vahvisti, että sillä oli käytössä lasten

kertomat säännöt. AOA totesi, että lävistykset, pukeutuminen ja esimerkiksi hiusten värjääminen liittyvät keskeisesti henkilön oman identiteetin ilmaisemiseen. Laitoksen säännöillä, jotka koskevat lapsen ulkonäköä, puututaan lapsen perusoikeuksina suojattuun itsemääräämisoikeuteen ja yksityisyyden suojaan, eli lapsen oikeuteen määrätä vapaasti omasta kehostaan ja ulkonäöstään. Laitoksen säännöt eivät saa rajoittaa lapsen itsemääräämisoikeutta enempää, kuin on välttämätöntä. Asiaa on kussakin asiayhteydessä arvioitava jokaisen lapsen kohdalla erikseen (5377/2018*, Loikala).

Laitos ilmoitti, että asiakkaan pukeutumiseen, lävistykseen, henkilökohtaiseen ulkonäköön ja itsemääräämisoikeuteen ei enää puututa. Aikaisemmin näihin asioihin puututtiin silloin, kun ne vahvistivat tai ylläpitivät oirekäyttäytymistä. Jatkossa meikien käyttämistä, hiusten värjäämistä ja lävistysten ottamista ei rajoiteta.

Lapset kertoivat kansalliselle valvontaelimelle, etteivät he saaneet värjätä hiuksiaan. Jotkut lapset kertoivat pukeutumisesta olevista rajoituksista. Yksityiselämän suojan lähtökohtana on, että yksilöllä on oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mieltävaltaista tai aiheetonta puuttumista hänen yksityiselämäänsä. AOA totesi, että sijaishuoltopaikka voi yhdessä lapsen kanssa keskustellen tukea ja ohjata lasta arvioimaan esimerkiksi pukeutumistaan eri kannoilta ja ottaen huomioon muun muassa tilaisuudet, johon lapsi on menossa, vuodenajat ja terveydelliset seikat. Samalla lasta voidaan opettaa ja tukea ymmärtämään erilaisiin kulttuureihin liittyviä pukeutumiseen liittyviä tapoja. AOA korosti, että sijoitetuilla lapsilla on oikeus päättää omasta ulkonäöstään ja vaatetuksestaan (5916/2018* Ojantakanen).

Tarkastuskäynnillä tehdyn asiakirjatarkastuksen yhteydessä ilmeni, että laitoksen sääntöjen mukaan tytöt saivat käyttää tamponeja ainoastaan urheillessa sekä saunomisen tai uimisen yhteydessä. Tytöt eivät asiakirjamerkintöjen mukaan laitoksessa asuessaan saaneet muutenkaan päättää itse, mitä hygieniatuotteita he käyttävät kuukautisten aikana. Heillä ei ollut mahdollisuutta hankkia haluamiaan kuukautissuojia kaupasta, koska laitoksen sääntöjen mukaan lapset eivät päässeet

kauppaan. AOA katsoi, että sääntö oli osoitus lasten henkilökohtaiseen elämään kohdistuvan kontrollin laajuudesta. Kuukautissuojia koskeva käytäntö rajoitti voimakkaasti tytön oikeutta määrätä omasta kehostaan ja päättää omista hänen henkilöönsä ja yksityisyyteensä syvästi liittyvistä asioista. Se oli tyttöjä alistava eikä kunnioittanut heidän oikeuttaan ihmisarvoiseen kohteluun. Käytännöllä puututtiin lapsen perustuslain 10 §:n yksityiselämän suojattuun ydinalueeseen, jokaiselle kuuluvaan oikeuteen päättää omasta yksityiselämästään ja henkilökohtaisista asioistaan (5377/2018*, Loikala).

Laitos ilmoitti, että se ei enää puutu asiakkaan henkilökohtaiseen intimitettiin, eikä edellytä käytettävän esimerkiksi tietynlaisia kuukautissuojia. Sen sijaan henkilökohtaiseen hygienian hoitoon kannustetaan, neuvotaan ja ohjataan.

LIKKUMISVAPAUDEN RAJOITTAMINEN

Liikkumisvapautta koskevasta rajoituksesta on kysymys silloin, kun yleisesti hyväksyttävään tavanomaiseen kasvatukseen liittyvien rajojen ohella lasta estetään poistumasta laitoksesta tai häneltä otetaan pois mahdollisuus osallistua vapaasti esimerkiksi harrastustoimintaan laitoksessa tai laitoksen ulkopuolella. Liikkumisvapauden rajoittamisena pidetään myös sitä, jos lapsella on lupa liikkua vain yhdessä työntekijän kanssa. Rajoituksesta tulee aina tehdä kirjallinen päätös, josta on mahdollisuus valittaa.

Lapsen liikkumisvapauden rajoittamista ei voida käyttää rangaistuksena lapsen käyttäytymisestä. Mikäli lapsen liikkumisvapauden rajoittamisen aikana samalla rajoitetaan lapsen yhteydenpitoa, tulee yhteydenpidon rajoittamisesta tehdä edellytysten täytyessä erillinen päätös.

Laitos ilmoitti, että lapsen mahdollisesta liikkumisvapauden rajoittamisesta tehdään jatkossa aina yksilöllisesti harkittu rajoituspäätös, jos edellytykset täyttyvät (1605/2018* Sutelakoti).

Laitoksen määräämät tosiasialliset rajoitukset lasten liikkumisessa koskivat kaikkia sijoitettuja lapsia ja olivat koko ajan voimassa. Lasten liikkumisen rajoittaminen perustui yksinomaan laitoksen itse laatimiin sääntöihin ilman lain edellyttämää

yksilöllistä kunkin lapsen tilanteeseen perustuvaa harkintaa. Kysymys ei ollut lastensuojelulain tarkoittamasta liikkumisvapauden rajoittamisesta, vaan sitä huomattavasti laajemmasta yleisestä kaikkiin lapsiin kohdistuvasta menettelytavasta. AOA edellytti, että jatkossa lasten liikkumista rajoitetaan ainoastaan laissa säädettyjen edellytysten täytyessä. Liikkumisvapauden rajoittamisesta on myös tehtävä asianmukaiset päätökset, joista voi valittaa. Lapsen liikkumisvapauden rajoittamista ei voida käyttää rangaistuksena lapsen käyttäytymisestä. AOA edellytti, että liikkumisvapauden rajoittamisen aikana turvataan lapsen mahdollisuus sosiaalisiin suhteisiin. Myös lapsen oikeus opetukseen ja harrastuksiin on turvattava rajoituksen aikana (5377/2018* Loikala).

Laitos ilmoitti, että toimintaa on muutettu siten, että mikäli nuorella ei ole lastensuojelulain mukaisista päätöistä liikkumisvapaudenrajoituksesta, hän saa liikkua laitoksen alueella ja sen ulkopuolella vapaasti. Paluuajoista sovitaan yhdessä nuoren kanssa. Toteutetuista liikkumisvapauden rajoituksista tehdään asianmukaiset päätökset perusteluineen eivätkä ne estä lasta käymästä koulua taikka harrastamasta tai osallistumasta laitoksen tarjoamiin aktiviteetteihin.

AOA kiinnitti laitoksen huomiota lastensuojelulaista ilmenevään päätöksentekovelvollisuuteen. Jos lapsen liikkumisvapautta on välttämätöntä rajoittaa estämällä lapsen liikkuminen laitosalueen ulkopuolella tai rajoittamalla sitä muutoin, on laitoksen tehtävä asiasta päätös. Liikkumisvapauden rajoittamispäätös ei mahdollista lapsen tosiasiallista eristämistä eikä hänen sosiaalisten suhteidensa katkaisemista (5916/2018* Ojantakanen).

AINEIDEN JA ESINEIDEN HALTUUNOTTO

AOA on kiinnittänyt laitosten huomiota siihen, että lapsen omaisuutta voidaan ottaa haltuun vain lastensuojelulaissa säädettyjen edellytyksien täytyessä. Jos lapsen omaisuutta otetaan laitoksen haltuun, on haltuunotosta tehtävä lain edellyttämä päätös ja huolehdittava asian kirjaamisesta. Haltuunottoa ei voida koskaan käyttää rangaistuksena (1605/2018* Sutelakoti, 5377/2018* Loikala, 5916/2018* Ojantakanen).

Laitoksen säilyttämiä nuorten tavaroita.

Lapsen omaa matkapuhelinta ei voida ottaa laitoksen haltuun varmuuden vuoksi tai rangaistuksena (1605/2018* Sutelakoti).

Lapsella on oikeus säilyttää omassa huoneessaan omistamiaan tavaroita. Lapsen omaisuutta ei voida varastoida ilman, että lapsi on itse sitä pyytänyt (5377/2018* Loikala).

HENKILÖNTARKASTUS JA -KATSASTUS

Lapsen henkilöntarkastuksesta ja -katsastuksesta tulee tehdä asianmukaiset ja lakiin perustuvat päätökset ja kirjausmerkinnät. Lapsen asiakirjoihin tulee merkitä henkilöntarkastuksen tai -katsastuksen tekemiseen johtanut syy. Lain mukaan ainoastaan silloin, kun on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään kiellettyjä aineita tai esineitä, hänelle saadaan asian tutkimiseksi tehdä henkilöntarkastus tai -katsastus. Kysymys on aina yksilöllisestä perusteesta, joka tulee arvioida jokaisen lapsen osalta erikseen. Li-

säksi lapsen asiakirjoissa tulee kuvailla, millä tavalla henkilöntarkastus ja henkilönkatsastus on käytännössä toteutettu.

Laitoksesta ilmoitettiin, että yksikössä on kiinnitetty tähän asiaan runsaasti huomiota. Henkilöntarkastus tai -tarkastus tehdään jatkossa ainoastaan yksilöllisin perustein. Lisäksi päätöksessä kuvataan, miten rajoitustoimenpide on käytännössä toteutettu (1605/2018* Sutelakoti).

Laitoksen mukaan henkilöntarkastusta koskevien kirjausten perusteisiin ja kirjausmerkintöihin on kiinnitetty huomiota. Henkilöntarkastusten tekemistä on myös merkittävästi vähennetty, mikä on aiheuttanut huumausaineiden, tulentekovälineiden ja astaloiden lisääntyntä kulkeutumista asiakas-huoneisiin. Henkilökunnan havaintojen ei ole katsottu olevan riittävä peruste tarkastuksen tekemiseen (5377/2018* Loikala).

Henkilöntarkastusta ei voida tehdä säännönmukaisesti, rutiinitoimenpiteenä aina, kun lapsi lähtee lomalle tai palaa esimerkiksi lomalta laitokseen (5916/2018* Ojantakanen).

Useampi lapsi kertoi kansalliselle valvontaelimelle, että heidän oli joitakin kertoja täytyntä riisuutua kokonaan henkilöntarkastusten yhteydessä. Riisuutuminen tarkoitti sitä, että piti ottaa kaikki vaatteet pois ja kääntyä ohjaajien edessä ympäri. Riisuttamista oli lasten mukaan tapahtunut ainakin karkumatkan jälkeen (5916/2018* Ojantakanen).

Lapselle tehdään laitokseen tullessa henkilöntarkastus. Lapset kertoivat kansalliselle valvontaelimelle, että lapsi oli henkilöntarkastuksen aikana riisutettu alasti ja hänen alasti ollessaan ohjaajat olivat tarkastelleet lapsen kehoa. Suurin osa lapsista kertoi joutuneensa riisutetuksi useammin kuin kerran, joillekin se oli tehty 5–6 kertaa. Lasten mukaan kaikki vaatteet otetaan kerralla pois, riisutaan alasti saakka ja laitetaan omat vaatteet koriin. Sitten, kun lapsi on alasti, saa pukea laitoksen vaatteet alusvaatteineen. Laitoksen kanssa käydyssä loppukeskustelussa laitos myönsi riisuttamisen alasti saakka henkilöntarkastuksessa (5377/2018* Loikala).

AOA kiinnitti laitosten vakavaa huomiota siihen, että henkilöntarkastusta ja -katsastusta tehtäessä pitää ottaa huomioon lapsen ikä, sukupuoli, kehitystaso, lapsen yksilölliset ominaisuudet sekä uskonto ja kulttuuritausta. Toimenpiteelle on valittava sellainen toteuttamistapa, jolla mahdollisimman vähän aiheutetaan haittaa lapselle. AOA edellytti, että lasten riisuttamisesta luovutaan välittömästi, koska lastensuojelulaki ei oikeuta lapsen riisuttamiseen henkilöntarkastuksen yhteydessä. Henkilöntarkastuksen tekemistä ei voida myöskään perustella lapsen suostumuksella (5377/2018* Loikala, 5916/2018* Ojantakanen)

Laitos ilmoitti, että jatkossa henkilöntarkastuksessa asiakas saa suojakseen kylpytakin, jolla hän voi peittää itsensä vaatteitaan vaihtaessa. Henkilöntarkastus suoritetaan aina kamerattomassa tilassa (valvontakamera peitettyinä) ja sen suorittaa aina kaksi nuoren kanssa samaa sukupuolta olevaa henkilökuntaan kuuluvaa henkilöä (5377/2018* Loikala).

ERISTÄMINEN

AOA edellytti, että laitos luopuu välittömästi lasten jatkuvasta tosiasiallisesta eristämisestä. Eristämiseen voidaan ryhtyä vain silloin, kun laissa säädetyt edellytykset yksilöllisesti arvioiden täyttyvät. Jatkossa lapsen eristämistä koskevaan päätökseen tulee kirjata selkeästi 1) eristämiseen johtanut tilanne ja lapsen käytös, 2) eristämisen toteuttamistapa, 3) miten eristämisen jatkamisen perusteita on eristämisen aikana arvioitu ja 4) miten lapsen eristämisen lopettamiseen on päädytty. AOA kiinnitti laitoksen vakavaa huomiota siihen, että eristämisen laissa säädetyt määräajat ovat ehdottomia, eikä niitä voida ylittää (5377/2018*, Loikala).

Laitos ilmoitti, että se kiinnittää jatkossa huomiota ja on huolellisempi rajoitustoimien kirjaamisessa, aikarajoissa ja toimenpiteen välttämättömyyden arvioinnissa. Asiakkaan tulovaiheessa turvahuoneen käyttö on laitoksen mukaan ollut perusteltua asiakkaan alkutilanteen, voinnin ja fyysisen kunnon tarkistamiseksi ja hänen yksityisyytensä suojaksi. Nykyisin uuden asiakkaan saapuessa tehdään hänen vointinsa ja käyttäytymisensä perusteella arviointi, voidaanko hänet sijoittaa suoraan

Eristämiseen käytetty turvahuone.

omaan asiakahuoneeseensa ja voiko hän osallistua laitoksen yhteisiin toimintoihin välittömästi. Esimerkiksi päihtyneenä ei voi osallistua.

Sen sijaan laitos oli eri mieltä tarkastuspöytäkirjaan kirjatun kanssa siitä, että laitoksessa olisi ollut päiviä ja viikkoja kestäviä eristyksiä. Asiakkaan tulovaiheessa tai muussa kriisitilanteessa tapahtuva aikuisten tiiviimpi valvonta ja asiakkaan voinnin seuranta ei ollut laitoksen mielestä eristämistä. Asiakas on voitu ohjata omaan huoneeseensa perustellusta kasvatuksellisesta syystä ja henkilökunnan arkipäivinä tapahtuvan raportin ajaksi, mutta häntä ei ole vaadittu tai pakotettu olemaan siellä pöytäkirjassa kuvatulla tavalla useita tunteja. Nykyisin asiakkaat saavat vapaasti oleilla huoneissaan, liikkua laitoksen alueella ja sen ulkopuolella.

Lapsi saadaan eristää vain, kun lastensuojelulaissa säädetyt, yksilöllisesti arvioidut edellytykset täyttyvät. Eristäminen ei saa jatkua kauempaa kuin on välttämätöntä ja se on heti lopetettava, kun edellytykset eristämiseksi ovat lakanneet. AOA edellytti, että laitos luopuu eristämistä muistuttavista käytännöistä (5916/2018*, Ojantakanen).

LASTENSUOJELUN KULJETUSPALVELUA KOSKEVA RATKAISU

Kertomusvuonna annettiin ratkaisu omana aloitteena tutkitussa asiassa, jossa oli kyse lastensuojelun kuljetuspalveluja tarjoavien yksityisten yritysten käytöstä lastensuojelussa (4771/2017*). Lastensuojelulaitosten tarkastuskäynneillä oli havaittu, että varsinkin ne lastensuojelulaitokset, joihin oli sijoitettu paljon palveluja tarvitsevia lapsia, olivat käyttäneet hyvin laajasti yksityisiä kuljetuspalveluja. Käyttäjiä ovat olleet niin valtion koulukodit, yksityiset lastensuojelulaitokset kuin kunnatkin. AOA:n sijainen pyysi Valviraä selvittämään kuljetuspalvelun käyttöä ja sitä, miten toimintaa valvotaan viranomaisten toimesta.

Ratkaisussaan AOA:n sijainen piti lapsen oikeusturvan ja itsemääräämisoikeuden toteutumisen kannalta vakavana puutteena sitä, että lapsesta vastuussa olevat sijoittajakunnat, valtion koulukodit ja lapsen muut sijaishuoltopaikat eivät ole käytännössä lainkaan valvoneet etsintää ja kuljetusta harjoittavien yritysten toimintaa. Kuljetuksista tai lapsen etsimisestä ei ole myöskään tehty lain edellyttämiä asiakirjamerkintöjä. Asiassa jäi epäselväksi, missä laajuudessa kunnat ja lastensuojelulaitokset olivat luovuttaneet lapsia tai muita henkilöitä (esimerkiksi heidän läheisiään) koskevia salassa pidettäviä tietoja yrityksille. Epäselvää oli myös, miten mainitut tiedot oli tallennettu ja mahdollisesti säilytetty yritysten tietokannoissa. Erittäin vakavana epäkohtana AOA:n sijainen piti sitä, että tarkastuskäynneillä saatujen tietojen mukaan kuljetusten yhteydessä lapsiin olisi kohdistettu voimakeinoja tai rajoitustoimenpiteitä. Yksityisen yrityksen työntekijöillä ei kuitenkaan missään tilanteessa ole oikeutta kohdistaa lapseen voimakeinoja tai rajoitustoimenpiteitä ilman laissa säädettyä nimenomaista valtuutusta.

Lastensuojelun kentällä on vallinnut epäselvyyttä siitä, onko yksityisten yritysten käyttäminen ollut lainmukaista. Epäselvyys on osaltaan perustunut siihen, ettei lapsen kuljettamisesta ja etsimisestä ole ollut laissa nimenomaista säännöstä. Epäselvyyttä asiassa on lisännyt se, että ainakin yksi aluehallintovirasto on omalla toimialueellaan rekisteröinyt kaksi palveluntuottajaa yksityisten sosiaalipalvelujen tuottajien rekisteriin. Molemmat yritykset olivat rekisteröintiä koskevissa il-

moituksissa kertoneet tuottavansa kuljetustoimintaa muiden lastensuojelun avohuollon palvelujen ohella. Aluehallintoviraston päätöksistä ei ilmennyt, että kuljetus- ja etsintätoiminta olisi rajattu pois rekisteröinnin piiristä, eli että rekisteröinnistä olisi näiden palvelujen osalta tehty kielteinen päätös.

Yksityisten yritysten käyttäminen lastensuojelun kuljetuksiin tuli oikeusasiamiehen tarkastushavaintojen myötä ja myös muulla tavoin sosiaali- ja terveysministeriön tietoon. Tämän seurauksena lastensuojelulakiin lisättiin säännös (69a §) luvatta laitoksesta poistuneen lapsen palauttamisesta ja siihen liittyvästä kuljettamisesta ja sen turvallisesta järjestämisestä. Säännös tuli voimaan 1.1.2020. Siinä todetaan nimenomaisesti, että lastensuojelulaitos tai sosiaalivyöntekijä ei saa käyttää yksityistä yritystä lapsen etsintään ja kuljettamiseen takaisin sijoituspaikkaansa. Kuljetuksen voi toteuttaa vain laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva ammatillisesti pätevä henkilö, lapsen oma sosiaalityöntekijä tai muu viranomainen. Uudessa säännöksessä on säännelty myös lapsen turvallisesta kuljettamisesta, sitä koskevasa päätöksenteosta ja kirjausvelvollisuudesta.

AOA:n sijainen piti välttämättömänä, että aluehallintovirastot ohjaavat alueensa kuntia ja palvelujen tuottajia lastensuojelulain muutoksista. Ohjausta tuli myös antaa siitä, miten lapsen turvallinen kuljettaminen on mahdollista toteuttaa voimassa olevan lain mukaan.

3.5.15 SOSIAALIHUOLLON VANHUSTEN YKSIKÖT

Tavoitteena on, että vanhus asuu omassa kodissaan tarvitsemansa kotihoidon avun turvin. Sitten kun tämä ei ole enää mahdollista, vanhus siirtyy laitokseen tai hoiva- ja asumisyksikköön, joissa hän saa ympärivuorokautisesti hoitoa. Tähän sisältyy myös tarvittaessa saattohoito. Tänä päivänä ketään ei hoideta missään yksikössä pelkästään vanhuuden takia. Monisairaiden vanhusten hoito on terveydenhoitoa ja hoivaa joko sosiaalihuollon tai terveydenhuollon yksikössä. Suomessa on noin 2 000 vanhuksille tarkoitettua ympärivuorokautisen hoidon yksikköä. Oikeusasiamiehen ja

Rajoitusvaatteita.

kansallisen valvontaelimen tarkastuskäynnit kohdistetaan ensisijaisesti muistisairaille henkilöille ympärivuorokautista hoitoa tarjoaviin suljettuihin yksiköihin ja psykiatriin yksiköihin, joissa käytetään rajoitustoimenpiteitä. Tavoitteena on, että samalla paikkakunnalla käydään sekä yksityisten että julkisten palvelujen tarjoajien yksiköissä. Tällöin on mahdollista tehdä havaintoja mahdollisista eroavaisuuksista palvelutasolla.

Sosiaali- ja terveydenhuollossa, myös vanhuspalvelussa, edellytetään yksiköltä omavalvontasuunnitelmaa. Siihen kirjataan keskeiset toimenpiteet, joilla palvelujen tuottajat itse valvovat toimintayksikköjään, henkilökunnan toimintaa sekä tuottamiensa palvelujen laatua. Henkilökunnalla on lakiin perustuva velvollisuus ilmoittaa hoivassa havaitsemistaan epäkohdista. Kaikki kielteiset seuraamukset huolen esittäjää kohtaan on kielletty.

Vanhusten yksiköihin tehtävillä tarkastuskäynneillä kiinnitetään erityistä huomiota rajoitustoimenpiteiden käyttöön. Ongelmalliseksi niiden käytön tekee se, että muistisairaiden vanhusten rajoittamisesta ei ole edelleenkään lainsäädäntöä. Perustuslain mukaan rajoitustoimenpiteiden tulee perustua lakiin. Oikeusasiamies on useissa kannotoissaan edellyttänyt, että vanhuksiin kohdistuvista rajoitustoimenpiteistä tulee säätää lailla. Oikeusasiamies on katsonut, että niin kauan kuin rajoitustoimista ei ole olemassa lainsäädäntöä, tu-

lisi niiden käytön kuitenkin olla läpinäkyvää ja ihmisarvoa kunnioittavaa. Vähimmäisvaatimuksena tulisi huomioida se, mitä muussa lainsäädännössä, kuten mielenterveyslaissa ja kehitysvammalaissa säädetään rajoitustoimenpiteistä. Tarkastuksilla kiinnitetäänkin huomiota muun muassa rajoitustoimien perusteeseen, kestoan, kirjaamiseen ja päätöksentekoon.

Kaikki tarkastuskäynneistä laaditut pöytäkirjat julkaistaan oikeusasiamiehen verkkosivuilla. Julkaisemisella tiedotetaan yleisesti, että toimintaa valvotaan. Toisaalta niiden kautta asukkaat, omaiset ja työntekijät saavat tietoa tarkastuksella tehdyistä havainnoista. Tarkastuspöytäkirjassa voidaan myös edellyttää, että pöytäkirjan tulee olla yksikön ilmoitustaululla kaikkien luettavana kolmen kuukauden ajan. Tavoitteena on, että asukkaat, omaiset ja muut tahot ilmoittaisivat näkymättömäksi jääneistä epäkohdista valvoville viranomaisille.

Eduskunta antoi oikeusasiamiehen kanslialle vuodeksi 2019 lisärahoitusta vanhusten oikeuksien valvonnan tehostamiseksi. Vuonna 2019 ilmeni uusia laiminlyöntejä ja palveluyksiköiden sulkemisia. Koska vanhusten oikeuksien edistäminen edellytti resursseja, oikeusasiamiehen kanslialle myönnettiin lisärahoitus vuodelle 2020 uusien virkojen perustamiseen.

Tarkastusvuonna suurin osa vanhusten sosiaalihuollon yksiköihin tehdyistä tarkastuksista teh-

tiin kansallisen valvontaelimen mandaatilla. Vuonna 2019 näihin kohteisiin tehtiin 16 (edellisenä vuonna 11) tarkastusta. Näistä neljä kohdistui yksityisen palveluntarjoajan yksikköön. Kaikki tarkastukset olivat ennalta ilmoittamattomia. Lisäksi tehtiin terveydenhuollon yksiköihin yhdeksän tarkastusta, joissa tarkastuskohteena oli vanhus-
ten terveydenhoito.

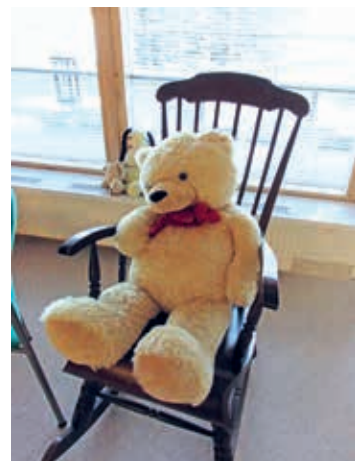
Tarkastuskäynneillä kiinnitettiin erityistä huomiota rajoitustoimenpiteiden käyttöön ja vanhusasukkaiden turvallisuuteen yöaikana. Lisäksi huomiota kiinnitettiin muun muassa vanhusasukkaiden yksityisyyden suojaan, suun terveydenhuoltoon ja ulkoilun toteutumiseen. Useissa tarkastetuissa yksiköissä annettiin saattohoitoa, minkä johdosta tarkastuskäynneillä käytiin läpi myös saattohoidon periaatteita ja sitä, miten vanhusasukkaan ihmisarvoinen ja

inhimillinen kohtelu sekä itsemääräämisoikeus turvataan hoidon aikana.

Vanhusten sosiaalihuollon yksiköihin ja vanhusten terveydenhoitoon tehtyjen tarkastuskäyntien kohteet sekä tarkastushavainnot ja suosittukset on esitelty vanhusten oikeuksia koskevassa jaksossa 4.13.

Sivulla kuvia vanhusten yksiköistä.

3.5.16 KEHITYSVAMMAISTEN JA VAMMAISTEN HENKILÖIDEN ASUMISYKSIKÖT

Valtioneuvoston vuoden 2012 periaatepäätöksessä kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisestä asumisesta ja palvelujen turvaamisesta asetettiin päämääräksi, että vuoden 2020 jälkeen kukaan vammaainen henkilö ei asu laitoksessa. Kehitysvammaliiton ilmoituksen mukaan viime vuosina kasvussa ovat olleet erityisesti ympärivuorokautisesti tuetun, ns. autetun asumisen sekä tuetun asumisen asiakasmäärät. Vastaavasti kehitysvammalaitoksissa pitkäaikaisesti asuvien määrä on vähentynyt. Vaikka suunta on ollut oikea, vaikuttaisi siltä, että laitostasumista ei saada vielä tavoiteajassa lopetettua. Kehitysvammaisille tarkoitettuja tehostetun palvelun yksiköitä on eri lähteistä saadun tiedon mukaan hieman alle 1000, joista noin 400 on yksityisen palveluntuottajan yksiköitä. Laitoshoidtoa antavia yksiköitä on 22 ja niistä vain yksi on yksityisen palveluntuottajan. Suurimmasa osassa näissä käytetään rajoitustoimenpiteitä.

Vammaisten henkilöiden laitoshoidto- ja asumispalveluyksiköiden tarkastuksilla kiinnitetään erityisesti huomiota kehitysvammaisten erityishuollosta annetussa laissa (kehitysvammalaki) säädettyjen (10.6.2016 voimaan tulleiden) rajoitustoimenpiteiden käyttöön, kirjaamiseen sekä päätöksenteko- ja muutoksenhakumenettelyihin. Kehitysvammalain esitöiden mukaan rajoitustoimenpiteen käytön tulisi olla aidosti poikkeuksellinen ja viimesijainen keino. Jos erityishuollossa olevaan henkilöön joudutaan toistuvasti kohdistamaan rajoitustoimenpiteitä, olisi arvioitava, onko kyseinen yksikkö hänelle sopiva ja tarkoituksenmukainen paikka. Yksikön toimintakäytännöt tulisi aina arvioida myös kokonaisuutena. Rajoitustoimenpidettä voitaisiin käyttää ainoastaan silloin, kun se on välttämätöntä toisen, rajoituksen kohteena olevaa perusoikeutta painavamman perusoikeuden turvaamiseksi. Rajoitustoimenpiteeseen ei näin ollen koskaan saisi turvautua kurinpidollisessa tai kasvatuksellisessa tarkoituksessa. Tarkastuskäynneillä arvioidaan rajoitustoimien lisäksi asumisolosuhteita, toimitilojen esteettömyyttä ja tarkoituksenmukaisuutta sekä kiinnitetään huomiota siihen, miten vammaisten henkilöiden itse-

määräämisoikeus toteutuu ja saavatko he riittävästi apua ja hoitoa.

YK:n vammaissopimuksen ratifioinnin myötä (10.6.2016) eduskunnan oikeusasiamiehestä tuli osa yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaista rakennetta, jonka tehtävänä on edistää, suojella ja seurata vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista. Tätä oikeusasiamiehen erityistehtävää sekä tarkastushavaintoja esteettömyydestä, saavutettavuudesta ja osallisuuden edistämisestä käsitellään yksityiskohtaisemmin jaksossa 3.4.

Oikeusasiamies ja Ihmisoikeuskeskus ovat yhteistyössä valmistelleet hanketta perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseksi kehitysvammaisten palveluasumisessa. Myös tätä hanketta esitellään jaksossa 3.4.

Kehitysvammaisten ja vammaisten henkilöiden asumisyksiköihin tehtiin kertomusvuonna kahdeksan tarkastuskäyntiä (edellisenä vuonna 11). Tarkastuksista kolme oli ennalta ilmoittamattomia. Tarkastuskohteista kaksi oli yksityisen palveluntuottajan yksiköitä. Toinen näistä tarjosi vaahtavaa tehostettua ympärivuorokautista palveluasumista vaikeasti vammaisille aikuisille. Se soveltui myös neurologisia sairauksia (kuten ALS) sairastaville aikuisille. Tarkastusajankohtana yksikössä oli myös asukas, joka oli saattohoitokodin asiakas. Toinen yksityisen palveluntarjoajan yksikkö tarjosi kehitysvammaisille, vaikeavammaisille ja autismin kirjoon kuuluville lapsille ja nuorille yksilöllistä kuntouttavaa ympärivuorokautista, lyhytaikaista tilapäishoitoa. Muut tarkastetut kohteet olivat pääasiassa kehitysvammaisille henkilöille tarkoitettuja yksiköitä. Yhdessä tarkastetussa yksikössä oli joitakin tahdosta riippumattomassa erityishuollossa olevia vammaisia henkilöitä. Tarkastuskohteet seuraavalla sivulla.

Varsinais-Suomen erityishuoltopiiriin tehdyillä tarkastuksilla mukana oli ulkopuolisina asiantuntijoina kehitysvammalääkäri sekä Ihmisoikeuskeskuksen (IOK) ihmisoikeusvaltuuskunnan alaisuudessa toimivan vammaisten ihmisoikeuskomitean (VIOK, vammaisjaosto) kaksi jäsentä. Lisäksi IOK:n asiantuntija on osallistunut tarkastuksille. Seuraavassa esitellään joitakin keskeisiä kannanottoja ja suosituksia. Osa liittyy vuonna 2018 tehtyihin tarkastuksiin, joita koskevat kannanotot on annettu vuonna 2019.

tarkastus-päivämäärä	kohde	paikka-määrä	asianumero	muuta
21.3.2019	Mehiläinen Oy: Omakoti Oiva, Vantaa	10 paikkaa	1683/2019*	
21.3.2019	Mehiläinen Oy: Tilapäishoitokoti Alma, Vantaa	7 paikkaa	1684/2019*	
4.4.2019	Etevan kuntayhtymän asumispalveluyksiköt, Nurmijärvi	33 paikkaa	2008/2019	
5.11.2019	KTO Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskuksen tutkimus- ja kuntoutusyksiköt (Lääketieteellinen hoito-, tutkimus- ja kuntoutusyksikkö LAKU, Paimio	11 paikkaa	5491/2019	mukana 3 ulkopuolista asiantuntijaa
5.11.2019	KTO Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskuksen tutkimus- ja kuntoutusyksiköt (Neuropsykiatrinen tutkimus- ja kuntoutusyksikkö NĒP-SY1, Paimio	13 paikkaa	6769/2019	mukana 3 ulkopuolista asiantuntijaa
5.11.2019	KTO Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskuksen tutkimus- ja kuntoutusyksiköt (Neuropsykiatrinen tutkimus- ja kuntoutusyksikkö NĒP-SY2, Paimio	16 paikkaa	6770/2019	mukana 3 ulkopuolista asiantuntijaa
5.11.2019	KTO Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskuksen tutkimus- ja kuntoutusyksiköt (Lasten ja nuorten neuropsykiatrinen tutkimus- ja kuntoutusyksikkö LANĒKU, Paimio	10 paikkaa	6771/2019	mukana 3 ulkopuolista asiantuntijaa
5.11.2019	KTO Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskuksen kuntoutusyksiköt (Kehitysvammapsykiatrisen kriisi- ja tutkimusyksikkö KEPSY, Paimio	20 paikkaa	6772/2019	mukana 3 ulkopuolista asiantuntijaa

#= ennalta ilmoittamaton tarkastus

* = tarkastuspöytäkirja verkossa

HENKILÖRESURSSIT

OA on kiinnittänyt sekä yksityisen että julkisen palveluntuottajan vakavaa huomiota siihen, että henkilökuntaa tulee olla riittävästi. Yksityisen toimijan osalta OA korosti, että henkilökunnan määrän on vastattava vähintään toimiluvassa ja yksityisistä sosiaalipalveluista annetussa laissa edellytettyä. Työvoiman saatavuuteen liittyvät haasteet eivät oikeuta poikkeamaan toimiluvan mukaisesta toimintayksikön henkilöstön vähimmäismäärästä. OA:n huolta herätti myös joidenkin hoitajien pitkät työvuorot, joilla voi olla vaikutusta hoitajien jaksamiseen ja asukkaiden asianmukaisen huolenpidon turvaamiseen (1683/2019* Omakoti Oiva, Vantaa).

Palveluntuottaja ilmoitti, että henkilöstön vajasta koskeva tilanne oli saatu kevään aikana korjattua.

Ilmoituksesta huolimatta OA pyysi, että lupa- ja valvontaviranomaiset seuraavat oman toimivaltansa puitteissa palveluntuottajan henkilöstön lukumäärän riittävyttä ja henkilöstömitoituksen toteutumista.

Julkisen palveluntuottajan osalta OA korosti, että kehitysvammaisten asukkaiden tehostetun palvelun yksiköissä tulee huolehtia siitä, että asukkaille turvataan yksilöllisen tarpeen mukainen ympärivuorokautinen hoito, huolenpito ja valvonta (2008/2019 Eteva, Nurmijärvi).

ITSEMÄÄRÄMISOIKEUDEN EDISTÄMINEN

Suomessa ei ole yleistä rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksiä koskevaa lainsäädäntöä sosiaali- ja terveydenhuollossa. Tämä tarkoittaa sitä, että sosiaalihuollon hoitoa, hoivaa ja huolenpitoa antavissa toimintayksiköissä käytettävät rajoitukset eivät perustu lakiin. Oikeusasiamies on korostanut, että tilanteet tulisi ratkaista muilla keinoilla kuin rajoitustoimenpiteillä. Tällaisia keinoja ovat esimerkiksi yksilöllinen palvelusuunnittelu, ennaltaehkäisevät menettelyt ja kehittämistyö sekä yksittäistapauksessa tehtävät kohtuulliset mukautukset. Ensimmäisenä tavoitteena tulee aina olla asiakkaan itsemääräämisoikeuden vahvistaminen.

Mikäli vammaisen henkilön henkilökohtaiseen vapauteen tai itsemääräämisoikeuteen joudutaan kohdistamaan rajoituksia, on aina varmistettava siitä, ettei muita vähemmän rajoittavia keinoja ole käytettävissä. Rajoittaa ei saa enempää eikä pidempää aikaa kuin on välttämätöntä. Oikeusasiamies on myös pitänyt tärkeänä, että rajoitustoimenpiteiden käyttöä seurataan. Rajoitustoimenpiteiden käytön lainmukaisuus tulisi arvioida viime kädessä tuomioistuimessa. Jos rajoitustoimenpiteiden käyttö ei perustu lakiin, tämä oikeus ei käytännössä toteudu.

Tilapäishoitokoti Almassa kannustetaan asukkaita käyttämään itsemääräämisoikeuttaan.

RAJOITUSTOIMIEN TUNNISTAMINEN

Asumispalveluyksiköissä ei aina tunnisteta, mikä on rajoittamista. Tarkastuskäynnillä ilmeni, että kaikkien lasten liikkumisvapautta yksikön ulkopuolella rajoitettiin turvallisuussyistä. Yksiköstä rappukäytävään johtava ovi oli aina lukossa. Sisältä pääsi ulos vain avaimella, joita lapsille ei annettu. Henkilökunnan mukaan kaikki lapset tai nuoret tarvitsivat aikuisen henkilön tukea ja/tai valvontaa ulkona liikuttaessa. Yksikön omavalvontasuunnitelman mukaan lasten kulunrajoituksista sovitaan yhteistyössä sosiaalityön ja omaisten kanssa. Kulunrajoitukset perustuivat lääketieteelliseen arvioon ja niiden syynä oli aina turvallisuus. Yhdellekään lapselle ei ollut tehty kehitysvammalain mukaisia muutoksenhakukelpoisia päätöksiä valvotusta liikkumisesta, vaikka lasten liikkumisvapautta oli rajoitettu. Henkilökunnan mukaan lasten asumisen maksavien kotikuntien kanssa oli keskusteltu lasten valvotusta liikkumisesta, mutta kunnat eivät edellyttäneet päätösten tekemistä. Kunnat eivät olleet myöskään valvontakäynnillä kiinnittäneet huomiota asiaan. Myös sellaisten lasten liikkumisvapautta oli rajoitettu, joihin ei voitu kohdistaa rajoituksia kehitysvammalain nojalla. OA otti erikseen tutkittavaksi palveluntuottajan ja asumispalveluyksikön rajoitustoimenpiteitä koskevan menettelyn ja päätöksenteon (1684/2019* Tilapäishoitokoti Alma, Vantaa).

Ryhmäkodin ulko-ovea pidettiin molempiin suuntiin lukittuina, eikä ryhmäkodissa ollut jatkuvasti läsnä henkilökuntaa. Asukkaiden liikkumista valvottiin lisäksi teknisillä laitteilla. OA totesi, että kysymyksessä näyttäisi olevan kehitysvammalain mukainen rajoitustoimenpide. Valvotusta liikkumisesta tulee tehdä kirjallinen päätös, josta voi hakea muutosta. OA totesi myös, että valvottaessa henkilön liikkumista on erityisesti huolehdittava siitä, että muiden henkilöiden liikkumisvapautta ei samalla rajoiteta (2008/2019 Eteva, Nurmijärvi).

Tarkastajille kerrottiin, että yksikössä ei käytetty ”varsinaisia” rajoitustoimenpiteitä, mutta sängyn laitoja voitiin käyttää tarvittaessa turvallisuussyistä. Tähän saatiin usein asukkaan suostumus. Tarkastuksella havaittiin, että alakerrassa sijaitsevien ryhmäkotien ovet aulaan olivat lukossa. Siten tosi-

asiallisesti rajoitettiin niiden asukkaiden, jotka eivät päässeet ulos yksiköstä pyydettyä tai omalla avaimella, perusoikeutta henkilökohtaiseen vapauteen (3351/2018 Attendo Valkamahovin palvelukoti).

RAJOITUSPÄÄTÖKSET

Tarkastuskäynnillä kiinnitettiin huomiota siihen, että rajoituspäätösten perustelut olivat niukkoja. Lisäksi päätöksistä puuttui valitusosoitus ja niiden tekijä jäi epäselväksi. OA kiinnitti palvelukeskuksen huomiota näihin seikkoihin. Päätöksestä tulee ilmetä selvästi päätöksen tehnyt viranomainen. Viranhaltijapäätöksissä tulee kuvata se, miten rajoitustoimenpiteen käytön edellytykset toteutuvat päätöksen kohteena olevan asiakkaan kohdalla. Esimerkiksi vakavissa vaaratilanteissa käytettävän rajoittavan välineen tai asusteen toistuvaa käyttöä koskevaan päätökseen on kirjattava selkeästi, kuinka pitkän ajan rajoittavaa välinettä tai asustetta voidaan kerrallaan enintään käyttää ja miksi muut keinot eivät ole tilanteeseen soveltuvia ja riittäviä. OA korosti, että päätöstä tehtäessä on pyydettyvä ja otettava huomioon asiantuntijoiden arviot (3375/2018* Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymän palvelukodit Metsärinne, Mäntyrinte ja Mustikkarinne).

Kuntayhtymän johtaja ilmoitti tarkastuksen loppukeskustelussa, että valitusosoituksen osalta asia tullaan korjaamaan välittömästi.

Tarkastuksen jälkeen kuntayhtymä ilmoitti, että palvelukeskuksen palveluesimiehiä oli ohjeistettu

suullisesti rajoitustoimenpitepäätösten tekemisestä. Itsemääräämisoikeutta koskevan ohjeistuksen päivitys oli käynnissä ja siihen lisätään tarkempia ohjeita rajoituspäätöksen tekemisestä.

RAJOITUSTOIMIA

Turvavyö ja rannemansetit

Tarkastuskäynnillä ilmeni, että asiakkaalla käytettiin pakkoliikekäsittämää rajaavaa turvavyötä ja rannemansettia, jotta hän ei repisi letkuravitsemuksensa käytettävää syöttönapia (PEG) (kehitysvammainen 42 k §). Viranhaltijan päätöksen mukaan ratkaisussa oli huomioitu, että rajaavat välineet eivät rajoita henkilön tahdonalaisia raajojen ja kehon liikkeitä vähäistä enempää ja niitä käytetään mahdollisimman lyhytaikaisesti (3375/2018* Kolpene). OA päätti ottaa turvavyön ja rannemansetin käytön ja siihen liittyvän kirjaamisen omaksi aloitteeksi selvitettäväksi.

Mattoon kääriminen

Asukasta estettiin vahingoittamasta itseään ja muita käärimällä hänet pehmeään mattoon siten, että hänen päänsä jäi ulkopuolelle. Käärimisen kerrottiin rauhoittavan asukasta ja lieventävän seuraamuksia. Yleensä asukas rauhoittui alle tunnin sisällä, jonka jälkeen matto poistettiin. Jos mattoa ei käytetty, saattoi asukkaan rauhoittuminen kestää useita tunteja. Tarkastuksella keskusteltiin siitä, millä muulla välineellä (esimerkiksi painopeitto) maton käytön voisi korvata. Henkilökunta kertoi, että asukas koki maton itselleen hyvänä rauhoittumisvälineenä. Hän halusi välillä vapaaehtoisesti kietoutua mattoon.

OA piti ongelmallisena mattoon käärimistä. Se esti asukkaan liikkumisen ja muistutti sitomista. Kehitysvammainen mukaan rajoittavia välineitä tai asusteita saadaan käyttää vain vakavissa vaaratilanteissa. Henkilö voidaan sitoa ainoastaan, jos muut keinot eivät ole riittäviä. STM:n mukaan sitomisella tarkoitetaan vain lepositeillä sitomista. Kehitysvammahuollossa käytettävien rajoitustoimenpiteiden lainmukaisuus voidaan saattaa tuomioistuimen arvioitavaksi. Viime kädessä tuomio-

Rajoitustoimenpiteenä käytettävä matto.

istuin arvioi, onko rajoittavaa toimenpidettä tai välinettä pidettävä yksittäistapauksessa lainmukaisena. OA kiinnitti myös huomiota siihen, että rajoittavien välineiden on täytettävä terveydenhuollon laitteista ja tarvikkeista annetun lain mukaiset vaatimukset (3375/2018* Kolpene).

Kuntayhtymä ilmoitti pöytäkirjaluonnokseen antamissaan kommentteissa, että kyseinen rajoitusväline oli poistettu käytöstä tarkastuskäynnin jälkeen.

RAJOITUSTOIMEN JÄLKISELVITTELY

Kehitysvammalaki edellyttää, että jokaista rajoitustoimea seuraa jälkiselvittely, joka tulee kirjata. Tarkastushavainnot eivät tukeneet sitä, että jälkiselvittely ja kirjaaminen toteutetaan yksikössä aina asianmukaisesti. OA kiinnitti palvelukeskusten huomiota siihen, että rajoitustoimenpiteen kohteena olleen henkilön kanssa tulee jälkikäteen arvioida toteutettua toimenpidettä, sen perusteita ja vaikutuksia. Laissa on tarkasti lueteltu, mitä tästä on kirjattava asiakirjoihin (3375/2018* Kolpene).

Kuntayhtymä ilmoitti, että henkilöstöä on ohjeistettu rajoitustoimenpidepäätösten käytön arvioinnissa ja kirjaamisessa asiastietojärjestelmään.

ASUKKAIDEN YKSITYISYYS

Oikeusasiamies on tarkastusten yhteydessä viitanut YK:n vammaissopimukseen (CRPD) ja todennut, että tavoitteena tulisi olla, että jokaisella asu- mispalveluyksikössä asuvalla vammaisella henkilöllä on käytettävissään oma huone saniteettitiloineen.

Yksikössä oli neljä asuntoa, jonka wc- ja suihkutila oli jaettu toisen asunnon kanssa. Wc- ja suihkutila oli kahden asunnon välissä niin, että asunnoista pääsi suoraan tähän tilaan. Henkilökunnan mukaan jaetut saniteettitilat eivät aiheuttaneet ongelmia, koska wc:hen tai suihkuun ei menty samaan aikaan. Syynä tähän oli se, että asukkaat tarvitsivat apua henkilökohtaisissa toimissaan. Kansallinen valvontaelin piti kodinomaisen asumisen järjestämisen ja yksityisyyden suojan turvaamisen näkökulmasta puutteena sitä, että kaikkien asukkaiden henkilökohtaisissa asunnoissa ei ollut omia wc- ja suihkutiloja. Oman wc- ja suihkutilan tarve korostuu etenkin pitkäaikaisessa asumisessa, mistä yksikössä oli kysymys (1683/2019* Omakoti Oiva, Vantaa). Periaate tulisi kuitenkin ottaa huomioon myös tilapäishoitoa tai -asumista järjestettäessä (1684/2019* Tilapäishoitokoti Alma, Vantaa).

OA:n näkemyksen mukaan teknisen kuuntelujärjestelmän käyttäminen asukkaan kotirauhan piirin kuuluvassa kodissa saattoi olla ongelmallista yksityisyyden ja yksityiselämän suojan kannalta (2008/2019 Eteva, Nurmijärvi).

POSITIIVISIA HAVAINTOJA JA HYVIÄ KÄYTÄNTEITÄ

Asukkaalla oli käytössä sänky, joka laskettiin öisin matalalle. Sängyn vieressä oli matto pehmentämässä mahdollista putoamista lattialle (3375/2018* Kolpene).

Kahdelle asukkaalle oli tehty toimintapassit. Niissä oli henkilökohtaista tietoa asukkaan ohjauksesta ja kommunikaatiosta, mielekkästä tekemisestä ja haastavien tilanteiden ennakoinnista ja käsitteystä (3375/2018* Kolpene).

Tarkastajat pitivät myönteisenä, että tilaratkaisuilla oli pystytty parantamaan asukkaan itsemääräämisoikeuden toteutumista ja hyvinvointia. Tämän mahdollisti se, että palvelukodissa oli paljon tilaa käytettävissä. Yksikössä oli asukkaiden käytössä muun muassa aistihuone, kaikuhuone (tyhjä huone) ja työhuone asukkaalle, joka ei pystynyt käymään yksikön ulkopuolella päivätoiminnoissa. Kahden haastavasti käyttäytyvän asukkaan tarpeet oli huomioitu siten, että heillä oli omat solut, joissa oli useita huoneita. Ratkaisu tuki hyvin heidän kuntoutumistaan. Lisäksi kuulovammaisen asukkaan huoneen ulkopuolelle oli asennettu ovikello, jota painamalla huoneessa vilkkui valo. Työntekijä painoi ovikelloa aina ennen kuin astui huoneeseen sisälle. Näin varmistettiin, että asukkaan huoneeseen ei tulla yllättäen ja ilman, että hän olisi tietoinen siitä (3375/2018* Kolpene).

Asumisyksikkö Tempossa asukkaiden huoneissa pistorasiat voidaan yksilöllisen arvion mukaan pitää esillä tai lukollisen oven takana.

3.5.17 TERVEYDENHUOLTO

Terveysthuollon sektorilla ei ole käytettävissä tarkkaa lukumäärää niistä terveydenhuollon yksiköistä, jotka kuuluvat kansallisen valvontaelimen tarkastustoiminnan piiriin. STM:stä saadun tiedon mukaan psykiatrisia yksiköitä, joissa käytetään pakkoa, olisi noin 50. Tämän lisäksi on muitakin terveydenhuollon yksiköitä kuin psykiatrisia erikoissairaanhoidon antavat yksiköt, joissa käytetään pakkoa (somaattisten sairaaloiden päivystykset ja geriatriset hoitoyksiköt) tai joissa hoideaan vapautensa menettäneitä (Vankiterveydenhuollon yksikkö).

Terveysthuollossa tehdään yhteistyötä Sosiaali- ja terveystieteiden lupa- ja valvontaviraston (Valvira) ja aluehallintovirastojen kanssa. Ennen tarkastuskäyntiä ollaan säännönmukaisesti yhteydessä toimivaltaiseen aluehallintovirastoon, jotta saadaan tietoa valvontaviranomaisen havainnoista ja mahdollisista toimenpiteistä, jotka liittyvät tarkastuskohteeseen. Viime vuosina on myös otettu tavaksi kutsua tarkastuskäynnin loppukeskusteluun toimivaltaisen aluehallintoviraston aluehallintoylilääkäri. Kertomusvuonna näin tehtiin Hara-javallan sairaalaan tehdyn tarkastuksen kohdalla. Aluehallintovirastolle toimitetaan myös aina tiedoksi lopullinen tarkastuspöytäkirja.

Ennen tarkastuskäyntiä ollaan myös taustatietojen saamiseksi yhteydessä terveydenhuollon yksikön potilasasiamieheen. Myös hänelle toimitetaan tiedoksi lopullinen tarkastuspöytäkirja.

Tarkastuskohteiden suuresta määrästä johtuen joudutaan tekemään priorisointia siitä, mihin rajalliset voimavarat kohdistetaan. Tarkastuskäynnit onkin suunnattu pääosin niihin yksiköihin, joissa käytetään eniten pakkoa ja joissa potilasaines on haastavinta. Näitä ovat valtion oikeuspsykiatriset sairaalat (Niuvanniemen ja Vanhan Vaasan sairaalat) ja muut oikeuspsykiatrisia hoitoa antavat yksiköt. Näihin kohteisiin pyritään tekemään säännöllisiä tarkastuskäyntejä, mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että niissä käydään muutaman vuoden välein. Myös erityisen vaikeahoitoisten alaikäisten yksiköihin (Tampereen ja Kuopion yksiköt) on tavoitteena tehdä säännöllisesti tarkastuksia. Muu-

ten tarkastuskohteen valintaan vaikuttaa se, milloin viimeksi yksikköön on tehty tarkastuskäynti ja onko yksiköstä tullut paljon kanteluita.

Terveydenhuollon yksiköihin tehtyihin tarkastuksiin osallistuu lähtökohtaisesti aina ulkopuolinen lääketieteen asiantuntija. Lääketieteellisen asiantuntijan mukaantulo tarkastuskäynneille on mahdollistanut sen, että tarkastuksilla on kyetty monipuolisemmin käymään läpi muun muassa rajoitustoimenpiteiden käyttöä ja niiden ehkäisemisen mahdollisuutta.

Psykiatristen yksiköiden tarkastuskäynnit tehdään nykyisin lähes poikkeuksetta ennalta ilmoittamatta. Yksikölle voidaan kuitenkin ilmoittaa etukäteen, että sinne tullaan tekemään tietyllä aikavälillä tarkastus. Tämä mahdollistaa sen, että yksikköä voidaan pyytää toimittamaan etukäteen materiaalia. Esimerkiksi psykiatrian yksiköitä on pyydetty toimittamaan joka osastolta luettelot, joista ilmenevät potilaiden keskeiset tiedot, kuten esimerkiksi sairaalaan tuloaika, oikeudellinen status, psykiatriset diagnoosit ja merkittävät somaattiset diagnoosit. Luettelon avulla on mahdollista saada nopeasti kokonaiskuva osaston potilaista. Tiedot helpottavat myös, kun kansallinen valvontaelin valitsee potilaita keskusteluihin – esimerkiksi potilaan, joka on tullut viimeksi tai joka on ollut osastolla pisimpään.

Hoitohenkilökunnalla on merkittävä rooli huollon kohtelun ennaltaehkäisyssä. Tämän vuoksi tarkastuskäynneillä kiinnitetään paljon huomiota menettelytapoihin, käytettäviin lomakkeisiin sekä siihen, miten työntekijöitä on perehdytetty ja ohjeistettu.

Tarkastuspöytäkirjan luonnos – jossa esitetään oikeusasiamiehen alustavia kannanottoja ja suosituksia – lähetetään tarkastuskohteelle, jolla on mahdollisuus kommentoida luonnosta. Monesti terveydenhuollon yksikkö ilmoittaa jo tässä vaiheessa toimenpiteistä, joihin se on ryhtynyt alustavien suositusten johdosta. Oikeusasiamies on pitänyt tätä hyvin myönteisenä ja osoituksena siitä, että rakentava vuoropuhelu toimii.

Terveydenhuollon yksiköihin tehtiin kertomusvuonna kaikkiaan 15 tarkastusta (edellisenä vuonna 10). Painopiste terveydenhuollon tarkastuksilla oli vanhuspotilaiden somaattisessa hoidossa. Vanhuksia hoitavien yksiköiden tarkastuskohteet, havainnot ja suositukset on esitelty vanhusten oikeuksia koskevassa jaksossa 4.13. Muihin terveydenhuollon yksiköihin tehtiin tarkastuksia seuraavasti:

tarkastuspäivämäärä	kohde	asianumero	muuta / edellinen tarkastuskäynti
26.3.2019	HUS Jorvin yhteispäivystys	1707/2019	mukana ulkopuolinen asiantuntija
28.5.2019	Psykiatrinen vankisairaala, Turun yksikkö	2570/2019*	mukana AOA ja ulkopuolinen asiantuntija, tarkastettu viimeksi 2009
29.5.2019	VTH:n Turun poliklinikka	2571/2019	mukana ulkopuolinen asiantuntija, tarkastettu viimeksi 2016
11.-12.6.2019	Satakunnan sairaanhoitopiirin psykiatrian osastot, Harjavallan sairaala	2301/2019	mukana 3 ulkopuolista asiantuntijaa, tarkastettu viimeksi 2008
11.6.2019	Satakunnan sairaanhoitopiiri, Sata-sairaalan yhteispäivystys	3009/2019	mukana 2 ulkopuolista asiantuntijaa
6.11.2019	VTH:n Sukevan poliklinikka	5468/2019	tarkastettu viimeksi 2015

#= ennalta ilmoittamaton tarkastus

* = tarkastuspöytäkirja verkossa

Vankiterveydenhuoltoon tehdyistä tarkastuksista ilmoitettiin etukäteen. Sen sijaan muut tarkastukset ovat olleet joko kokonaan ennalta ilmoittamattomia (päivystyspoliklinikat) tai kohteelle on ilmoitettu, että tarkastus tullaan tekemään tietyllä aikavälillä.

PÄIVYSTYSYKSIKÖIHIN TEHDYT TARKASTUKSET

Oikeusasiamies on aiempien vuosien tapaan pitänyt tärkeänä tehdä tarkastuskäyntejä somaattisten sairaaloiden päivystysyksiköihin, joissa on käytössä ns. turvahuoneita. Näillä käynneillä kiinnitetään huomiota myös potilaan yksityisyyden suojaan päivystystiloissa.

Turvahuoneisiin sijoitetaan päivystykseen tuottavia potilaita, joita ei voida esimerkiksi aggressiivisuuden tai sekavuuden takia pitää muiden päivystyspotilaiden joukossa. Tilanne on ongelmallinen sen vuoksi, että somaattisessa terveydenhuollossa eristämisestä ei ole toistaiseksi säädetty laissa. Eristäminen voi kuitenkin olla joskus oikeutettua pakkotilaa tai hätävarjelua koskevien säännösten nojalla. Yleensä näissä tilanteissa on kysymys pakkotilasta eli siitä, että potilaan vapautta joudutaan rajoittamaan joko hänen oman terveyden tai turvallisuuden taikka toisen henkilön terveyden tai turvallisuuden takaamiseksi. Tämän lisäksi oikeusasiamiehen käytännössä on edellytetty, että tilanteessa on otettava huomioon lääkärin ja muun terveydenhuollon ammattihenkilöstön toimintaa ohjaavat oikeussäännökset ja eettinen normisto (ns. kaksoisstandardivaatimus). Toimenpide ei saa myöskään loukata ihmisarvoa.

Eristystilan asianmukaisuudella on huomattava merkitys arvioitaessa sitä, onko eristäminen kokonaisuudessaan toteutettu siten, että se on ihmisarvon mukaista kohtelua ja laadultaan hyvää terveyden- ja sairaanhoitoa. Vähimmäisvaatimuksina, jotka turvahuoneen olisi täytettävä, voidaan pitää niitä olosuhteita, jotka mielenterveyslaki turvaa psykiatrisen potilaan eristämiseksi. Turvahuoneisiin sijoitetun valvonnan tulee olla jatkuvaa. Tämä tarkoittaa sitä, että potilasta tulee seurata käymällä henkilökohtaisesti eristystilassa sekä tarkkailemalla näkö- ja kuuloyhteyksin toimivan kameravalvonnan avulla. Valvonnasta tulee myös tehdä asianmukaiset merkinnät.

Päivystyksen sisäänkäynti.

Vuonna 2019 kansallinen valvontaelin tarkasti kahden sairaalan päivystysyksiköt. Tarkastukset tehtiin ennalta ilmoittamatta ja ilta-aikaan. Molemmilla tarkastuksilla oli mukana ulkopuolinen asiantuntija. Kummassakin päivystyksessä oli hoidettu aggressiivisten tai häiriötä aiheuttavien potilaiden seuranta eri tavalla, kuin mitä edellä on kuvattu.

HUS Jorvin yhteispäivystykseen tehtiin tarkastuskäynnit sekä aikuisten että lasten yhteispäivystykseen, joihin oli omat sisäänkäynnit ja erilliset tilat. Alustavina havaintoina tarkastajat totesivat, että kummallakaan puolella ei ollut erillistä tilaa, jonne aggressiivisesti käyttäytyvä tai muutoin itselleen tai muille vaaraksi oleva potilas voitaisiin sijoittaa muista erilleen. Toimintatavaksi oli muodostunut, että viimeisenä keinona potilas sidotaan lepositeillä sänkyyn. Aikuispuolella leposidesänky sijaitsi akuutilla valvontaosastolla, jossa oli yhteensä yhdeksän potilaspaikkaa. Potilasvuoteet olivat yhdessä tilassa, jossa oli kuitenkin mahdollista käyttää vuoteiden ympärillä olevia verhoja näkösuojana. Alle 16-vuotiaat aggressiiviset potilaat hoidettiin lasten valvontaosastolla ja myös heidän kohdallaan käytettiin viimeisenä keinona lepositeitä. Kaikissa tapauksissa lepositeiden käytöstä päätti lääkäri. Tarkastajille jäi epäselväksi, miksi toimintatavaksi oli muodostunut potilaan sitominen sen sijaan, että olisi otettu käyttöön turvahuone, ku-

Päivystyksen leposidesänky.

ten useimmissa muissa päivystysyksiköissä. Tätä kirjoittaessa käytettävissä ei ollut vielä AOA:n lopullisia kannanottoja ja suosituksia tarkastuskäynnillä tehdyistä havainnoista (1707/2019).

Satasairaalan yhteispäivystykseen hakeutunut tai tuotu aggressiivinen tai häiriötä aiheuttava potilas ohjataan yksilöllisen arvion mukaan akuuttihoitoon, selviämishoitoyksikkö Selmaan tai tutkimushuoneeseen. Yksikössä oli olemassa myös erityinen huone, jonne potilas oli mahdollista eristää muista henkilöistä. Tämän tilan käytöstä oli kuitenkin kokonaan luovuttu ja tila toimi tarkastusajankohtana varastona. Tilasta luopumisen syy jäi epäselväksi. Sairaankuljetuksen käyttämän erillisen sisäänkäynnin välittömään läheisyyteen oli varattu valmiiksi sänky, jossa oli leposidevalmius. Ensihoitohenkilöstön ennakoilmoituksen perusteella voitiin jo ennen potilaan saapumista saada lääkärin päätös lepositeiden käytöstä. Mielenterveyden ongelmista kärsivät rauhallisemmat potilaat sijoitettiin yleensä tutkimushuoneeseen, josta oli yritetty poistaa tarpeettomat tutkimusvälineet. Tällaisia huoneita oli käytössä yksi. Tarkastajille kerrottiin, että huone oli käytössä viikoittain. Mikäli sairaanhoitajan läsnäololle ei ole hoidollista tarvetta, potilaan valvonta jää vartijalle. Vartija on joko potilaan kanssa samassa tilassa tai seuraa potilasta ovesta olevan ikkunan kautta. Huoneessa oli myös kameravalvonta, jonka valvontanäkymä

Nahkaisia leposidevöitä varalla laatikossa.

sijaisi hoitajien kansliassa ja vartijoiden tilassa. Tarpeen mukaan tilassa voitiin käyttää lepositeitä. Selviämishoitoyksikkö Selma sijaitsi päivystyksen yhteydessä omana erillisenä tilana ja päivystyksen alaisena osastona. Yleensä Selmaan sijoitettavat potilaat tulivat yhteispäivystykseen joko ensihoiton tai poliisin saattamina. Myös Selmassa käytettiin potilailla tarvittaessa lepositeitä. Myös tämän tarkastuskäynnin osalta puuttuvat vielä AOA:n lopulliset kannanotot (3009/2019).

VANKITERVEYDENHUOLLON VALVONTA

Vankiterveydenhuollon yksikkö (VTH) toimii Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) yhteydessä. VTH:n tehtävänä on järjestää terveyspalvelut kaikille Suomen vangeille. VTH tuottaa pääosin itse perusterveydenhuollon palvelut, suun terveydenhuollon palvelut ja psykiatrisen erikoissairaanhoidon. Vankiterveydenhuollon poliklinikoita on jokaisessa Suomen vankilassa lukuun ottamatta Suomenlinnan vankilaa, jonka vankien terveydenhuolto järjestetään Helsingin vankilan

poliklinikalla. Hammashoitolat sijaitsevat poliklinikkojen yhteydessä 11 vankilassa, minkä lisäksi Vaasassa toiminta on kaupungin terveyskeskuksen tiloissa. Lisäksi Psykiatrisen vankisairaalan Turun ja Vantaan yksiköt toimivat koko maata palvelevana vankien psykiatrisena akuuttisairaalaana. Vankisairaala on valtakunnallinen vankeja hoitava somaattinen sairaala Hämeenlinnassa.

Pohjois-Suomen aluehallintovirasto on vuoden 2016 alusta lähtien tehnyt yksin tai yhdessä Valviran kanssa ohjaus- ja arviointikäyntejä VTH:n poliklinikoille ja sairaaloihin. Vuoden 2018 loppuun mennessä aluehallintovirasto oli käynyt kaikilla VTH:n poliklinikoilla ja sairaanhoitoyksiköissä. Valtakunnallisesta vankiterveydenhuollon toiminnan valvonnasta vuosilta 2016-2018 on julkaistu raportti: <https://www.avi.fi/web/avi/julkaisut-2019>. Siinä valvontaviranomaiset ovat arvioineet VTH:n toimintaa osana muuta terveydenhuoltojärjestelmää, sekä sen antamia hoitosuosituksia ja toimintaan liittyviä ohjeita. Vuonna 2019 aluehallintovirasto teki 3 ohjaus- ja arviointikäyntiä VTH:n toimipaikkoihin. Kohteet oli valittu riski- ja tarvearviointin perusteella.

Oikeusasiamies saa Pohjois-Suomen aluehallintovirastolta tiedoksi vankiterveydenhuollon vuosittaiset valvontasuunnitelmat sekä näihin tehdyistä ohjaus- ja arviointikäynneistä laaditut kertomukset. Vastavuoroisesti oikeusasiamies toimittaa omat tarkastussuunnitelmat ja -pöytäkirjat tiedoksi Valviralle ja aluehallintovirastolle. Lisäksi oikeusasiamies, Valvira ja Pohjois-Suomen aluehallintovirasto pitävät säännöllisesti yhteistyöpalavereita vankiterveydenhuoltoon liittyvistä asioista.

Kertomusvuonna oikeusasiamiehen kansliasta tehtiin tarkastuskäynnit Vankiterveydenhuollon yksikön kahdelle poliklinikalle. Tarkastukset oli yhdistetty vankilatarkastuksiin ja ne olivat ennalta ilmoitettuja. Ennen poliklinikan tarkastusta on käytäntönä kuulla vankien näkemyksiä muun muassa siitä, miten terveyden- ja sairaanhoito toimii kyseisessä laitoksessa. Lisäksi tarkastettiin Psykiatrisen vankisairaalan Turun yksikkö. VTH:n Turun poliklinikalle ja Psykiatriseen vankisairaalaan tehdyillä tarkastuksilla oli mukana ulkopuolinen psykiatrian asiantuntija.

OA kiinnittää poliklinikoiden tarkastuksilla huomiota muun muassa siihen, miten nopeasti

Tutkimushuone.

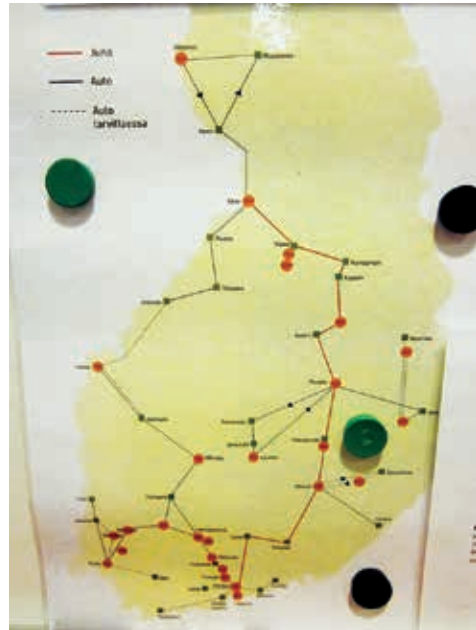
tulovaiheen terveystarkastukset tehdään uusille vangeille ja miten sen yhteydessä havainnoidaan mahdollisia väkivallan merkkejä. Lisäksi selvitetään, miten muista erilleen sijoitettujen vankien terveydentilaa seurataan. Tämä ei toteudu täysin vankeuslain edellyttämällä tavalla, koska suurin osa poliklinikoista on auki ainoastaan arkisin virka-aikaan. Esimerkiksi viikonloppuna tarkkailuun sijoitetun vangin terveydentilaa ei tästä johtuen aina käydä tutkimassa vankeuslain edellyttämässä aikataulussa eli ”mahdollisimman pian” tarkkailun alkamisesta vaan vasta seuraavana arkipäivänä.

Vangit esittävät usein arvostelua siitä, että heidän poliklinikalle lähettämiinsä asiointilomakkeisiin ei vastata tai että heidän on vaikea saada lääkärille tai hammaslääkärille vastaanottoaika. Tarkastuksilla on usein kiinnitetty poliklinikoiden huomiota siihen, että potilaslain mukaan potilaalle tulee ilmoittaa vastaanottoaika, jos se on tiedossa. Laki ei tunne vankipotilaan osalta poikkeusta tästä. Eri-tyisesti vankilan ulkopuolelle suuntautuvilla lääkärikäynneillä on kuitenkin jouduttu ottamaan huomioon myös turvallisuuden liittyviä seikkoja, jotka voivat yksittäisen vangin kohdalla vaikuttaa siihen, miten tarkasti hänelle ilmoitetaan vastaanottoajasta.

Psykiatrisen vankisairaalan Turun yksikön tarkastuskäynti (2570/2019*) oli ensimmäinen oikeusasiamiehen tekemä tarkastus sen jälkeen, kun vankiterveydenhuolto oli 1.1.2016 alkaen siirtynyt pois Rikosseuraamuslaitoksen alaisuudesta. Terveydenhoito- ja valvontatehtävien erottaminen toisistaan tukee terveydenhuollon riippumattomuutta. Muutos ei kuitenkaan ole ollut ongelmatonta Psykiatrisen vankisairaalan kaltaiselle yksikölle, jossa hoidetaan potilaita sekä omalla suostumuksella että tahdosta riippumatta. Haastavaksi asian tekee se, että yksikössä potilaana olevaan vankiin sovelletaan terveydenhuollon lainsäädännön lisäksi myös vankeuslain ja tutkintavankeuslain säännöksiä. Vangin terveydenhuollosta säädetään edelleen vankeuslaissa ja tutkintavankeuslaissa, vaikka terveydenhuollon toteuttamisvastuu on siirtynyt sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalle. Hallituksen esityksessä uudeksi lainsäädännöksi todetaan, että vaikka Vankiterveydenhuollon yksikkö on hallinnollisesti erillinen viranomainen ja kuuluu toiselle hallinnonalalle, on se kuitenkin vankilassa toimivana yksikkönä osa vankilaa.

Tarkastuskäynnillä ei ollut mahdollista perehtyä kaikkiin asioihin siten, että AOA olisi voinut esittää niistä kannanottoja. Tästä johtuen tarkoituksena oli tehdä yksikköön jatkokäynti maaliskuussa 2020. Korona-viruksen aiheuttaman tilanteen johdosta tarkastus siirrettiin myöhempään ajankohtaan. Tässä kuitenkin ensimmäisen tarkastuskäynnin johdosta annettuja tärkeimpiä kannanottoja ja suosituksia:

Psykiatrisessa vankisairaalassa työskentelevät Turun vankilan vartijat tekevät jokaiselle yksikköön saapuvalla vangille tulovaiheessa tarkastuksen. Tilanteessa vanki riisutetaan kokonaan. Vaatteiden vaihdon yhteydessä vartija katsoo myös vangin jalkapohjat, kainalot ja hiukset. Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön mukaan kyse ei ole vankeuslain tarkoittamasta tulotarkastuksesta, vaan turvatarkastuksesta. AOA oli samaa mieltä ja totesi, että turvatarkastuksessa vanki voidaan velvoittaa vaihtamaan vaatteensa henkilökunnan läsnä ollessa. Vankia ei kuitenkaan saa riisuttaa alasti eikä kehoa yksityiskohtaisesti tarkastella, kuten nyt tehtiin. Muuten kyse on henkilötarkastuksesta, jonka tekeminen edellyttää aina yksilökohtaista arviointia ja päätöstä. AOA korosti lisäksi, että vaatteiden vaihtaminen tulee toteut-

Suomen karttaan merkityt vankikuljetusreitit.

taa hienotunteisesti ja vangin yksityisyyttä kunnioittaen.

Psykiatriseen vankisairaalaan tulee vankeja hyvinkin pitkien matkojen päästä. Heihin on voitu joutua kohdistamaan voimankäyttöä tai pakkotoimia, kuten käsirautoja. AOA suositti, että jokaisen saapuvan vangin kohdalla käydään läpi tulovaiheessa myös mahdolliset väkivallan merkit ja että tätä kysytään aktiivisesti vangilta. AOA piti myös tärkeänä, että terveydenhuolto kirjaisi tulovaiheen osalta myös sen, miten vankipotilasta on kuljetettu ja mitä mahdollisia sitomisvälineitä on käytetty, jos tämä on tiedossa. Kansalliselle valvontaelimelle jäi epäselväksi, miksi tulovaiheeseen ei kuulu vankipotilaan somaattista tutkimusta. Myös se jäi epäselväksi, miten toimitaan deliriumpotilaan kohdalla ja missä heidän hoitonsa toteutetaan.

Sairaalan eristyshuoneet olivat lähes identtisiä vankilan eristysseleiden kanssa. Ne olivat hyvin karuja ja ”kalusteena” oli vain ohut muovipäällysteinen patja lattialla. Yhdessä eristyshuoneessa oli korkea patja. AOA suositti, että eristystilojen va-

rustukseen ja kalustukseen kiinnitetään enemmän huomiota unohtamatta kuitenkin turvallisuutta.

Sairaalan eristystilaa käytettiin myös muuhun tarkoitukseen kuin tahdosta riippumattomassa hoidossa olevaan potilaan eristämiseen. Tarkkailulähetteellä (M1) tuleva potilas viedään suoraan eristystilaan, joka toimi matkasellinä siihen asti, kun päivystävä lääkäri tutkii potilaan. Eristystilaa käytetään matkasellinä myös silloin, jos potilas uloskirjoitetaan sairaalasta ja hän joutuu odottamaan kuljetusta sijoitusvankilaan. Tällöin vanki sijoitetaan matkaselliin odottamaan kuljetusta. AOA toteaa, että eristystila ei sovellu käytettäväksi matkasellinä sellaisena kuin se tarkastushetkellä oli. Silloinkin, kun tilaa käytetään eristykseen, sen olosuhteisiin tulisi kiinnittää huomiota, jotta potilaan ei esimerkiksi tarvitsisi ruokailla lattialta käsin.

Turun yksiköstä ilmoitettiin, että kun eristysseiliä käytetään matkasellinä, on potilaalla aina käytössä korkea patja, eristysjakkara/-pöytä, normaalit potilasvaatteet ja samat henkilökohtaiset tavarat kuin osastolla.

AOA piti ylipäänsä ongelmallisena sairaalan eristystilan käyttämistä vankilan matkasellinä. Tämä voi vaarantaa vankeinhoidon kansainvälisoikeudellista periaatetta, jonka mukaan vankilan terveydenhuoltohenkilökunnan ei tulisi osallistua min-

käänlaisiin valvonnan ja järjestyksen ylläpidon tehtäviin. Tarkastuksen aikana ei selvinnyt, kenen toimesta ja minkä lain nojalla vanki kussakin tapauksessa sijoitetaan eristystilaan. Myös se jäi epäselväksi, kenen tehtäviin kuuluu sijoituksen aikana vangin perustarpeista huolehtiminen silloin, kun erilleen sijoittaminen on tapahtunut vankeuslain tai tutkintavankeuslain nojalla.

Oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä on myös suhtauduttu kielteisesti siihen, että potilas viedään suoraan eristykseen hänen tullessaan M1-lähetteellä psykiatriseen yksikköön. Tätä on terveydenhuollon puolelta perusteltu usein sillä, että henkilökunta ei tunne potilasta vielä siinä vaiheessa. Eristämisen kriteerien tulee kuitenkin aina täytyä, ennen kuin potilas voidaan mielenenterveyslain nojalla eristää ja tämän arvioinnin tulee olla yksilöllinen. Pelkästään se seikka, että potilasta ei tunneta, ei ole riittävä syy eristykseen sijoittamiselle. AOA pohti, olisiko potilas mahdollista sijoittaa suoraan sairaalan asuinselliin, josta tarpeen mukaan olisi poistettu itsensä tai muiden vahingoittamiseen käytettäviä esineitä. Tähän ei saatu sairaalan mielipidettä.

AOA:n mielestä uloskirjoittamistilanteessa vaihtoehtoisena menettelynä voisi olla vangin sijoittaminen Turun vankilan matkaselliin odottamaan kuljetusta. Vankila ei selvityksessään vastustanut vankilan matkasellien käyttämistä silloin kun uloskirjoitettu vanki joutuu odottamaan vankikuljetusta sijoitusvankilaansa. AOA päätti ottaa kantaa eristystilan käyttöön vasta jatkokäynnin jälkeen.

AOA piti puutteena, ettei sairaalassa ollut yöaikaan vartijaa. Yksikössä työskentelevä vartija lukitsi potilashuoneet yöksi, mikä tapahtui jo alkuillasta. Kansalliselle valvontaelimelle kerrottiin, että jos tämän jälkeen ovi joudutaan avaamaan, niin terveydenhuoltohenkilöstöllä ei ole toimivaltaa lukita ovea vaan sitä varten joudutaan pyytämään vartija Turun vankilan puolelta. Vankilasta ilmoitettiin, että valvonnan tasoa sairaalassa ei ollut mahdollista laajentaa säästötoimien vuoksi. AOA toteaa, että kysymys vankipotilaiden mahdollisuudesta viettää aikaa huoneensa ulkopuolella ja vartijan puuttuminen klo 18/19 jälkeen ovat resursointiin liittyviä asioita. Oikeusasiamies ei voi ohittaa resurssikysymystä, mikäli viranomaiselle säädetty-

jen lakisäästeisten velvollisuuksien hoitaminen on vaikeutunut tai käynyt mahdottomaksi resurssi-puutteiden vuoksi. Vaikutti siltä, että Psykiatrisen vankisairaalan tai Turun vankilan omilla toimenpiteillä oli hyvin rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa asiaan. AOA ilmoitti, että ennen mahdollisiin toimenpiteisiin ryhtymistä hän tarvitsee tarkemman käsityksen siitä, mihin kaikkiin virkatehtäviin ja toimintoihin sekä vankipotilaiden olosuhteisiin ja kohteluun mahdollinen aliresursointi vaikuttaa.

Terveystenhoitoa koskeva lainsäädäntö ei mahdollista säännönmukaista potilashuoneiden ovien lukittuna pitämistä edes tahdosta riippumattomassa hoidossa olevien potilaiden kohdalla. Keskushallintoyksikön näkemys tähän oli, että Turun yksikössä tulisi olla vahvistettuna vankeuslain mukainen päiväjärjestys, josta ilmenisivät ajankohdat muun muassa vankipotilaiden huoneiden lukittuna pitämiseksi. AOA suositti päiväjärjestyksen vahvistamista ja katsoi, että se kuuluu vankilan johtajalle.

Tarkastuskäynnillä havaittiin, että vankipotilaiden ruokailujen väli muodostui erittäin pitkäksi. Aterioiden väli arkisin oli 17 tuntia ja viikonloppuisin jopa 18 tuntia. Viikko-ohjelmiin ei ollut merkitty iltapalaa. Vaikutti siltä, että sairaalan ruokahuolto oli järjestetty yhdenmukaiseksi Turun vankilan ruokahuollon kanssa jopa siinä määrin, että viikonloppuisin potilaille tarjottiin ainoastaan yksi lämmin ateria. AOA kummeksui, miksi psykiatri-

sessä yksikössä ylipäänsä noudatettiin vankilan käytäntöjä ruokailuajoissa. Oikeusasiamiehen tarkastuksilla muihin psykiatriin sairaaloihin ei ole havaittu, että potilaiden pääaterioita olisi vähennetty viikonloppuisin. Rikosseuraamuslaitoksen määräyksessä todettu siitä, että ruokaa on saatavissa harvemmin silloin, kun vangeilla ei ole työpäivää, ei AOA:n mielestä soveltunut sairaalaan.

Psykiatrisen sairaalan Turun yksikön ilmoituksen mukaan Rikosseuraamuslaitoksella ja Leijona Catering Oy:llä on ruokahuollon järjestämisestä kumppanuussopimus, johon Psykiatrisen sairaala on liittynyt. Rikosseuraamuslaitos on neuvotellut ruokahuollon järjestämiseen liittyvät asiat. Vankiterveydenhuolto ei ole osallistunut neuvotteluihin. Tästä johtuen yksikkö ei voinut antaa perusteluja viikonlopun ateriamääriin tai ateriaväleihin.

AOA suositti, että sairaalassa huolehditaan siitä, että vankipotilaat saavat potilaslain edellyttämän asianmukaisen, selkeän ja riittävän tiedon asemastaan, oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan sekä hoidostaan ja heille tehtävistä tutkimuksista. Potilasinformaatio tulisi olla ainakin sekä suomeksi että ruotsiksi.

Mielenterveyslaki edellyttää, että sairaalan psykiatrista hoitoa antavassa yksikössä tulee olla kirjalliset, riittävän yksityiskohtaiset ohjeet siitä, miten potilaan itsemääräämisoikeuden rajoituksia toteutetaan. Turun yksikössä oli tarkastusajankohdalla ohjeistus, joka koski ainoastaan vankipotilaan eristämistä ja sitomista, mutta ei muita rajoituksia. Asianmukaisen ohjeen puuttumiseen oli kiinnitetty huomiota jo 2016 Valviran ja Pohjois-Suomen aluehallintoviraston tekemällä käynnillä. AOA ei pitänyt asianmukaisena, että vielä valvojan viranomaisen antaman ohjauksen jälkeenkin sairaalassa ei ollut itsemääräämisoikeuden rajoittamista koskevia ohjeita. AOA kehotti sairaalaa viipymättä laatimaan mielenterveyslain mukaisen ohjeen siten, että se kattaa kaikki lain 4 a luvussa tarkoitetut rajoitukset. AOA kehotti yksikköä huolehtimaan siitä, että henkilökunta tuntee annetut ohjeet ja noudattaa niitä käytännön työssä.

Turun yksiköstä toimitettiin 12.2.2020 päivätty Psykiatrisen vankisairaalan ohje potilaan itsemääräämisoikeuden rajoittamisesta tahdosta riippumattoman psykiatrisen hoidon aikana.

AOA piti oikeasuuntaisena sairaalan ohjeistusta pakon käytön ennaltaehkäisystä. AOA suositti, että sairaalassa seurattaisiin kaikkien – ei vain eristämisten ja sitomisten – rajoitustoimenpiteiden käyttöä. Lisäksi hän suositti arvioimaan, tarvitaanko jo olemassa olevan ohjeistuksen lisäksi erillinen pakon käytön vähentämistä koskeva ohjelma tai yksityiskohtaisempi toimintaohje henkilökunnalle.

Suljetuissa laitoksissa on aina niihin suljettujen henkilöiden kaltoinkohtelun vaara. Käytössä tulee olla ensisijaisesti kaltoinkohtelua ehkäiseviä rakenteita ja toimintatapoja. Yhtenä tällaisena on kaikkien tiedossa oleva kaltoinkohtelusta ilmoittamisen menettely. AOA:n mielestä sairaalassa tulisi olla selkeä ohjeistus huonosta kohtelusta ilmoittamisesta.

ERILLEEN SIOJITETUN VANGIN TERVEYDENTILAN SEURANTA

OA antoi 18.11.2019 ratkaisun omana aloitteena tutkitussa asiassa, joka koski omasta pyynnöstään erillään asuneen vangin terveydentilan seurantaa ja hoitoa (247/2/16*). Vankilaan tehdyn tarkastuskäynnin aikana oli saatu tietää, että vankeusvanki oli ollut sijoitettuna vankilan eristysosastolle yli kahden vuoden ajan. Eristysosastolle sijoittamisen perusteena oli vangin oma pyyntö saada asua erillään muista vangeista. Vanki kieltäytyi keskustelemasta kansallisen valvontaelimen kanssa.

Asiaa tutkittaessa ilmeni, että vankilan terveydenhuollossa oli lähes kokonaan laiminlyöty seuranta siitä, miten pitkäaikainen erilleen sijoittaminen vaikuttaa vankiin. Sairaanhoidaja oli tavannut vankipotilaan samana päivänä, kun tämä oli sijoitettu tarkkailuun kameravalvottuun selliin. Vanki oli antanut ymmärtää, että hän ei halunnut terveydenhuollon palveluita. Terveydenhuollossa ei käyty tapaamassa vankia siinä vaiheessa, kun hänet tarkkailun jälkeen sijoitettiin erilleen. Terveydenhuolto jätti vankipotilaan ”rauhaan” ja vanki tapasi hoitajia noin kerran vuodessa. Näistä vain viimeinen tapaaminen oli lähtöisin terveydenhuollon omasta aloitteesta. Lääkäri tapasi vankipotilaan kolmen vuoden aikana vain kerran ja silloinkin siinä vaiheessa, jolloin tämä oli ollut kysei-

sessä vankilassa 1 vuosi 7 kuukautta ja siitä erilleen sijoitettuna 1 vuosi 3 kuukautta.

OA ymmärsi selvityksessä esitetyn näkemyksen siitä, että myös vapautensa menettäneen yksityisyyttä tulee kunnioittaa. Tämä ei kuitenkaan saisi johtaa siihen, että laiminlyödään vangin terveydentilan ja eristämisestä johtuvien vaikutusten seuranta. Rajallisia resursseja tuli käyttää tarkoituksenmukaisesti, mutta OA ei nähnyt hyväksyttävää perustetta sille, että erilleen sijoitettua vankia tavataan terveydenhuollosta vain kerran vuodessa. OA piti tarpeellisena, että Vankiterveydenhuollon yksikössä laadittaisiin terveydenhuoltohenkilökunnalle ohjeistus, jossa käytäisiin läpi, miten erilleen sijoitettujen vankien terveydentilan seuranta tulee toteuttaa.